

visceratione quadam fruerentur, (a) jejunantibus ceteris a salute. Igitur, quoniam primus adventus et plurimis figuris obscuratus, (b) et omni inhonestate prostratus, canebatur, secundus vero et manifestus et Deo condignus; idcirco quem facile et intelligere et credere potuerunt, eum solum intuentes, id est secundum, qui est in honore et gloria, non immerito decepti sunt circa indigniorem, certe obscuriorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primo fuisse venturum. Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi decurrisse quo talis probatur quali adnuntiabatur, ut jam ex ista consonantia Scripturarum divinarum intelligamus, et quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione divina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quem habebant expungi, nullo modo evenissent (1) quæ in adventum ejus futura prædicabantur. Igitur si universas nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad Deum creatorem et Christum ejus cernitis (2), prophetatum

non audetis negare; quia, etsi negaretis, statim vobis in Psalmis, sicuti jam prælocuti sumus promissio Patris occurreret, dicentis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te; pete a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Ps. II, 7, 8); nec poteritis in istam prædicationem magis David filium Salomonem vindicare, quam Christum Dei filium dicere (3); nec terminos terræ David filio promissos, qui intra unicam Judæam regnavit, quam Christo filio Dei, (c) qui totum jam orbem Evangelii sui radiis inluminavit. Denique et thronus in ævum magis Christo Dei filio competit, quam Salomoni, temporali scilicet regi, qui soli Israel regnavit. Christum enim hodie invocant nationes quæ eum non sciebant, et populi hodie ad Christum confugiunt, quem retro ignorabant. Non potes futurum contendere, quod vides fieri. Hæc aut prophetata nega, cum coram videntur; aut adimpleta cum leguntur: aut si non negas utrumque, in eo erunt adimpleta in quem sunt prophetata.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Venissent *Seml. Obert.*
(2) Quod *add. Seml. Obert.*

- (3) Dicere *abest aliis.*

COMMENTARIUS.

mus. distributio erat carnis, quæ fieri solebat, vel in solemnibus sacrificio, vel in funere excellentis alicujus.

PAM.

(a) *Jejunantibus ceteris a salute.* Nempe ethnicis, infidelibus. RIG.

(b) *Et omni inhonestate.* Inhonestatem (inquit, tum hic, tum infra lib. III *adv. Marc.*, Rhen.) accipit pro deformitate, sicuti paulo prius *honestus* pro *formoso*. C
Supra autem lib. *ad Scapulam*, cum dixit, *quanti honesti viri*, honoratos viros intelligi ibidem ibi adnotavit. PAM.

(c) *Qui totum jam orbem, etc.* Etsi in primo adventu spernendo cultu visus fuerit, secundo nihilominus rex apparebit; regesque omnes et dynastæ ac imperatores crucem, quæ infamiae nota erat, adorabunt. Quoniam *ipse est rex regum et dominus dominantium*, et alio in loco, *Adorent eum omnes gentes, etc.* Quemadmodum autem prædictum fuerat ipsum venturum, ita et regnaturum; si itaque, ut probat contra Judæos (quod Christianis omnibus certissimum), venit, ut adimpleatur prophetarum vaticinium, regnat quoque super orbem universum. LE PA.

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

LIBER DE ANIMA.

Scripserat Tertullianus, ut ipse ait, contra Hermogenem librum de censu seu origine animæ; qui liber, hodie desideratus, quantum datur, mentionem habet in sectione sequenti: nunc autem in hoc tractatu, Auctor, jam montanista, de animæ statu et reliquis ad eam pertinentibus quæstionibus, adversus philosophos dimicat, cui tamen falsa inspersit principia, variosque errores ipse Tertullianus inseruit.

I. In primis autem docet non a Socrate immortalitatem animæ, sed a Deo descendam.

II. Etsi enim a natura pleraque suggerantur, aut etiam ex prophetis hausta fuerunt, tamen philosophi multa mixta versis falsa tradiderunt.

III. Utinam, nulla hæresi existente, nihil omnino cum philosophis, patriarchis hæreticorum, experiendum fo-

ret: nec essent tum illa quibus a philosophia hæretici capiuntur, destruenda, tunc hæc quibus fideles ab hæresi concutiuntur, retundenda.

IV. Deinde ad institutum accedens, primum adversus Platonem animam natam et factam dicit, utpote ex Dei statu.

V. Plures etiam philosophos, etsi Aristotele et Platone corpulentiam ei auferentibus, corpus animæ vindicasse.

VI. Quod paradoxon etiam Auctor hic secutus, Platoniorum argumenta, quibus incorporalem animam asserebant, satis frivole refellit.

VII. Imo corporalitatem animæ ex Evangelio perperam probare nititur.

VIII. Ad alia iterum Platoniorum argumenta respondens.

IX. Quid? quod effigiem quoque non vereatur animæ quantumvis immortalis affingere, eamque coloris aerei et lucidi.

X. Rectius deinceps unum esse docet animam et spiritum, vivere et spirare, vel ex eo quod ad statum fidei pertinet, simplicem animam determinare secundum Platonem.

XI. Ita tamen spiritum animam dici, ut neque Dei spiritus sit, quod videbatur Hermogenes sentire, neque spiritale nescio quod semen Valentinianorum animæ collatum sit.

XII. Animum item ab anima non separari, utpote qui non aliud quam suggestus, sive ornatus sit animæ quo sapit: idque contra Anaxagoram et Aristotelem, quorum ille commiscibilem, iste passibilem animum negabat.

XIII. Quod etiam inde probat, quod principalitas animæ, non animo tribuitur; etiam animam Deus semper alloquitur, non animum.

XIV. Cum autem dividitur anima in partes a Platone aut aliis, vires et efficacias et operas diversas intelligi, sicuti de quibusdam etiam Aristoteles indicavit, utpote etiam ipse cum aliis plerisque unitatem animæ agnoscens.

XV. Hegemonicon interim, id est, summum in anima gradum sapientialem, contraquam sentiebant Asclepiades et Dicaearchus, cum Platone et Aristotele agnosci etiam a Christianis, idque in recessu cordis.

XVI. Ad fidem quoque pertinere, quod Plato partitur animam per rationalem et irrationalem; ita tamen ut naturæ primæ deputetur rationale, irrationale vero transgressionem; non tamen placere irrationalis distinctionem in indignativum et concupiscentium, quod utrumque etiam Christo et rationali animæ competat.

XVII. Etiam in hoc non probari Platonem et Academicos, quod sensualitatem quinque sensuum irrationale pronuntiant: neque enim licere sensus istos in dubium revocare, ne et in Christo de fide eorum deliberetur.

XVIII. Neque audiendos hæreticos, qui non aliter quam suas Plato Idæas, intellectualia faciunt veritates, sensualia vero imagines veritatis dumtaxat, sed perinde animam per corpus corporalia sentire, quemadmodum per animum incorporalia intelligit; sic tamen ut etiam sentiat, cum intelligit.

XIX. Atque adeo intellectum semper animæ inesse, uti etiam reliqua animæ naturalia.

XX. Etsi autem uniformis anima, sætu tamen ingeniorum multiformem, pro conditione cæli et soli, pro ratione operis et curæ, pro temporum eventu, pro licentia casuum, et corporis etiam valetudine, ut ne de sati necessitate quid dicatur, de qua suo titulo disseverit.

XXI. Proinde etiam animam, contraquam sentiunt Valentiniani, convertibilem fuisse liberi arbitrii potestate, juxta quod Marcioni jam et Hermogeni ostenderit.

XXII. Quocirca animam defini: Dei statu natam, immortalem, corporalem (en iterum paradoxon Auctoris) effigiatam, substantia simplicem, de suo patientem, varie procedentem, liberam arbitrii, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem.

XXIII. Dum deinceps quaeritur unde anima, hæreticos quosdam non recte eam e cælis deferre, atque eodem indubitate redituram asserere, quorum omnium condimentarium Plato.

XXIV. Novum itaque Platonis argumentum elidit: discentias reminiscencias esse, hoc est, venientes e celo animas oblivisci eorum in quibus fuerint prius, dehinc ex his visibilibus recordari eorundem.

XXV. Agit deinceps adversus Stoicos, et ipsum interdum Platonem, qui post partum corpori animam inducunt, ex aeris frigidi pulsu, aut prima spiratione.

XXVI. Eorum sententiam, etiam ex Scripturarum christianarum fundamento, impugnans.

XXVII. Definiens simul ambas animæ corporisque substantias, et concipi, et confici, et perfici.

XXVIII. Porro etiam Platonis secundum Pythagoram temerarium mendacium μεταμύωσις impugnat, id est, recidicatum animarum, revolubilem ex alterna mortuorum et vivorum suffectione.

XXIX. Etsi enim ex vivis fiant mortui, non tamen ideo ex mortuis vivos.

XXX. Dein, si ex mortuis semper vivi, unum omnino et eundem oportere fuisse hominum numerum; cum e contrario inveniamus paulatim humanum genus exuberasse.

XXXI. Etiam si ita sit, singulas animas in singula corpora reverti oportere; eadem ætate, eisdem institutis, ingenis, artibus, et ex omni gente, sexu, dignitate; quod tamen ipse Pythagoras non admisit.

XXXII. Delirare vero magis Empedoclem, qui μεταστώσις induxerit, bestias ex hominibus, et homines ex bestiis revolventem.

XXXIII. Neque vero etiam iudicii nomine vindicari hoc dogma; evacuari enim, si crimina non aliter puniantur, aut merces non alia bonis detur, quam in animalia restitutio.

XXXIV. Eadem repercussione cædi, etiam Simonis samaritanæ hæretici similem opinionem de sua Helena, quam per alios atque alios habitus semineos volutatam, etiam illam fuisse aiebat Priamo perniciosissimam.

XXXV. Imo etiam Carpocratæ animarum reincorporationem, qua toties volebat animam in corpora revocari, quoties minus de delictis satisfecisset; qui etiam Helia reditum frustra pro se interpretatus sit.

XXXVI. Reversus inde ad prius institutum, etiam sexum animæ et corporis simul oriri tradit.

XXXVII. Omnem autem hominis paraturam aliqua potestate divinæ voluntatis ministra (ab angelo nempe aliquo) modulari; simul etiam crescere et proficere, animam ingenio et sensu, corpus modulo et habitu.

XXXVIII. Pubertatem quoque, uti in corpore, ita et anima, simul exurgere suggestu sensuum; et etiam ciborum concupiscentiam esse in anima, sed necessitate

corporis, non sui proprietate, ne quis hinc mortalem A credat.

XXIX. Item nullam ferme animam sine dæmonio esse, saltem in ethnicis, donec in Christo nascantur.

XL. Tandiu enim animam ex carnis societate in Adam immundam censerit; et peccatricem tam animam, quam carnem dici.

XLI. Atque adeo, malum animæ non solum ex obventu spiritus nequam superstrui, sed et ex origine; quo obscuratur bonum ejus prius, donec reformetur per secundam ejus natiuitatem ex aqua et superna Spiritus Sancti virtute: a quo ibi excipitur, sicuti a profano spiritu in pristina.

XLII. Atquin mortis quoque tractatum ad nos pertinere (secus quam Epicurus sentit) in qua anima consummat.

XLIII. Proinde etiam somnum mortis speculum; quem non supernaturalen, sed naturalem esse, tum aliis rationibus, tum Scripturis sacris probat.

XLIV. Nam quod de Hermetimo scribunt, anima illum in somno caruisse, id subornatum; uti somnus, non otium animæ, sed recessio crederetur.

XLV. De somniis quoque, et accidentibus somni, quatenus ab extasi differunt, dicendum; quibus significatur anima perpetuo negotiosa, quod immortalitatis est ratio; in quibus interim non magis ob stupri visionem damnabimur, quam ob martyrii coronabimur.

XLVI. Neque enim vana esse in totum somnia (uti judicabat Epicurus) multis exemplis probari; et varios esse commentatores, ac in hanc rem affirmatores.

XLVII. Christianam vero eam esse sententiam: a dæmonii plurimum incuti somnia, etiam vera interdum; Deo interim deputanda, si quæ honesta, sancta, prophetica, revelatoria, edificatoria, vacatoria; quædam etiam sibimetipsi animam fingere ex intentione circumstantiarum; reliqua denique extasi separanda.

XLVIII. Atque adeo ex ingenio magis quam constantia, somnia a Platone æstimari, tanquam certiora ab extimo noctis, certis anni temporibus, quietis situ, aut ciborum distinctione, aut derogatione.

XLIX. Et vero etiam insantes ac atlantes somnare; cum et somnia a Deo sint, nullaque jam gens Dei sit extranea, in omnes terminos orbis Evangelio coruscante.

L. Nunc ad mortem quod attinet, debitum esse toto humano generi naturæ finem, quantumvis Epicurus id neget, et Menander hæreticus ad suo baptismo initiatos D

partinere neget, apud quem nec pro Deo mori lex est; nam etiam Enoch et Heliam morituros, et Joannem jam obiisse.

LI. Opus autem mortis esse separationem corporis et animæ; quantumvis quidam philosophi crediderint, post mortem quasdam animas hæere corporibus.

LII. Atque omnem mortem, sive ordinariam, sive extraordinariam, non ex natura esse, sed ex culpa, nec ipsa naturali.

LIII. Excedere porro animam, non deficere, dilabentibus paulatim corporis instrumentis, jam clariorem obtutu, ac si de somno emergentem instante morte; utpote, quæ tum exsultat aut trepidat, prout paraturam deversorii sui sentit, de ipsius angeli facie evocatoris animarum.

B LIV. Quo autem deducantur animæ, varias esse philosophorum sententias; inter quos Stoici prudentum animas in supernis mansionibus collocant, reliquas apud inferos; quos inferos Christiani non in gremio terræ, ut Plato, sed in intimis visceribus collocant.

LV. Suam vero eam esse sententiam (quæ interim ab Ecclesia non probatur) quod in sinum Abraham seu paradysum (de quo librum ediderit) martyrum solæ animæ commigrent, reliquæ vero ad inferos.

LVI. Atqui vanas eas esse opiniones, quibus putabant, tantisper in terris animas detineri, donec justa perceperint; aut immatura morte præventas, isthic vagari, donec reliquatio compleatur ætatis.

LVII. Neque vero ab inferis animas ex imperio dæmonum per magicam (cujus species aliquot recenset) aut ex arbitrio huc redire.

LVIII. Atqui illic, interim dum corpus exspectant, animas innocentium gaudere, et nocentium dolere ac puniri; vel ob cogitatus solos, quos censura divina persequitur; maxime, cum etiam modica delicta ad novissimum usque quadrantem illic luenda, ex Evangelio intelligatur.

CAPUT PRIMUM (a)

De solo censu animæ congressus Hermogeni, quatenus et istum ex materiæ potius suggestu, quam ex Dei flatu constituisse præsumpsit, nunc ad reliquas conversus quæstiones, plurimum videbor cum philosophis dimicaturus. Etiam in carcere Socratis de animæ statu velitatum est. (b) Nescio jam hoc primum, an opportuno in tempore magistri (1), etsi nihil de loco interest. Quid enim liquido saperet (c)

LECTIONES VARIANTES.

(1) In tempore, Magistri disting. Rig.

COMMENTARIUS.

(a) Hic liber in exemplari Agobardi passim inscribitur, *De censu Animæ*; sed falso. Nam, ut ex istius operis principio patet, is fuit titulus alterius libri quem adversus Hermogenem Septimius noster composuerat, ut ostenderet quid censeret anima deberet. Etenim constare ex *Dei flatu*, non, ut Hermogenes dicebat, ex *materiæ suggestu*, hoc tantum eo libello, qui hodie desideratur, adversus hæreticum disputaverat. Nunc de animæ statu, ac de quæstionibus reliquis ad eam pertinentibus, agit adversus philosophos. Itaque receptissimum jam vulgatis editionibus titulum generalem *De Anima* retinimus. Rig.

(b) Nescio jam hoc primum an opportuno in tempore, Magistri. Alloquitur magistros, hoc est philosophos: Nescio, inquit, jam hoc primum, magistri, an opportuno in tempore de animæ statu velitatum sit in carcere Socratis; etsi nihil de loco interest, etc. Hæc igitur scribenda ac distinguenda sunt hoc modo: *Etiam in carcere Socratis de animæ statu velitatum est. Nescio jam hoc primum an opportuno in tempore, Magistri, etsi nihil de loco interest. Rig.*

(c) Anima tunc Socratis. Platonis *Phædonem* subindicat; in quo recensetur disputatio, quam mori-

anima tunc Socratis, jam sacro navigio regresso, (a) A sapientissimus Soerates secundum Pythii quoque dæmonis suffragium, scilicet negotium navantis socio suo, quanto dignior atque constantior christianæ sapientiæ assertio, cujus adflatu tota vis dæmonum cedit? Hæc sapientia de schola cæli deos quidem sæculi negare liberior, quæ (e) nullum Æsculapio gallinaceum reddi jubens prævaricaretur, nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens; nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans, ideoque non unius urbis, sed universi orbis iniquam sententiam sustinens pro nomine veritatis, tanto scilicet perosioris quanto plenioris, ut et mortem non de poculo per habitum jocunditatis absorbeat, sed de patibulo et vivicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat, interea in isto tenebrosiore carcere sæculi inter suos Cebetas et suos Phædonas, si quid de anima examinandum est, ad Dei regulas dirigat. Certe nullum alium potiorum animæ demonstratorem quam auctorem reperiet; a Deo discat (4), quod a Deo habeat (5); aut nec ab alio, si nec a Deo. Quis enim revelabit quod Deus texit? Inde sciscitandum est, unde et ignorare tutissimum est: præstat per Deum nescire, quia non revelaverit, quam per hominem scire, quia ipse præsumperit.

Sane Socrates facilius diverso spiritu agebatur. Si quidem aiunt dæmonium illi a puero adhæsisse, pessimum revera pædagogum, etsi post deos et cum deis dæmonia deputantur penes poetas et philosophos. Nondum enim christianæ potestatis documenta processerant, (c) quæ vim istam perniciosissimam, nec unquam bonam, antiqui erroris (5) artificem, omnis veritatis advocatricem (d) sola traducit. Quod si idcirco

erroris, etc. Jun. (4) Auctorem a Deo discat *Seml.* (5) Quod a Deo habeat *Seml. Oberth.* quod a Deo discat *Venet. cod. Wouw.* (6) Eventus *Ven. Rig.*

CAPUT II.

Plane non negabimus aliquando philosophos juxta nostra sensisse; testimonium est veritatis etiam inventus ipsius (6). Nonnunquam et in procella confusus vestigiis cæli et freti aliqui portus offenditur, prospero errore: nonnunquam et in tenebris aditus quidam et exitus deprehenduntur, cæca felicitate; sed et naturæ pleraque suggeruntur, quasi de publico sensu, quo animam Deus dotare dignatus est. Hæc

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Indiscatas *Par.* et lemniscatas *Lat.* miniclatas, vel, nuncicatas *Jun.*
 (2) Vindicans *Par.* - immortalem vindicans animam *alii.* *Lat. reposuit vindicat.*
 (3) Antiqui hominis *additur Par.* bonam homini, antiqui

erroris, etc. *Jun.*

(4) Auctorem a Deo discat *Seml.*

(5) Quod a Deo habeat *Seml. Oberth.* quod a Deo discat *Venet. cod. Wouw.*

(6) Eventus *Ven. Rig.*

COMMENTARIUS.

turnus, hausta cicuta, habuit Socrates de animæ rationalis immortalitate. LE PR.

(a) *Jam cicutis damnationis exhaustis.* Non simpliciter cicuta dicit, quæ non intritæ Socrati nisi sub solis occasum fuere, sed cicuta damnationis, quas illi eub solis ortum nuntiaverant Undecimviri. Admissis enim subinde amicis, nobilis ille de anima sermo habere cœperat. Jam cicutis damnationis exhaustis, hoc est, jam audita damnationis suæ sententia, quasi ab eo temporis momento mortem Socrates bibere cœpisset, cum ab eo quoque judices vitam custodiis admissis censeantur, ex quo mortis sententiam dixere. Ric.

(b) *Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis.* Puto hic reddi sensum verborum Platonis in Phædone: *Εἰ μὴ τυγχάνοι ἀληθῆς θύρα ἢ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὲ ἔχει τὸ πικροθύγκι· εἰ δὲ μηδὲν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτον γε τὸν χρόνον τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἦσαν τοῖς παροῦσι τὰ ἡδὴ ἴσομαι ὀδυρόμενος· ἢ δὲ ἀγνοιά μοι αὐτῶ οὐ συνδιατελεῖ, κακὸν γὰρ αὐτῶν, ἀλλ' ὀλγὸν ὑστερον ἀπολείπει.* Si vera sunt quæ dico, bene est quod crediderim. Si vero post mortem nihil superest, tamen tempus illud quod est ante mortem, minus mihi molestum erit; ignorantia autem illa mihi diuturna non est (malum quippe esset quoddam), verum paulo post interibit. LE PR.

(c) *Quæ vim istam perniciosissimam.* Dæmonas soli

Christiani traducunt, abigunt, migrare cogunt, excutunt de hominibus, adjurando scilicet, unde verbum *exorcizare*, etiam juris civilis auctoribus ethnicis notum. Hocce autem officio Christiani fungebantur, non per fraudes aut imposturas, sed nominis Christi potestate, qua præditus erat quilibet christianus, ut Septimius in Apolog. testatur. *Jussus*, inquit, *a quolibet christiano loqui spiritus ille, tam se dæmonem confitebitur de vero, quam alibi Deum de falso.* Itaque tralatitium et vulgare fuisse apud Christianos exorcistarum munus etiam Sulpitii Severi sæculo, ex eo discimus, quod de Martino refert, quem Hilarius Pictunum episcopus, tentandi hominis gratia, exorcistam agere jusserat. *Quam ille, inquit, ordinationem, ne despezisset tanquam humiliorum videretur, non repudiavit.* Ric.

(d) *Sola traducit.* Eandem vero potestatem concessam fuisse Judæis etiam ævo suo refert Irenæus, lib. II, cap. 6, credo, ob familiarem illis veri Dei notitiam. *Et propter hoc, inquit, Judæi usque nunc hæc ipsa invocatione dæmonia effugant.* Ric.

(e) *Nullum Æsculapio gallinaceum reddi jubens prævaricaretur.* Socrates deos qui vulgo colebantur non esse docuerat, et tamen moriens gallinaceum se debere Æsculapio dixit. Quare prævaricatum esse ait Septimius, qui de doctrinæ suæ tenore exciderit. Ric.

nacta philosophia ad gloriam propriae artis inflavit, A
præ studio [non mirum si istum ita dixerim] eloquii
quidvis struere eruditi, magisque dicendo persua-
dentis, quam docendo. Formas rebus imponit, eas
nunc peræquat (a), nunc privat, de certis incerta
præjudicat, provocat ad exempla, quasi comparanda
sint omnia (b); omnia præscribit, proprietatibus (1)
etiam inter similia diversis; nihil divinæ licentiæ
servat, leges naturæ opiniones suas facit; ferrem, si
naturalis ipsa, ut compos naturæ de conditionis con-
sortio probaretur. Visa est quidem sibi et ex saceris
quas putant, literis hausisse, quia plerosque auc-
tores etiam deos existimavit antiquitas, nedum divos,
ut Mercurium Ægyptium, cui præcipue Plato ad-
suevit: ut Silenum Phrygem (c), cui a pastoribus
perducto ingentes aures suas Midas tradidit: (d) ut B
Hermotimum (2), cui Clazomenii mortuo templum
contulerunt; (e) ut Orpheum, (f) ut Musæum, (g) ut
Pherecydem, Pythagoræ magistrum. Quid autem, si
philosophi etiam illa incurnaverunt quæ penes nos
apocryphorum confessione damnantur, certos nihil
recipiendum quod non conspiraret germanæ et ipso
jam ævo pronatæ prophetiæ paraturæ, quando et
pseudoprophetarum meminimus, et multo prius (h)
apostatarum spirituum, qui huiusmodi quoque inge-
niorum calliditate omnem faciem sæculi instruxerint?
Postremo, si etiam ad ipsos Prophetas adisse credi-
bile est indagatorem quemque sapientiæ ex negotio
curiositatis, tamen plus diversitatis invenias inter
philosophos quam societatis, cum et in ipsa societate
diversitas eorum deprehendatur. Siquidem vera quæ- C

que et consonantia Prophetis aut aliunde commen-
dant, aut aliorum subornant, cum maxima injuria
veritatis, quam efficiunt aut adjuvari falsis, aut pa-
trocinari. Hoc itaque commiserit nos et philosophos
in ista præsetim materia, quod interdum communes
sententias propriis argumentationibus vestiunt, con-
trariis alicubi regulæ nostræ; interdum sententias
propriis communibus argumentationibus muniant,
consentaneis alicubi regulæ illorum; (i) ut prope sit
exclusa veritas a philosophia per veneficia in illam
sua, et ideo utroque titulo societatis adversario ver-
tatis urgemur, et communes sententias ab argumen-
tationibus philosophorum liberare, et communes ar-
gumentationes a sententiis eorum separare, revocando
quæstiones (3) ad Dei literas, exceptis plane quæ
sine laqueo alicujus præjudicii ad simplex testimonium
licebit adsumere: quia et ex æmulis nonnunquam
testimonium necessarium, si non æmulis prosit. Nec
ignoro quanta sit sylva materiæ istius apud philoso-
phos pro numero etiam ipsorum commentatorum, quot
varietates sententiarum, quot palestræ opinionum,
quot propagines quæstionum, quot implicationes ex-
peditioinum. Sed et (j) medicinam inspexi, sororem,
ut aiunt, philosophiæ, sibi quoque hoc negotium
vindictantem, ut ad quam magis animæ ratio pertinere
videatur per corporis curam, unde et plurimum sorori
refragatur, quod animam quasi coram in domicilio
suo tractando magis norit. Sed viderit utriusque præ-
stantiæ ambitio. Habuit et philosophia libertatem inge-
nii, et medicina necessitatem artificii ad exten-
dendos de anima retractatus: late quæruntur incerta,

LECTIONES VARIANTES.

(1) Quasi comparanda, omnia præscribit, propriaætibus
Fram.

(2) Hermippum Par.
(3) Quæstioni Par.

COMMENTARIUS.

(a) *Nunc privat.* Privat et proprias adsignat. Ric.
(b) *Omnia præscribit.* Præscriptis definitionibus
omnia comprehendit. Ric.

(c) *Cui a pastoribus perducto ingentes aures suas
Midas tradidit.* Cujus per aures mentem ceperat Si-
lenus philosophus. Notum illud Zenonis ad Craterem:
Auribus teneri possum, non pallio. Δαδὰ ρελιστόρων
ἐπιδίδις ἢ διὰ τῶν ἄτων. *Aures tradidit,* eodem sensu
dictum quo supra, *Adamum nondum aures debentem*
Eva. Ric.

(d) *Ut Hermotimum, qui Clazomenii, etc.* Plinius, D
lib. VII cap. 52, Hermotimum Clazomenium nominat,
verum Plutarchus Hermodorum sustinuit lib. de So-
cratis dæmonio, ubi falsum esse ait Hermodori Cla-
zomenii animam, relicto corpore, dies noctesque per
loca plurima vagari solitam, iterum corpus repetisse.
Urbs illa Clazomene quæ erat Ionix, dicta fuit olim
Gryna, eratque ibi templum Apollinis oraculo longe
celeberrimum; unde Apollo Grynæus. LE PR.

(e) *Ut Orpheum.* Illustris est Orpheus, qui a Græcis
Œagri et Calliopes filius censetur:

Ὀρφεὺ Κάλλιωπος τε καὶ Ὀιαγροῦ φίλε κόρη.

Atque idem ait Apollonius Rhod. lib. I, *Argonaut.*

... Τὸν ῥᾶ τοῦτ' αὐτῆ
Καλλιόπη θρήνη παύσεται εὐνοθεύουσα
Ὀιαγροῦ.

An idem sit ille cujus opuscula habemus, vehementer
dubito. LE PR.

TERTULLIANI II.

(f) *Ut Musæum.* De Musæo illo late Meursius lib. II,
lect. antiq., plurimosque hoc in loco recenset. Eumolpi
filius fuit, et Orphei discipulus. Claruit Athenis, et
σὺγγράμνῃ habuit Linum apud Thebanos. LE PR.

(g) *Pherecydem, Pythagoræ magistrum.* Mirum grati
animi testimonium Pythagoræ erga Pherecydem nar-
rat Jamblichus, lib. *de vita Pythagoræ.* Cum enim
phthiriasi seu morbo pediculari laboraret, ex Italia
in insulam Delum solvit Pythagoras ut eum curaret,
atque apud eum manit donec mortuo parentasset.
LE PR.

(h) *Apostatarum spirituum.* Angelos innuit qui de
cælo ad filias hominum ruerunt, ut ipse ait lib. ΔΙ,
de Cultu fem. Iren. lib. I, cap. 2, dixit Spiritualia nequi-
tiæ, et Angelos transgressos atque apostatas factos. Ric.

(i) *Ut prope sit exclusa veritas a philosophia.* Quasi
fascinaret veritatem intuitus et acumen humanum, et
rationibus ex industria nostra fugaretur, velut exclu-
duntur spiritus magicis veneficiis, aut quia præsum-
ptio propriae ratiocinationis venenum sit ad per-
dendam veritatem. LAC.

(j) *Medicinam inspexi sororem, ut aiunt, Philosophiæ.*
Hanc disputationem de anima ut propriam suæ spe-
culationi tractarunt medicorum principes: citat ali-
quos Auctor in hoc opere. Nam licet considerati-
onem animæ ad Philosophos spectet, jure cogitationis inter
medicinam et philosophiam, Medici usurpant. Multi
citant Aristotlem, Platonem, et Galenum dixisse,
philosophiam et medicinam sorores esse: alteram
animi, alteram corporis conservatricem. Certissime

(Vingt et une.)

latius disputantur præsumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operositas suadendi: ut merito (a) Heraclitus ille tenebrosus vastiores caligines animadvertens apud examinatores animæ, tædio quæstionum pronuntiavit, terminos animæ nequaquam invenisse omnem viam ingrediendo. Christiano autem paucis ad scientiam hujus rei opus est: nam et certa semper in paucis; et amplius illi quærere non licet, quam quod inveniri licet: infinitas enim quæstiones Apostolus prohibet. Porro non amplius inveniri licet, quam quod a Deo discitur; quod autem a Deo discitur, totum est.

CAPUT III.

Atque utinam nullas hæreses oportuisset existere, ut probabiles quique emicarent (I Cor. II, 19), nihil omnino cum philosophis super anima quoque experiremur, patriarchis, ut ita dixerim, hæreticorum. (b) Siquidem et ab Apostolo jam tunc philosophia concussio veritatis providebatur (1). Athenis enim expertus linguatam civitatem, cum omnes illic (2) sapientiæ atque fecunditatis caupones degustasset, inde concepit præmonitorium illud edictum. Proinde enim et animæ ratio, per philosophatas doctrinas hominum miscentes aquas vino. (c) Alii immortalem negant animam, alii plusquam immortalem affirmant: alii de substantia, alii de forma, alii de unaquaque dispositione disceptant: hi statum ejus aliunde ducunt, hi exitum aliorum abducunt, prout aut Platonis honor, aut Zenonis vigor (3), aut Aristotelis tenor, aut Epicuri stupor, aut Heracliti mæror, aut Empedoclis furor persuaserunt. Deliquit, opinor, divina doctrina, ex Judæa potius quam ex Græcia oriens. Erravit et Christus, pisces citius quam sophistas ad præconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus philosophiæ candidum et pu-

- (1) Providebatur *Seml.*
(2) Illis *Fran.*

id dixit Joannes Alex. in commentariis in lib. hæreseon. Sed inter vetustiores id invenio scripsisse Democritum epistola ad Hippocratem. LAC.

(a) *Heraclitus ille tenebrosus.* Haud absimiliter B. Hieronymus initio lib. I. adv. Jovinianum, Heraclitum vocat *αποκτενος*, quem sudantes philosophi vix intelligunt. Ipse enim Laertio teste de industria librum summi de Natura, obscurius scripsit, ut soli illum eruditi legerent: unde et Craten quemdam, cum illum librum Græcis inveheret, dixisse: Delio aliquo natatore opus esse, qui in illo non suffocaretur. PAM.

(b) *Siquidem et ab Apostolo, etc.* Nullam hic certam scripturam citat, sed alludit ad illud Coloss. II: *Ne quis vos deprædetur, seu concutiatur per philosophiam.* PAM.

(c) *Alii immortalem negant animam, alii plusquam immortalem.* Quales erant Valentiniani, Sadducæi, Epicurus, Democritus et alii. Posterioribus verbis notantur Priscillianistæ, qui animas ejusdem cum deo substantiæ dicebant, et Gnostici qui deo coæternas afferebant. Quod etiam nugabantur Manichæi Gnosticorum discipuli, auctor est Epiphanius hæc. 66. LE PR.

(d) *Hoc Plato excludit.* Initium nempe animæ: ipse enim, in Phædro de immortalitate animæ disputans, quemadmodum a Cicerone translatus est Tusc. q. 1. et Repub. lib. VI, sic inquit: Si una est ex omnibus

rum aerem veritatis infuscant, ea erunt Christianis enubilanda, et percutientibus argumentationes originales, id est philosophicas, et opponentibus definitiones cœlestes, id est dominicas: ut et illa quibus ethnici a philosophia capiuntur, destruantur, et hæc quibus fideles ab hæresi concutiuntur, retundantur. Una jam congressione decisa adversus Hermogenem, ut præfati sumus; quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindicamus; muniri et illic divinæ determinationis inobscurabili regula: *Et flavit, inquit, Deus flatum vitæ in faciem hominis, et factus est homo in animam vivam*, utique ex Dei flatu: de isto nihil amplius revolvendum: Habet suum titulum, et suum hæreticum. Cæteris hinc exordium inducam.

CAPUT IV.

Post definitionem census, quæstionem status patitur. Consequens enim est, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus (4). (d) Hoc Plato excludit, innatam et infectam animam volens; et natam autem docemus, et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus, utrumque dicentes; quia scilicet aliud sit natum, aliud factum; utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem, sua habendo loca et tempora, habent aliquando et passivitatis commercia. (e) Capit itaque et facturam dici generari, pro in esse poni, siquidem omne quod quoque modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici; sic et Plato utitur. Igitur quantum ad fidem nostram factæ natæve animæ, depulsa est philosophi opinio auctoritate prophetiæ quoque.

CAPUT V.

Accerserit (f) Eubulum aliquem et (g) Critolaum et (h) Xenocratem, et isto in loco amicum Platonis Ari-

LECTIONES VARIANTES.

- (3) Rigor *Jun.*
(4) Deputaremus *Pam.*

COMMENTARIUS.

anima quæ seipsam moveat, atque adeo principium motus sibi ipsi sit, neque nata certe, et æterna est. Neque enim esset id principium, quod oriretur aliunde. PAM.

(e) *Capit itaque et facturam dici generari, pro in esse poni.* Capit, hoc est, licet, fas est. Facturam de anima dicit, quod alias diceret Creationem. RIG.

(f) *Eubulum aliquem.* Eubulus Alexandrinus fuit Pyrrhonianus, ut Laertius in Timone testatur, de quo scribit: *Εὐβούλος δὲ διεκινύσσει Εὐβούλος ἀλεξάνδρειος.* Euphranorem audivit Eubulus Alexandrinus. Sed Suidas aliter scribit, *Εὐβούλος Κητιῆος ἀθηναῖος υἱὸς εὐφράνορος.* Eubulus, Kettius Atheniensis, Euphranoria filius. Colligit hic Auctor per gradationem classes philosophorum, qui animam incorporealem fecerunt. LAC.

(g) *Critolaum.* Critolaus Phaselites fuit auditor Lyconis et peripateticus, ut hoc eodem capite dicitur. Neque puto duplicis Critolai hic meminisse Tertulianum, ut mox videbimus; sed unius tantum, qui animam putabat instar puncti incorpoream esse, et Marsilius Ficinus confirmat. Meminit Tullius lib. V Tusc. Critolai et Xenocratis, quorum de virtute testimonia citat. LAC.

(h) *Xenocratem.* Hic fuit Platonis discipulus, teste

stotelem. Forlassean extruuntur magis ad auferendam animæ corpulentiam, si non alios e contrario inspererint, et quidem plures corpus animæ vindicantes, nec illos dico solos qui eam de manifestis corporalibus effingunt, ut Hipparchus et Heraclitus ex igni, ut Hippon et Thales ex aqua, ut Empedocles et Critias ex sanguine, ut Epicurus ex atomis, (a) si et atomi corpulentias de coitu suo cogunt, ut Critolaüs, et peripatetici ejus, ex quinta nescio qua substantia, si et illa corpus, quia corpora includit; sed etiam Stoicos allego, qui spiritum prædicantes animam, pene nobiscum, qua proxima inter se flatus et spiritus, tamen corpus animam facile persuadebunt. Denique Zeno consitum spiritum definiens animam, hoc modo instruit: Quo, inquit, digresso animal emoritur, corpus est; consito autem spiritu digresso, animal emoritur; ergo consitus spiritus corpus est; consitus autem spiritus anima est; ergo corpus est anima. Vult et Cleanthes non solum corporis lineamentis, sed et animæ notis similitudinem parentibus in filios respondere, de speculo scilicet morum et ingeniorum et affectuum: corporis autem similitudinem et dissimilitudinem capere et animam: itaque corpus similitudini vel dissimilitudini obnoxium. Item corporalium et incorporalium passiones inter se non communicare. Porro et animam compati corpori, cui læso ictibus, vulneribus, ulceribus condolescit; et corpus animæ, cui afflicta cura, angore, amore, coægrecit (1), per detrimentum scilicet vigoris, cuius pudorem et pavorem rubore atque pallore testetur. Igitur anima corpus, ex corporalium passionum communione. Sed et Chrysippus manum ei porrigit, constituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omnino non posse, quia nec contingantur ab eis; (b) unde et Lucretius:

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res; derelicto autem corpore ab anima, affici morte. Igitur corpus anima, quæ, nisi corporalis, corpus non derelinqueret.

CAPUT VI.

Hæc Platonici, subtilitate potius quam veritate, conturbant. Omne, inquit, corpus, aut animale sit

LECTIONES VARIANTES.

(1) Coægrecit *Lat.*

(2) Moveri animam et ab alio; cum vaticinatur, cum furit, utique extrinsecus ab alio, etc. *Jun.*

(3) Visio *Rhen. Seml. Oberth.*

(4) Terra *Par.*

(5) Tactui... visui *Rhen. et alii.*

COMMENTARIUS.

Laertio. Dedit ejus sententiam de anima Tullius lib. I *Tusc.* Xenocrates animi figuram, et quasi corpus esse negavit, verum numerum dixit esse, cujus vis, ut jam ante Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset, et lib. IV *Acad. An.* ut Xenocrates, mens nullo corpore? Aristoteles, lib. I *de anima*, cap. II et IV, meminit ejus placiti. *Læc.*

(a) Si et atomi corpulentias de coitu suo cogunt. *Atmos* Quintilianus lib. X. *Instit.* dixit *Figuras*. *Ric.*

(b) Unde Lucretius Epicuri sectator Lucretius lib. I, *de Rerum Natura*, magistri ad exemplum, probat res illas esse corporeas quæ ad sensus usque perveniunt, ut odores, calor, frigus, voces. Hunc delirasse ait Lactantius, cap. VI, *de Opific.* et contra eum disputat lib. VII, *Instit. div.* *LE PR.*

(c) Quæ non corporalium formæ. Hoc est, rerum

necesse est, aut inanimale. Et siquidem inanimale est, extrinsecus movebitur; si vero animale, intrinsecus. Anima autem nec intrinsecus movebitur, ut quæ non sit inanimalis; nec extrinsecus, ut quæ ipsa potius moveat corpus. Itaque non videri eam corpus, (c) quæ non corporalium forma (d) ex aliqua regione moveatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis provocantis ad ea quæ in animam non conveniunt (e). Non enim potest anima animale corpus dici, aut inanimale; cum ipsa sit quæ aut faciat corpus animale, si adsit; aut inanimale, si absit ab illo. Itaque quod facit, non potest esse ipsa, ut dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur substantiæ suæ nomine. Quod si non capit animale corpus dici aut inanimale quod est anima, quomodo provocabitur ad animalium et inanimalium corporum formam? Dehinc, si corporis est meriti extrinsecus ab aliquo; ostendimus autem supra moveri animam et ab alio cum vaticinatur, (2) cum furit, utique extrinsecus, cum ab alio: merito quod movebitur extrinsecus ab alio, secundum exempli propositionem, corpus agnoscam. Enimvero, si ab alio moveri corporis est, quanto magis movere aliud? Anima autem movet corpus, et conatus ejus extrinsecus, foris parent. Ab illa est enim impingi et pedes in incessum, et manus in contactum, et oculos in conspectum, et linguam in effatum, velut (f) sigillario motu superficiem intus agitante. Unde hæc vis (3) incorporal animæ? unde vacuæ rei solida propellere? Sed quomodo divisi videntur in homine sensus corporales et intellectuales? Corporalium aiunt rerum qualitates, ut terræ (4), ut ignis, corporalibus sensibus renuntiari, ut tactu, ut visu (5): incorporalium vero intellectualibus conveniri, ut benignitatis, vel malignitatis. Itaque incorporalem esse animam constat, cujus qualitates non corporalibus, sed intellectualibus sensibus comprehendantur. Plane, si non hujus definitionis gradum excluderem. Ecce enim, incorporalia ostendo corporalibus sensibus subjici, sonum auditui, colorem conspectui, odorem odoratui: quorum exemplo etiam anima corpori accedit, ne dicas idcirco ea per corpo-

corporalium lege, natura. *Ric.*

(d) Ex aliqua regione moveatur. Hoc est, aliquo regente. *Ric.*

(e) Non enim potest anima, etc. Inter propositiones contradictorias medium statuit Septimius; quod est tamen Aristotelicæ doctrinæ minus congruens. Neque enim Platonici male argumentari in hoc mihi videntur. *Omne corpus*, etc. *Ric.*

(f) Sigillario motu. Si legeremus *singulari motu*, veluti privato, quid inde accideret? Sed *sigillario* si retinemus, motum interiorum dicimus seu automatam, qui artificiosum quodam et exiguis Deorum imagines sigillaria icunculas et exiguis Deorum imagines fuisse notum est, unde Arnobius lib. VI: *Quinimo Deos esse sigillaria ipsa censetis*. *LE PR.*

rales renuntiarī sensus (4), quia corporalibus accedant. Igitur si constat incorporalia quoque a corporalibus comprehendī, cur non et anima, quæ corporalis, ab incorporalibus renuntietur? Certe definitio exclusā sit. De insignioribus argumentationibus erit etiam illa, quod omne corpus corporalibus aliū iudicant; animam vero ut incorporalem, incorporalibus, sapientiæ scilicet studiis. Sed nec hic gradus stabit, etiam (a) Sorano methodicæ medicinæ instructissimo auctore respondente animam corporalibus quoque ali; (b) denique, deficientem eam cibo plerumque fulciri. Quidni, quo adempto, in totum dilabitur ex corpore? Ita etiam ipse Soranus plenissime super anima commentatus quatuor voluminibus, et cum omnibus philosophorum sententiis expertus, corporalem animæ substantiam vindicat, etsi illam immortalitate fraudavit. Non enim omnium est credere, quod Christianorum est. Sicut ergo Soranus ipse rebus ostendit animam corporalibus ali, proinde et philosophus exhibeat illam incorporalibus pasci. Sed nemo unquam cunctanti de exitu animæ mulsam aquam de eloquio Platonis infudit; aut (b) micas de minutiloquio Aristotelis infersit. Quid autem facient tot ac tantæ animæ (d) rupicum et barbarorum (2), quibus alimenta sapientiæ desunt, tamen indoctæ (3) prudentia pollent, et sine academiis et porticibus atticis, et carceribus Socratis, denique jejunantes philosophia (4), nihilominus vivunt. Non enim substantiæ ipsi alimenta proficiunt studiorum,

sed disciplinæ; quia nec opinioem animam efficiunt, sed ornatiorem. Bene autem, quod et artes Stoici corporales adfirmant. Adco sic quoque anima corporalis, si et artibus ali creditur. Sed enormis inventio philosophiæ solet plerumque nec prospicere pro pedibus: (e) sic Thales in puteum. Solet et, sententias non intelligendo, valetudinis corruptelam suspicari: (f) sic Chrysippus ad elleborum. Tale aliquid, opinor, ei accidit, cum duo in unum (5) corpora negavit, alienatus (6) a prospectu et recogitatu prægnantium, quæ non singula quotidie corpora, sed et bina et terna (7) in unius uteri ambitu perferunt (8). (g) Invenitur etiam (h) in iure civili græca quædam quinionem enixa filiorum, semel omnium mater, unici fœtus parens multiplex, (i) unici uteri puerpera numerosa, quæ tot stipata corporibus, pene dixerim populo, sextum ipsa corpus fuit. (j) Universa conditio testabitur, corpora de corporibus processura jam illic esse, unde procedunt: secundum sit necesse est, quod ex alio est: nihil porro ex alio est, nisi dum gignitur: sed tunc (9) duo sunt.

CAPUT VII.

Quantum ad philosophos, satis hæc; quia quantum ad nostros, ex abundantia, quibus corporalitas animæ in ipso Evangelio relucebit. Dolet apud inferos anima ejusdam, punitur in flamma, et cruciatur in lingua, et de digito animæ felicioris implorat solatium roris. (k) Imaginem existimas exitum illum pauperis latet

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Censum Par.
 (2) Baronum Rig. ven.
 (3) Indocta rhen. Seml. Oberth.
 (4) A philosophia apud eosd.
 (5) Duo unum corpora Rig.

- C (6) Alienata Jim. alienate Rhen.
 (7) Terrena Par.
 (8) Præferunt Par.
 (9) Sed tunc abest Rig.

COMMENTARIUS.

(a) Sorano methodicæ medicinæ instruct. Fuit hic Soranus Ephesius, ut docet Suidas, Menandri et Phœbes filius *ιατρεύσας ἐπὶ Τραϊανῶν καὶ Ἀδριανῶν ἢ βασιλευσάντων* qui medicinam fecit imp. Trajano et Adriano. Plurima volumina composuit, quæ citat Suidas, atque etiam exstant hodie fragmenta excusa olim ab Hadriano Turnebo: quibus adde Isagogen medendi cum Plinii, Oribasii, et Apuleii opusculis referri. Soranos duos exstitisse constat, seniore et juniore, ambo vero de affectionibus mulierum scripserunt. Supposititia esse fragmenta Sorani medici pro Cleopatra quilibet fatetur. Hæc quoniam turpitudinem attingunt, exposuit rei Venereæ diligens scrutator Scioppus. LE PR.

(b) Denique deficientem eam cibo plerumque fulciri. Horatius:

Protinus accedat stomacho fultura ruenti.

Rig.

(c) Micas de minutiloquio Aristotelis infersit. Micas et minutiloquium dicit *λεπτολογισμός*, scribendi genus subtile, concisum, quale est Aristotelis. Irenæus, lib. XI, ubi adversus Valentinianos dixerat: *Et minutiloquium autem, et subtilitatem circa quæstiones, cum sit aristotelicum, inferre Fidei conantur.* Unde etiam noster Septimius, supra de Prescr. Hær. Miserum Aristotelem, qui illis Dialecticam instituit, artificem struendi ac destruendi, versipellem in sententiis, etc. Glossæ veteres, *λεπτότης ἐπὶ πράγματις*, subtilitas. Rig.

(d) Barbarorum rupicum et baronum. Placuit Pithæo; ex Luciliano versu:

Baronum et rupicum squalosa incondita rostra.

At in codice Agobardi legitur, *Barbarorum. Rig.*

(e) Sic Thales in puteum. Laertius *εἰς βόθρον. Rig.*

(f) Sic Chrysippus ad elleborum. Lucianus. *ἐξ ὕδου ἐλλεβορίζου. Rig.*

(g) Invenitur etiam in iure civili græca quædam quinionem enixa. Non arbitror Septimum hoc habere ex Julio Paulo, cum is diversum numero fœtum referat, lib. III. Si pars hered. pet., nimirum quinquies quaternos enixam in Peloponeso. In cuius numeri mentione Paulus a Plinio discrepat. Etenim in VII. Nat. hist. sic legitur: *Reperitur et in Peloponeso quinos quater enixa.* Quod ex Aristotele sumptum esse minime adfirmaverim, quamvis dixerit, *ἀνὰ πέντε γάρ ἔτεκε, καὶ τὰ πέντε αὐτὸν ἔστραφη.* Etenim Peloponesi non meminit. Sed et Strabo etiam ex eodem Aristotele aliter narrat, in XV; aliter Agellius in X. Denique Aristoteles ipse, libro quem supra citavimus, eadem de re alio se loco dixisse commemorat, qui locus hodie non apparet. Gaius lib. I *Fideicommissor.* ut refertur in lib. III De reb. dubiis, et Julianus lib. XXXVI De solutionib. idem omnino de alexandrina muliere tradunt, quod hic Septimius noster de græca. Rig.

(h) In iure civili. In Jurisconsultorum libris, quos ita citare solent etiam veteres grammatici. Auctor Quæst. CXV: *Legitur namque cautum in quodam juris libello aliquando mulierem quinque peperisse. Rig.*

(i) Unius uteri puerpera numerosa, quæ tot stipata corporibus, pene dixerim populo. Sic Manilius Astron. I. de tergeminis Horatiis dixit, *Tota acies partus.* — Nam ita legendum exemplaria testantur. Rig.

(j) Universa conditio. Quidquid a Deo conditum creatumque est. Rig.

(k) Imaginem existimas. Parabolam. Rig.

et divitis mœrentis? (a) Et quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimonium erit veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animæ imaginem corporis: nec mentiretur de corporalibus membris Scriptura, si non erant. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post divortium corporis? quod detinetur? quod in diem iudicii reservatur? ad quod et Christus moriendo descendit? puto ad animas Patriarcharum. Sed quamobrem, si nihil anima sub terris? (b) Nihil enim, si non corpus: incorporeitas enim ab omni genere custodia libera est, immunis a pœna et a fovea. Per quod enim punitur aut fovetur, hæc erit corpus; reddam de isto plenius et opportunius. Igitur si quid tormenti sive solatii anima præcepit (1) in carcere seu diversorio inferum, in igni, vel in sinu Abrahæ, probato erit corporalitas animæ. Incorporeitas enim nihil patitur, non habens per quod (2) pati possit: aut si habet, hoc erit corpus. In quantum enim omne corporale, passibile est; in tantum, quod passibile est, corporale est.

CAPUT VIII.

(c) Abruptum alioquin et absurdum, idcirco quid de corporalium eximere censu, quia cæteris corporalibus exemplis non adæquet; ubi proprietatum privata discrimina, per quæ magnificentia auctoris ex operum eorundem diversitate signatur; ut sint tam discreta quam paria, tam amica quam et æmula. Siquidem et ipsi philosophi ex contrariis universa constare condicunt, (d) secundum amicitiam et inimicitiam Empedoclis. Sic igitur etsi

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Præcepit *Rig. Ven.*
 (2) Per omitt. *Ven.*
 (3) In Dei gloria *Rhen.*

COMMENTARIUS.

(a) *Et quid Lazari nomen* In cod. Agobardi legitur, *Elazari*. Cæterum eodem ex historia Lazari argumento Irenæus, circa corporum quemdam animæ habitum ejusdem cum Septimio nostro sententiæ esse videtur lib. II, cap. LXII et LXIII. Et tamen solus vapulat Septimius. Credo, quod eloquio disertiore notabilem se fecit. *Ric.* — Perperam hic Irenæo tribuitur error, quo Tertullianus sibi effugit animabus inhaerescere quamdam corporis delineationem, umbratilesque sensus ac colores aërios; voluit tantum Irenæus, idemque et multi posterum volunt inesse in mentibus humanis, etiam in cœlo degentibus, certos quosdam caracteres et certum quemdam ordinem corpori superstitem, quibus ab aliis spiritibus, nempe ab angelis animæ humanæ di tinguantur. Id ipsum est quod vocat Irenæus *characterem corporis et hominis figuram*. Hæc Irenæus D. Massuet ad loc. citat. ac præsertim in dissert. sua III, art. XI. EDD.

(b) *Nihil enim anima, si non corpus*. Augustinus notat: *Denique Tertullianus corpus animam esse credidit, non ob aliud, nisi quod eum incorporeum cogitare non potuit, et ideo timuit ne nihil esset, si corpus, etc.* Libro X, de *Genesi* ad lit. sub finem. *Ric.*

(c) *Abruptum alioquin et absurdum, idcirco quid de corporalium eximere censu, quia cæteris corporalibus exemplis non adæquet, ubi proprietatem privata discrimina*. Est quod miremur Augustinum post hæc verba Septimio nostro nihilominus acerbe succensere: *Quia*

corporalia incorporalibus objacent, ipsa quoque inter se differunt, ut differentia species eorum ampliet, non genus mutet: ut sint corporalia, sic multa in Dei gloriam (3), dum varia; sic varia, dum diversa; dum his alii qualitatibus sensus, alii illis; dum his alia elementa, alia illis; dum hæc invisibilia, illa visibilia; dum hæc gravia, illa levia. Aiunt enim et idcirco animam incorporalem renuntiandam, quia, digressa ea, graviora efficiantur corpora defunctorum, cum leviora esse deberent, unius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si mare negent corpus, quia extra mare immobilis et gravis navis efficitur? Quanto ergo validius corpus animæ, quod tanti postea ponderis corpus levissima mobilitate circumfert? Cæterum est (4) invisibilis anima, et pro conditione corporis sui, et pro proprietate substantiæ, et pro natura etiam eorum quibus invisibilis esse sortita est. Solem nocturnæ nesciunt oculi; aquilæ ita sustinent, ut natorum suorum generositatem de pupillarum audacia judicent: alioqui non educabunt, ut degenerem, quem solis radius averterit. Est adeo alteri quid invisibile, alteri non, quod non ideo incorporale sit, quia non ex æquo vis (5) valet. Sol enim corpus, siquidem ignis; sed quod aquila conficitur, neget nocturnæ; non tamen præjudicans aquilæ: tantumdem et animæ corpus invisibile carni si forte, spiritus vero visibile: sic Joannes, in spiritu Dei factus, animas martyrum conspiciat (*Apoc. VI, 20*).

CAPUT IX.

Cum (e) animæ corpus adserimus (f) propriæ quali-

- (4) *Etsi invisibilis Rhen. Seml. Oberth Jun. Marull.* Etsi invisibilis anima: at pro conditione.
 (5) *Visus Jun.*

sine, inquit, *quoniam acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit, quam id quod ait quodam loco: Omne incorporale passibile est? Debit ergo mutare sententiam, qua paulo superius dixerat etiam Deum corpus esse. Neque enim arbitror eum ita desipuisse, ut etiam Dei naturam passibilem crederet. Profecto enim hoc voluit Septimius, animas quidem, ac Deum ipsum esse corpora, sed corpora sui generis, hoc est, cum suarum proprietatum privato discrimine. Quo sane significavi talia se corpora intelligere, quæ nec animæ dignitati, nec majestati divine quicquam officiant. Itaque nec propterea Dei naturam esse passibilem, quamvis propterea sit animæ natura passibilis. Etenim esse animæ corpus sui generis per quod patiat; esse autem Deo quoque corpus sui generis, hoc est divini, adeoque passionis expers. Ric.*

(d) *Secundum amicitiam et inimicitiam Empedoclis*. Empedoclis versus hac de re sic habent:

Ἄλλοτε εἰς φιλόνητι συνερχόμεν' εἰς ἐν ἄπαντα,
 Ἄλλοτε δ' αὖθιχ' ἅπαντα φοροῦμεν νεκροὺς ἔχθαι. *Ric.*

(b) *Cum animæ corpus adserimus*. Ex præcedentium capitulum absurda suppositione de corporalitate animæ, trahitur in aliud absurdum: instar annulorum catenata veniunt omnia ad unius lationem; proliat deinceps effugiem esse animæ corporalem. *Ric.*

(c) *Propriæ qualitatis et sui generis*. Plinius, etsi

tatis et (a) sui generis, jam hæc conditio proprietatis (b) aut hæc adesse ei quam corpus ostendimus (1), sed et ipsa sui generis, pro corporis proprietate; aut et si non adsint, hoc esse proprietatis, non adesse corpori animæ, quæ corporibus cæteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur, solemniora quæque, et omnimode debita corpulentæ, adesse animæ quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam distantivum (2), longitudinem dico, et latitudinem, et sublimitatem, quibus metantur corpora philosophi. (c) Quid nunc, quod et effigiem animæ damus, (d) Platone nolente, quasi periclitetur de animæ immortalitate? Omne enim effigiatum compositum et structile adfirmat: dissolubile autem, omne compositum et structile: sed animam immortalem: igitur indissolubilem, qua immortalem, et ineffigiatam, qua (3) indissolubilem. Cæterum compositum et structilem, si effigiatam; tanquam alio eam modo effigians intellectualibus formis, pulchram justitia et disciplinis philosophiæ, deformem vero contrariis artibus. Sed nos corporales quoque illi inscribimus lineas, non tantum ex fiducia corporalitatis per æstimationem, verum et (e) ex constantia gratiæ per revelationem. (f) Nam quia spiritualia charismata agnoscimus, post Joannem quoque prophetiam meruimus consequi. (g) Est hodie soror apud nos revelationum charismata sortita, quas in ecclesia inter dominica solemniora per ecstasin

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Qua corpus ostendamus *Rhen. Pan. et alii.*
 (2) Distantivum *r. C. Wovav.* distinctivum vel distantivum *Lat.* distantium longitudinem, latitudinem et sublimitatem *Cod. Agobard.*
 (3) Quam immortalem—quam indissolubilem *Rhen. et alii.*

COMMENTARIUS.

non optimis harum rerum doctor, postquam de Deo dixit, *Totus est sensus, totus est visus, totus auditus, totus avimæ, totus animi*; addidit, *totus sui.* RIC.

(a) *Corpus sui generis.* Sic etiam loquitur lib. de *Car. Chr.* RIC.

(b) *De cæteris accidentibus corpulentæ præjudicavit.* Sæpe in suo significato, utitur verbo *præjudico.* pro, iudicium prævium dare, aut præmonstrare. Sensus hujus clausulæ est: conditio proprietatis corporea jam erit conspicuum quoddam iudicium ad iudicandum de cæteris corpulentæ accidentibus. LAC.

(c) *Quid nunc, quod et effigiem animæ damus.* Irenæus lib. 11. *Hominis figuram*; et, *Characterem corporis in quo adaptatur.* LAC.

(d) *Platonis nolente.* Platonis verba citat Clemens Alex. lib. V. *Strom.* Plato in *Phædone* fecit animam expertem totius figuræ et coloris: neque enim cum effigie constare poterat incorporalitas animæ, neque eum incorporalitate immortalitas, quam ibi fulcit, et probat sub Secretis persona. In *Timæo* quoque dicit substantiam simplicem, facultatibus multiplicem, et tanquam tabulam rasam, quod docuit Aristoteles, et præcipue eo opere, quo cum Platone maxime sentit, de *divina sapientia secundum Ægyptios* lib. II, cap. III, et Alcinoüs in *instit. Plat.* LAC.

(e) *Ex constantia gratiæ.* Constantiam gratiæ dicit, gratiam de qua certissime constat. RIC.

(f) *Nam quia spiritualia charismata agnoscimus.* Horum meminit etiam Irenæus lib. v, cap. 8, ubi perfectos interpretatur eos qui perceperunt Spiritum Dei, et omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei: *Quemadmodum.* inquit, et multos audivimus fratres in

A in spiritu paritur; conversatur cum angelis, aliquando etiam cum Domino, (h) et videt et audit sacramenta, (i) et quorundam corda dignoscit, et melicinas desiderantibus submitit (4). Jam vero, prout Scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut (k) adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materiæ visionibus subministrantur. Forte nescio quid de anima disserueramus, cum ea soror in spiritu esset. Post transacta solemniora, dimissa plebe, quo usu solet nobis renuntiare quæ viderit (nam et diligentissime digeruntur, ut etiam probentur): Inter cætera inquit, ostensa est mihi anima corporaliter, et spiritus videbatur, sed non inanis et vacuæ qualitatis, imo quæ etiam teneri repronitteret, tenera, et lucida, et aerei coloris (5), et forma per omnia humana. B Hoc visio, (6) et Deus testis, et Apostolus charismatum in Ecclesia futurorum idoneus sponsor; tu, nec si (7) res ipsa de singulis persuaserit, (8) credas! Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quæ supra sumus professi. Proinde et coloris proprietates omni corpori adhæret; quem igitur alium animæ æstimabilis colorum, quam aerium ac lucidum? Non ut aer sit ipsa substantia ejus, etsi hoc *Ænesidemo* visum est et *Anaximeni*, puto secundum quosdam, et *Heraclio*; nec ut lumen, etsi hoc placuit pontico *Heraclidi*. Nam et *cerauneis* gemmis non ideo substantia ignita est, quod coruscant rutilato rubore; nec *beryllis* ideo aquosa materia est, quod fluctuant colato nitore.

- C (4) *Sumit Par.*
 (5) *Ætherii coloris Par.* et aerei coloris *Jan. mavull.*
 (6) *Hoc visio delent Rhen.* hæc visio est *Pan.*
 (7) *Nisi Pan.*
 (8) *Ne inser. Pan.*

Ecclesia prophetica habentes charismata, et per Spiritum universis linguis loquentes. RIC.

(g) *Est hodie soror apud nos.* Existimavit Jac. Pamelius sororem hanc fuisse Priscillam: quod respicit, post Junium, Lacerda. Putavit Junius revelationes illas a Deo non esse, sed phantasma laborantis melancholiæ, aut illudentis demonis: quod rejecit quoque Lacerda. Loqui videtur de sorore seu privata persona; erat tamen publica Priscilla, ex quo sacerdotium et docendi munus assumpsit, ut *Lib. de Præscrip.* habetur. Revelatio item cordium, et morborum curatio suadent, ea non contigisse melancholiæ vitio. LE PR.

D (h) *Et videt et audit sacramenta.* Parabolas, ænigmata, figuras, mysteria; ejusmodi sunt quæ ostenduntur aut suggeruntur per somnia, quibus Dei voluntas significatur sive aperitur. Sic lib. de *Jejunis, agnitionem sacramentorum* dixit a Deo tributam *Danieli* somniorum interpretandorum peritiam. Et lib. 1 *adversus Marcionem: Leones aridæ et ardentis naturæ sacramenta*; hoc est, signa, figuras. — *Videt et audit sacramenta.* Mysteria. Audivit Paulus in illo sui rapto, *ἀόρατα ἑώρακα.* Irenæus latine dicit, *Sermones inenarrabiles*, lib. v, cap. VII. RIC.

(i) *Et quorundam corda dignoscit.* Quales perfecti illi apud Irenæum, loco supradicto, *absconsi hominum in manifestum producunt ac utilitatem*: τὰ κρυφὰ τῶν ἀκέραιων εἰς φανερὸν ἄγοντες ἐπὶ τῷ συμπληρωθῆναι: quæ verba leguntur apud Euseb. lib. v. cap. 7. RIC.

(k) *Adlocutiones proferuntur.* Ipse in *Apolog. Calmus ad litterarum divinarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere*, etc. RIC.

anim et alia color sociat, natura dissociat! **A** quod fiat a spiritu: nam et animalibus non omnibus animam omne tenue atque perlucidum aeris est, hoc erit anima, qua flatus est et spiritus. Siquidem, præ ipsa tenuitatis subtilitate, de mortalitatis periclitatur. Sic et effigiem de mi tuo concipe non aliam animæ humanæ lam præter humanam, et quidem ejus cor- od unaqueque circumtulit. Hoc nos sapere primordii contemplatio inducat. Recogita m Deus *flasset in faciem hominis flatum vitæ, esset homo in animam vivam*, totum utique m statim flatum illum in interiora transmis- per universa corporis spatia diffusum, si- divina aspiratione densatum, omni intus li- ressum esse, quam densatus impleverat, et forma gelasse. Inde igitur et corpulentia x densatione solidata est, et effigies expres- mata. Hic erit homo interior, alius exterior, r unus: habens et ille oculos et aures suas, us *populus* (1) Dominum audire et videre t; habens et cæteros artus, per quos et in co- utitur, et in somniis (2) fungitur. Sic et di- l inferos lingua est, et pauperi digitus, et si- alæ. Per has lineas et animæ martyrum sub telliguntur. A primordio enim in Adam con- figurata corpori anima, ut totius substan- et conditionis istius semen effecit (3).

CAPUT X

ret ad statum fidei, simplicem animam deter- secundum Platonem, id est, uniformem dum- stantia nomine. Viderint artes et disciplinae, et hæreses. Quidam enim volunt, aliam illi am naturalem inesse, spiritum; quasi (b) vivere, quod venit ab anima; aliud spirare,

utrumque adesse. Pleraque enim vivere solummodo, non etiam spirare, eo quod non habeant organa spiri- tus, pulmones et arterias. Quale est autem, in exa- minatione humanæ animæ, culicis atque formicæ ar- gumenta respicere? quando et vitalia, pro eujusque generis dispositione, omnibus propria animalibus temperavit artifex Deus, ut nulla inde conjectura cap- tanda sit. Nam neque homo, si pulmonibus et arteriis structus est, idcirco aliunde spirabit, aliunde vivet: neque formica, si membris hujusmodi caret, idcirco negabitur spirare, quasi solummodo vivens. Cui vero tantum patuit in Dei opera, ut alicui hæc deesse præsum- pserit? (c) Herophilus ille, medicus aut lanuus, qui sex- centos exsecuit ut naturam scrutaretur, qui hominem odit ut nosset, nescio an omnia interna ejus liquido exploravit, ipsa morte mutante quæ vixerant, et morte non simplici, (d) sed ipsa inter artificia exsectionis er- rante. Philosophi pro certo renuntiaverunt, culicibus et formicis et tincis deesse pulmones et arterias. Dic mihi, inspector curiosissime, oculos habent ad videndum? Atquin et pergunt quo volunt, et vitant et adpetunt quæ videndo sciunt; designa oculos, de- nota pupulas. Sed et excedunt tinea; demonstra mandibulas (3), deprome genuinos. Sed et personant culices, (e) ne in tenebris quidem aurium cæci: (f) tubam pariter et lanceam oris illius ostende. Quodvis animal, unius licet puncti, aliquo alatur necesse est; exhibe pabuli transmittendi, decoquendi, defæcan- dique membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc vi- vunt, erunt hæc in omnibus utique quæ vivunt, etsi non videntur, etsi non adprehenduntur pro medio- critate: hoc magis credas, si (g) Deum recogites tantum artificem in modicis, quantum et in maximis. Si vero non putas capere tam minuta corpuscula Dei

LECTIONES VARIANTES.

ulus V. C. Wouw.
uis Rhen. Seml. Oberth. Pan.

(3) Efficit Pan.
(4) Mandibula alii

COMMENTARIUS.

ibus *populus* Dominum audire et videre de- Exemplar Agobardi, *Quibus populus dno. aud.* Omnia legendum ex cod. Fut. Ursini, *Quibus Dominum audire et videre debuerat.* Inuit optum illum Pauli cuius ipse Paulus meminuit or. cap. III, ubi se raptum fuisse ait in pa- vi, sed ne cire, *εἰς τὸν οὐρανὸν εἰς τὸν οὐρανὸν*. Timii sententiam refellit Augustinus loco supra *Ecce*, inquit, *quibus auribus et quibus oculis videre et videre Deum Paulus, quibus anima in fungitur. Cum si ipsum Tertullianum quisquam in somniis, nunquam se dicere ab eo visum; eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset, etc.* us, ut vulgo legitur, eodem laborat mendo, timianus. Etenim bis illic legitur *populus*, ubi im, *Paulus*. Ric.

X.—(1) Aliud sit vivere quod venit ab anima, irare quod fiat a spiritu. Philosophis ratio ex re- ne sumpta magni fuit ponderis: distinguebant oc pacto animam a spiritu, sive animam nihil quam spiritum dicebant seu ventum. Anima *νεμωσ* secundum Isidorum lib. II *Orig.* Patribus in placuit illa ratio, sed frivola visa est. LE PR. *Herophilus ille, medicus aut lanuus.* Anatomia, celebris magnoque in pretio fuit apud ethniveteribus Christianis odio quam maximo affi-

ciabatur. Quamvis hic dictum lanium Herophilum constet, quod vivos homines dissecaret. Id autem solitus facere Erasistratum. Dioclem et Herophilum docet Claudius Gal. VIII *de plac.* et II *anat. admun.* Pæ- nituit sæculo proxime elapso virum eruditum et anatomiæ rei peritissimum Vesalium vivum hominem ana- tomia lacerasse, id enim christianum non sapit. LE PR. (d) *Sed ipsa inter artificia exsectionis errante.* Ita- que etiam vivos Herophilus ille laniabat. Ric.

(e) *Ne in tenebris quidem aurium cæci.* Etiam in tenebris discernunt aures. Nam sunt præsertim auribus iufesti. Ilas potissimum appetunt tube truculentæ spiculo. Ric.

(f) *Tubam pariter et lanceam.* Sic habet exemplar Agobardi. Antea legebatur, *hianceam*, depravatissime. Os culicis tuba est pariter et lancea. Plinius, XI, 2: *Qua subtilitate pennas adnexuit, prelongave pedum crura disposuit? ubi illam avidam sanguinis, et potissimum humani sium accendit; telum vero perfodiendo tergori quo spiculavit ingenio, ut fodiendo acuminatum pariter sorbendoque fistulosum esset?* Ric.

(g) *Deum recogites tantum artificem in modicis.* Sic decuit ad Naturæ Auctorem referre, quæ non nisi Naturæ tribuit Plinius. *Nusquam spectatiore, inquit, Naturæ artificio. In magnis siquidem corporibus, aut certe majoribus, facilis officina, sequaci materia, fait. In*

ingenium, sic quoque magnificentiam ejus agnoscas, quod modicis animalibus, sine necessariis membris nihilominus vivere instruxerit, salvo etiam visu sine oculis, et esu sine denticulis, et digestu sine alveis: quemadmodum et incedunt quædam sine pedibus, manante impetu, quod angues; et insurgente conatu, quod vernes; et spumante reptatu, quod (a) limaces. Ita et spirari cur non putes sine pulmonum follibus, et sine fistulis arteriarum? ut pro magno amplectaris argumento, idcirco animæ humanæ spiritum accedere, quia sint quæ spiritu careant; et idcirco ea spiritu carere, quia naturalibus artibus structa non sint. Vivere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulm.ibus non putas? Quid est, oro te, spirare? flatum, opinor, ex semetipso agere. Quid est non vivere? flatum, opinor, ex semetipso non agere. Hoc enim respondere debeo, si non idem est spirare quod vivere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo viventis est agere flatum. Sed et spirantis est agere flatum: ergo et spirare viventis est. Utrumque si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animæ spirare, sed solummodo vivere. Atenim vivere spirare est, et spirare vivere est. Ergo totum hoc, et spirare et vivere, ejus est, cujus et vivere, id est animæ. Denique, si separas spiritum et animam (1), separa et opera: agant in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum spiritus: anima sine spiritu vivat, spiritus sine anima spiret; alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors et vita conveniant. Si enim duo sunt, anima et spiritus, dividi possunt, ut divisione eorum, alterius discedentis, alterius immanentis, mortis et vitæ concursus eveniat. Sed nullo modo eveniet: ergo duo non erunt, quæ dividi non possunt; quæ dividi possent, si fuissent. Sed licet et duo esse concreta. Sed non erunt (2) concreta, si aliud est vivere, aliud spirare. Distinguunt substantias opera: et quanto nunc firmiter est, ut unum

credas, cum distantiam non das, ut ipsa sit anima spiritus, dum ipsius est spirare, cujus et vivere! Quid enim, si diem aliud habere velis, aliud lucem quæ accidat diei? cum dies ipsa lux sit. Plane erunt et alia genera lucis, ut ex ignium ministerio. Erunt enim et aliæ spiritus species, ut ex Deo, ut ex diabolo. Ita cum de anima et spiritu agitur, ipsa erit anima spiritus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid, per quod est quid.

CAPUT XI.

Sed ut animam spiritum dicam, præsentis questionis ratio compellit, quia spirare alii substantiæ adscribitur: hoc dum animæ vindicamus, quam uniformem et simplicem agnoscimus, spiritum necesse est certa conditione dicamus; non status nomine, sed actus; nec substantiæ titulo, sed operæ; quia spirat, (b) non quia spiritus proprie est: nam et flare, spirare est. Ita et animam, quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronuntiamus. Cæterum adversus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim, (c) adversus ipsius Scripturæ fidem, flatum in spiritu vertit: (d) ut dum incredibile est, spiritum Dei in delictum, et mox in iudicium devenire, ex materia potius anima credatur, quam ex Dei spiritu. Idcirco nos et illic flatum eam defendimus, non spiritum, secundum Scripturam, et secundum spiritus distinctionem: (e) et hic spiritum ingratum pronuntiamus, secundum spirandi et flandi communionem. Illic de substantiæ quæstio est: spirare enim substantiæ actus est. Nec diutius de isto, nisi propter hæreticos, qui nescio quod spiritale semen infulciunt animæ, de Sophiæ matris occulta liberalitate conlatum, ignorante factore, cum Scriptura factoris magis Dei sui conscia (3), nihil amplius promulgaverit, quam (f) Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, et hominem factum in animam

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Spiritum, naturam *Rhen*.
 (2) Quæ div. poss. si f. Sed l. et d. e. c. Sed n. erunt omitt. *Pant. ex Gelemio*. Dividi non possent, et fuissent, sed

- licet duo esse concreta, etc. *Gagnæus*.
 (3) Magis conscientia *cod. Agobardi*.

COMMENTARIUS.

his vero tam parvis atque tam nullis, quæ ratio! quanta vis! quam inextricabilis perfectio! Ric.

(a) *Limaces*. *Limax* est cochlea nuda. *LE. PR.*

CAP. XI. (b) Non quia spiritus proprie est. Sci licet non quia spiritus seorsim, et per se peculiaris res diversa sit ab anima, ita commode, et mitius licet mollire Tertullianum; neque tamen nimium succensere, si paradoxum aliquod hic observes, quasi neget Tertullianus animam spiritum proprie esse, quia si es et spiritus, corpus non esset. *LAC.*

(c) *Adversus ipsius Scripturæ fidem flatum in spiritu vertit.* Seculi sunt Hermogenem alii tum in versione, tum in sententia, quos notat Augustinus lib. XIII de *Civit.* cap. 25, ubi observat adversus illos et Hermogenem, non esse scriptum *πνεῦμα*, sed *πνεῦμα*, ut excludat eorumdem interpretationem de Spiritu Sancto, et non de anima. *LAC.*

(d) *Ut dum incredibile est.* Non fecit hoc Hermogenes, ut auctoritatem veteri Scripturæ demeret, quam alii heretici ejus ævi contenebant; nam non negavit ipse fidem libro Genesios; sed interpretabatur illud *spiritum* de Spiritu Sancto, supponens jam animam

in homine, ut inde originem animæ argutare posset, non ex Deo fuisse, sed ex materia. Ita Philastrius lib. L. *LAC.*

(e) *Et hic spiritum ingratum pronuntiamus.* *Ingratus*, hoc est, *Invitus*. *Supra dixit, Ex necessitate pronuntiamus.* *RIC.*

(f) *Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ.* Alludit ad illud *Gen.* II supra citatum c. 3, et lib. *adv. Hermog.* c. 31: *Et flavit Deus flatum vitæ in faciem hominis, et factus est homo in animam vivam;* flatum vitæ animam utrobique interpretatur; quam explicationem veram esse supra ostendimus, l. de *Baptismo*, c. 5. Quibus addere visum est illud *Theodoroli in Epis. div. dogmat.* « Nomine *flatus* non intelligimus partem aliquam es eatiæ diviniæ, secundum Ceridoni et Marcionis rabiem; sed animæ naturam per id denotari, quod anima spiritus sit rationalis et intellectualis. » Cui consentit e. iam Prudentius in *Hamartig.* et ante Tertullianum B. Irenæus l. V, c. 7. Quare male inter hæreses recenset Philastrius, animam Dei flatum dicere. *PAM.*

vivam, per quam exinde et vivat et spiret: satis A ita non aliunde spirantem quam ex substantia sua declaratans differentias spiritus et animæ, insequentibus instrumentis, ipso Deo pronuntiante (*Is. LVII, 16*): (a) *Spiritus ex me prodivit. et flatum omnem ego feci.* Et anima enim flatus factus ex spiritu. Et rursus (*Is. XI. II, 5*): *Qui dedit flatum populo super terram, et spiritum calcantibus eam (b).* Primo enim anima, id est flatus, populo in terra incedenti, id est in carne carnaliter agentis, postea spiritus eis qui terram calcant, id est opera carnis subigunt: quia et Apostolus (*I Cor. XV, 46*): *Non primum quod spirituale est, sed quod animale, postea spirituale.* Nam etsi Adam statim prophetavit magnum illum sacramentum in Christum et Ecclesiam (*Eph. V, 50, 51*): *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adglutinabit se uxori (1) suæ, et erunt duo in carnem unam; accidentiam spiritus passus est: cecidit enim ecstasis super illum, Sancti Spiritus vis, operatrix prophetiæ. Nam et malus spiritus accedens res est. Denique Saulem tam Dei spiritus postea vertit in alium virum, id est in propheten, cum dictum est (*I Reg. X, II*): *Quid hoc filio Cis? an et Saul in prophetis?* quam et malus spiritus postea vertit in alium virum, in apostatam scilicet. Judam quoque aliquandiu cum electis deputatum usque ad loculorum officium, et, si jam fraudatorem, traditorem tamen (2) nondum, postea diabolus intravit. Igitur si neque Dei, neque diaboli spiritus ex nativitate conferitur animæ, solam eam constat ante eventum spiritus utriusque: si solam, et simplicem et uniformem substantiæ nomine, atque*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Mulieri cod. Agobard.
 (2) Tandem Rhen. Seml. Oberth.
 (3) Et matre terra Fran. Pam. *ὁ γῆς Παρ. alii ἕρπια.*
 (4) Quam Rig. Venet.

COMMENTARIUS.

(a) *Spiritus ex me prodivit.* Supra lib. adv. Herinogenem, cap. 52, nullam facit, citans hanc scripturam *Is. 57, spiritus et spiritus differentiam: imo per eam spiritum intelligi dicit, de quo etiam venti constituerunt: hic vero spiritum pro Spiritu sancto, flatum pro anima, imitatus Irenæum lib. V adversus hæres. cap. 12, fere de verbo ad verbum, per citationem non solum hujus, sed et sequentium scripturarum. PAM.*

(b) *Qui dedit flatum populo super terram, et spiritum calcantibus eam, etc.* Etiam hic fere ad verbum imitatur B. Irenæum ubi supra, qui post recitata eadem Isaie XLII verba addit: *Ad flatum quidem communiter omni qui super terram est populo dicens daturum, spiritum autem his qui conculcant terrenas concupiscentias.* Consentit etiam B. Basilii l. de S. Spiritu. c. 21. PAM.

CAPUT XII. (c) *Sive mens est* *ἄνεψ* apud Græcos. Cum animus græce, uti recte hic Tertullianus, *ἄνεψ* apud Græcos dicatur, anima vero *ψυχή*, non possum illis adsentire, ut hoc obiter adnotem, qui libris Aristotelis *περὶ τῆς ψυχῆς*, titulum dant, *De animo*, non, *De anima*, uti vulgatum est. PAM.

(d) *Qui etiam universitatis mot. animum decernunt.* In ligere videtur Thaletem, qui, Aristot. teste (l. I de anima, c. 5), totum universum dicebat animatum, et animam ejus Deum. Item Zenonem, qui (uti ipse Auctor inquit *Apolog. c. 21*) *factitorem universitatis determinabat, et Deum vocari, et animum Jovis.* A quibus etiam non dissentiebat Pythagoras, qui, Lac-

ita non aliunde spirantem quam ex substantia sua sorte.

CAPUT XII.

Proinde, et animum, (c) sive mens est, *ἄνεψ* apud Græcos, non aliud quid intelligimus quam suggestum animæ ingenitum et insitum, et nativitas proprium, quo agit, quo sapit, quem secum habens ex semetipsa se commoveat in semetipsa, atque ita moveri videatur ab illo tanquam substantia alia, ut volunt (d) qui etiam universitatis motatorem animum, decernunt, (e) illum deum Socratis, illum Valentini Monogenem ex patre Bytho et matre Sige (3). (f) Quamvis (4) Anaxagoræ turbata sententia est: initium enim omnium commentatus animum, et (g) universitatis oscillum illius axe suspendens, purumque cum adfirmans, et simplicem et incommiscibilem, hoc vel maxime titulo segregat ab animæ commixtione; et tamen eundem alibi animæ addicit (h) Hoc etiam Aristoteles denotavit, nescio an sua paratior implere, quam aliena inanire (5). Denique et ipse definitionem animi cum differret, interim alterum animigenus pronuntiavit, illum divinum, quem rursus et impassibilem subostendens, abstulit, et ipse cum a consortio animæ. Cum enim animam passibilem constet eorum quæ sortita est pati; aut per animum et cum animo patietur, si concreta est animo (non potest animus impassibilis induci); aut si non per animum nec cum animo patietur anima, non erit concreta illi, cum quo nihil, et qui nihil patitur (6). Porro si nihil per illum et cum illo anima patietur, jam nec sentiet, nec sapiet, nec movebitur per illum, ut volunt.

- C (5) *Damnare al.*
 (6) Cum qua nihil, et cui nihil patitur *Fran.* cum quo nihil et per quem nihil patitur *Jm.*

tant, teste (l. I, c. 5), Deum animum dicebat, qui per universas mundi partes omnemque naturam commens atque diffusus; ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiant. Et vero Aristotelis, Thaletis, Anaxagoræ, Diogenis, Heraclii, Alemaeonis similes opiniones recenset (l. I de Anim. c. 2). PAM.

(c) *Illum Deum Socratis.* Quod Plato de Deo ex sententia Socratis scripsit, non modo Auctor, sed etiam B. Justinus (in *Apolog.*) Socrati tribuit; at ille, in *Timæo*, Jovis animam per universum mundum diffusam etiam sentit; quem ipsum parentem et opificem universorum inventu difficilem pronuntiavit: quemadmodum B. Augustinus citato lib. XIII de *Civit. Dei*, c. 17. Quo etiam pertinet illud Auctoris supra *Apolog. c. 47: Platonici Deum intra mundum collocant, qui gubernatoris exemplo intra illud maneat quod regat.* Neque est quod obstet animæ mundi appellatio apud Platonem; quia certum est, apud eum *ἄνεψ* et *ψυχή* frequenter pro iisdem accipi. PAM.

(f) *Quamvis Anaxagoræ turbata sententia est.* Anaxagoras Clazomenius Thaletis Milesii fuit sectator, dixitque Deum esse mentem infinitam, quæ a se ipsa movetur, divinumque animum rerum omnium effectorem esse. LE PR.

(g) *Universitatis oscillum de illius axe suspendens.* De hac phrasi vide supra l. de *Pallio*, c. 1, ad illud: *in oscillum penduli impetus.* PAM.

(h) *Hoc etiam Aristoteles denotavit.* Alludit haud dubie ad Aristot. l. I de *Anima*, c. 2, ubi iisdem pene verbis Anaxagoræ sententiam deducit. PAM.

(a) Nam et sensus passiones facit Aristoteles. Quidni? A et sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde et sapere sentire est, et moveri sentire est: ita totum pati est. Videmus autem nihil istorum animam experiri, ut non et animo deputetur, quia per illum et cum illo transfigatur. Jam ergo et commiscibilis est animus, adversus Anaxagoram; et passibilis, adversus Aristotelem. Cæterum, (b) si discretio admittitur, ut substantia duæ res sint, animus atque anima, alterius erit et passio, et sensus, et sapor omnis, et actus, et motus: alterius autem otium, et quies et stupor, et nulla jam causa; et aut animus vacabit, aut anima. Quod si constat ambobus hæc omnia reputari, ergo unum erunt utrumque, et Democritus obtinebit, differentiam tollens, et quaeretur quomodo unum utrumque, ex duarum substantiarum copu-
B sione, an ex unius dispositione. Nos autem animum ita dicimus animæ concretum, non ut substantia (1) alium, sed ut substantiæ officium.

CAPUT XIII.

Ad hoc dispicere superest, principalitas ubi sit, id est, qui (2) cui præest, ut cujus principalitas apparuerit, illa sit substantiæ massa; id autem cui massa substantiæ præerit, officium naturale substantiæ deputetur. Enimvero, quis non animæ dabit summam omnem, cujus nomine totius hominis mentio titulata est? (c) Quantas animas pasco, ait dives, non animos; et animas salvas optat gubernator, non animos; et rusticus in opere, et in prælio miles, animam se, non animum ponere adfirmat. Cujus nominatoria pericula aut vota sunt, animi an animæ? Quid autem agere dicuntur moribundi, animum an animam? Ipsi postremo
C philosophi, ipsique medici, quamvis de animo quoque disputaturi, faciem tamen operis frontemque materiæ

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Substantiæ *Fran.*
(2) Quid *Rig. Venet.*
(3) Dividitur *Pam. Seml.*

- (4) Decem et septem *Par. Decem Jun.*
(5) Ita aliæ *Venet.*

COMMENTARIUS.

(a) Nam et sensus passiones, etc. Habet istud idem Aristoteles lib. *de anima* cap. 5: « Fit itaque, inquit, sensus cum movetur atque patitur aliquid; nam ipse sensus, alteratio quædam esse videtur. » Quod si verum est, inquit Auctor, cum nihil istorum anima patitur sine animo, jam ergo passibilis est animus, contra quam sentit Aristoteles. *PAM.*

(b) Si discretio admittitur. Proferantur eorum deinceps rationes qui animum et animam discrepare ac differre dicunt: has habet et proponit Lactantius, lib. 18 *de opif. Dei*. *LE PR.*

CAP. XIII. — (c) *Quantas animas pasco, ait dives.* Istud ex Plauti *Pluto*, aut alio quopiam comico, desumptum est. In eo autem quod addit: *animam agere*, videtur imitari Ciceronem, l. I *Tuscul. quæst.* ubi ait: « Animam autem, etiam animum fere nostri declarant nominari; nam et *agere animam* dicimus. Ipse autem animus ab anima dictus est. » *PAM.*

(d) *Animam Deus semper adloquitur.* Adludit ad eas scripturas frequentiss. in libris *Leviticæ* et *Num.*, ac alibi *de anima quæ peccaverit*, et similes. Item ad illud psalm. 34. *Dic animæ meæ: Salutem ego sum.* *PAM.*

(e) *Illam salvam venit facere Christus.* Reliquæ scripturæ, quas hic citat, satis notæ sunt: *Luc. II, Matth. X, et Joan. X.* Illud vero, *illam pluri fieri vetat*, paraphrasticas vertit, pro eo quod, *Luc. XIV*, jubetur christianus odisse animam suam, hoc est, non

de anima unusquisque proseripsit. Ut autem et a Deo discas, (d) animam Deus semper adloquitur; animam compellat atque advocat, ut animum sibi advertat. (e) Illam salvam venit facere Christus, illam perdere in gehennam comminatur, illam pluri fieri vetat, illam et ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animæ principalitatem, habes in illa et substantiæ unionem, cujus intelligas instrumentum esse animum, non patrocinium.

CAPUT XIV.

Singularis alioquin et simplex, et de suo tota est; non magis instructilis aliunde, quam divisibilis ex se, quia nec dissolubilis. Si enim stractilis, et dissolubilis; si dissolubilis, jam non immortalis. Itaque, quia non mortalis, neque dissolubilis, neque divisibilis. Nam et dividi dissolvi est, et dissolvi mori est. Dividetur (5) autem in partes (f), nunc in duas a Platone, nunc in tres a Zenone, nunc in quinque et in sex a Panætio, (g) in septem a Sorano, etiam in octo penes Chrysippum, etiam in novem (h) penes Apolloniam, sed in decem apud quosdam Stoicorum, et in duas amplius apud Posidonium, quia a duobus exorsus titulis, principali, quod aiunt *ἡγεμονικόν*, et a rationali, quod aiunt *λογικόν*, in duodecim (4) exinde prosecuit: ita in (5) alias ex aliis species dividunt animam. Hujusmodi autem, non tam partes animæ habebunt, quam vires et efficaciam et operæ, sicut de quibusdam et Aristoteles judicavit. Non enim membra sunt substantiæ animalis, sed ingenia: ut motorium, ut actorium, ut cogitatorium, et si qua in hunc modum distinguunt; ut et ipsi illi quinque notissimi
C sensus, visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus, etsi certa singulis domicilia in corpore determinaverunt, (i) non idcirco hæc quoque distri-

pluris facere quam Deum. *PAM.*

CAP. XIV. — (f) *Dividetur autem in partes.* Se ipse explicat paulo post Auctor, cum dicit: *Hujusmodi autem non tam partes animæ habebuntur, quam vires, et efficaciam, et operæ.* Unde et Nyssenus l. IV *Philos. C. 8*: « animam, inquit, in virtutes, vel species, D vel partes dividunt. » *PAM.*

(g) *In septem a Sorano.* Desunt libri quatuor *de Anima*, quos composuit Soranus, quos supra allegavit Auctor. Quare certum quid de hujus sententia statuere nequeo, imo nec nisi circa possunt conjectura duci. Fortasse, ut Panætius ad divisionem in quinque sensus adjecit *τὸ ἡγεμονικόν*, teste Nemesio; Soranus, ut medicus, addidit *τὸν σκελετικόν*; sed adhuc levem hanc suspicionem non affirmo, etsi plausit Junius. Porro Seneca septem partes tantum dissidens a suis Stoicis distinxit, cap. 92. *LAC.*

(h) *Penes Apolloniam.* An medicus ille est de quo Plin. lib. XXII, c. 11, an philosophus, qui de physicis scripsit, teste Diogene Laert; an etiam Apolloniam qui B. Dionysium comitabatur in Ægypto, et in urbe Hieropoli cum eo obscuratorem solis patiente Christo Domino conspexit, de quo B. Dionys. epist. ad Polycarpum? *LE PR.*

(i) *Non idcirco hæc quoque distributio animæ ad animæ sectiones pertinebit.* Sic omnino legitur in exemplari. Neque est quod offendamur repetitione voca-

butio animæ ad animæ sectiones pertinebit; quando A ne ipsum quidem corpus ita dividatur in membra, ut isti volunt animam. Atquin ex multitudine membrorum unum corpus efficitur, ut concretio sit potius ipsa divisio. Specta portentosissimam Archimedis munificentiam, (a) organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot compagine, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tibiaram, et una moles erunt omnia. Sic et spiritus, qui illic de tormento aquæ anhelat, non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opera vero divisus. Non longe hoc exemplum est a Stratone et Ænesidemo et Heraclito: nam et ipsi unitatem animæ tuentur, quæ in totum corpus defusa (1), et ubique ipsa, velut flatus in calamo per cavernas, ita B per sensuaria variis modis emicet, non tam concisa quam dispensata. Hæc omnia quibus titulis nuncupentur, et quibus ex se divisionibus detineantur (2), et quibus in corpore metationibus sequestrentur, medici potius eum philosophis (3) considerabunt, nobis pauca convenient.

- (1) Diffusa Pam. Seml. Oberth.
 (2) Deriventur Pam. Seml. Rhen. Oberth.
 (3) Tum philosophi Pam.

LECTIONES VARIANTES.

- (4) Aliquid Venet.
 (5) Aliqui Juv.
 (6) Amissus cum suis sedibus Rig.

COMMENTARIUS.

buli animæ; cujus vires, efficacie, ingenia, etsi distribuuntur in certas corporis partes, ipsa nihilominus totum corpus implet, nec propterea dissecatur C in partes. Itaque hæc animæ distributio, sive in certas, sive in singulas corporis partes, ad ipsius animæ sectiones non pertinebit. Ric.

(a) *Organum hydraulicum.* Hujus organi inventor Ctesibus Alexandr.; illud autem absolutissimum reddidit Archimedes ac perfecti: vide Heronem in *Spiritalib.* Fuerunt et aliæ machinæ celebres Archimedis, speculum, sphaera, de quibus omnibus passim scriptores. LE PR.

CAP. XV. — (b) *Messenius aliquis Dicæarchus.* Dicæarchus [inquit Cicero *Tuscul. Quæst.* lib. 1] in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo lib. multos loquentes facit, duobus Pherecratem quemdam Phiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil omnino esse animum, et hoc esse totum nomen inane, frustra que et animantia et animantes appellari, ne que in homine inesse animum vel animam, neque in bestia. Et vero ejus eandem fuisse sententiam paulo post indicat ibidem Cicero: « quod de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum « dicat esse? » Messenium autem hunc fuisse etiam Suida testatur, Aristotelis discipulum, ejus Plutarchus, Quintilianus, *Musica* citant, Gellius *Pythagoram*, Athenæus libros complures, B. Hieronymus, lib. 2. *adv. Jovin.*, ex antiquitatum libris *descriptionem Græciæ*; denique Cicero alibi librum *de divinat. et somniis.* PAM.

(c) *Amisso cum suis.* Amisso illo principali cum suis, capite nimirum et corde. *Cum suis*: quasi cum omni familia et comitatu, apparitione. Ric.

(d) *Adversus Andream.* Andreas medicus frequenter citatur a Plinio, non modo inter auctorum nomina, e quibus multa desumpsit, sed etiam lib. XXII, c. 23, et lib. XXXII, c. 5, ubi in quibusdam tamen exemplaribus perperam legitur *Andrias* pro *Andreas*; nam etiam a Dioscoride et Galeno citatur liber ejus *de Plantis.* PAM.

CAPUT XV.

In primis an sit aliquis (4) summus in anima gradus vitalis, et sapientialis, quod *ἡγεμονικόν* appellant, id est principale, si negetur, totus animæ status periclitatur. Denique, qui negant principale, ipsam prius animam nihil censuerunt. (b) Messenius aliquis (5) Dicæarchus, ex medicis autem Andreas et Asclepiades, ita abstulerunt principale, dum in animo ipso volunt esse sensus, quorum vindicatur principale. Asclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quod pleraque animalia, ademptis eis partibus corporis, in quibus plurimum æstimatur principale consistere, et insuper vivunt aliquatenus, et sapiant nihilominus, ut muscæ, et vespæ, et locustæ, si capita decideris; ut capræ et testudines, et anguillæ, si corda detraxeris: itaque principale non esse: quod si fuisset, (c) amisso cum suis (6), vigor animæ non perseveraret. Sed plures et philosophi adversus Dicæarchum, Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedocles, Socrates, Aristoteles; et medici (d) adversus Andream (e) et Asclepiadem, Herophilus, Erasistratus (f), Diocles (g), Hippocrates, et ipse Soranus; jamque omnibus plures christiani, qui apud Deum de utroque

(c) *Et Asclepiadem.* De Asclepiade medico prusiensi, præterquam quod ex eo multa se desumpsisse testatur inter auctorum nomina, peculiariter agit Plinius l. XXVI, c. 3; citantur etiam quædam ejus scripta ab Aetio et Galeno, qui interim duos ejus nominis commemorat. Ridet autem eum his verbis paulo post Auctor: *Ut vel, inquit, ab istis relictus Asclepiades capras suas quærat sine corde balantes, et muscus suas abigat sine capite volitantes*; tacite significans absurditatem, qui illarum exemplo etiam ab homine hegemonicum auferre voluerit. Meminit iterum Auctor Asclepiadis c. 25 infra. De eodem Asclepiade multa refert etiam Apul. l. IV *de Asin. Aur.* PAM.

(f) *Erasistratus.* Erasistratum quinto loco inter medicos ponit Plinius, ubi supra, ante Herophilum et Asclepiadem; item l. XIV, c. 7, vixisse scribit CCCCL an. U. Romæ, et scholæ ejusdem meminit lib. XX, c. 9; denique lib. XXIX, c. 2, Chryssippi, ejus mox mentio, discipulum facit, Aristotelis filia genitum, qui, rege Antiocho curato, ceutum talentis donatus sit a Ptolemæo ejus filio. Cujus rei meminit etiam Suidas, et plures ejus libros citat l. citato Galenus. Citatur iterum ab Auctore c. 25. PAM.

(g) *Diocles.* Diocles Caristius medicus, secundus ab Hippocrate ætate famaque, Plinio celebratur l. XXVI, c. 2. Qui præterea ab eodem citatur l. XX, c. 5 et 5, et l. XXI. et in catalogo medicorum quorum opera usus est; item a Galeno, Plutarcho, Scholiaste Nicandri, Athenæo, Paulo Ægineta. PAM.

(f) *Qui apud Deum de utroque ducimur.* Sic habet exemplar Agobardi. Jamque omnibus, inquit, et philosophis et medicis plures christiani qui de utroque, hoc est, de illo animæ principali, deque loco et positione illius principalis, statuendum quid sit investigantes, apud Deum ducimur, atque ex sacris paginis addiscimus. Sic igitur veteres christiani etiam cum Ethnicis disputantes, sacrarum litterarum auctoritatem proferebant. Illi divina dictata, nisi rationibus humanis, hoc est, mere philosophicis probarentur, respuebant. Hac cæcitate Galenus adversus Archige-

ducimur (1), et esse (a) principale in anima, et a certo in corporis recessu consecratum. Si enim *scrutatorem et dispectorem cordis* (Sap. I; Prov. XXIV) Deum legimus; si etiam prophetae ejus occulta cordis traducendo probatur (Ps. CXXXVIII): si Deus ipse recogitatus cordis in populo praevenit (Matt. IX): *Quid cogitatis in cordibus vestris nequam?* si (2) et David (Ps. L): *Cor mundum conde in me Deus*; et Paulus (Rom. X) *corde ait credi in justitiam*; et Joannes (I Joan. III) *corde ait suo unumquemque reprehendi*; si postremo (Matt. V), *qui viderit feminam ad concupiscendum, jam adulteravit in corde*; simul utrumque dilucet, et esse principale in anima, quo (3) intentio divina conveniat, id est, vim sapientialem atque vitalem (quod enim sapit, vividum est), et in eo thesauro corporis haberi, ad quem Deus respicit: ut neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitum, neque per totum corpus ventilari secundum Moschionem, neque in capite concludi secundum Platonem, neque in vertice potius praesidere secundum Xenocratem, neque in cerebro enbare secundum Hippocratem; sed nec circa cerebri fundamentum ut Herophilus, nec in membranis (4) ut Strato et Erasistratus, nec in superciliorum medullis ut (b) Strato Physicus, (c) nec in to-

lorica pectoris ut Epicurus, sed quod et (5) Aegyptii (d) renuntiaverunt, et (6) qui (e) divinorum commemoratores videbantur, (f) ut et ille versus Orphei vel Empedoclis; *Namque homini sanguis circumcordialis est sensus*. Etiam (g) Protagoras, (h) etiam Apollodorus (i) et Chrysippus haec sapient; ut vel ab istis retusus Asclepiades capras suas quaerat sine corde balantes, et muscas suas abigat sine capite volitantes; et omnes jam sciant se potius sine corde et cerebro vivere, qui dispositionem animae humanae de conditione bestiarum praedicularint.

CAPUT XVI.

Est et illud ad finem (7) pertinens, (j) quod Plato bifariam partitur animam, per rationale et irrationale. Cui definitioni et nos quidem applaudimus, sed non ut naturae deputetur utrumque. Naturale enim rationale credendum est quod animae a primordio sit ingentum, a rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod Deus jussu quoque ediderit, nescimus id quod proprie adflatu suo emisit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsorum (8) illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit et coadoleverit in anima (k) ad instar jam naturalitatis, quia statim in naturae primordio accidit (l). Caeterum, cum idem

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Deducimur, *Rhen. Seml. Oberth. Pam.* deducimus *Jur.*
 (2) Sic *Par.*
 (3) Quod *Pam. Rhen.*
 (4) Membranula ejus *Jur.*

- (5) Et quod *Rhen. Pam. Seml.*
 (6) Et *Pam. Rhen. Seml. ii cod. Worm.*
 (7) Fidem *Pam. Seml.*
 (8) Ipsum *Pam. Rhen. Seml. Oberth.*

COMMENTARIUS.

nem vectatur, hoc interdicto: « Non auditurum et scilicet νόμος ἀναποδείκτους, quibus fere uti solent et νόμος καὶ Χριστοῦ διακριτὸν ἀργυμένον. » Galeni verba sunt libro de Diff. puls. secundo. RIC.

(a) *Principale in anima.* Hieronymus ad Fabiolam, ep. 128: *Queritur ubi sit animae principale. Plato in cerebro, Christus monstrat in corde: Beati mundo corde, etc.* RIC.

(b) *Strato Physicus.* Istud etiam ex Plutarcho. Vocatur autem Strato Physicus, tum ad distinctionem superioris Stratonis medici, tum quod, Suida teste, praeter ceteris naturae contemplationi deditus fuerit; qui Lampsacenum facit, Theophrasti filium, et multos libros scripsisse tradit. PAM.

(c) *Nec in tota lorica pectoris.* Graece conformiter apud Plutarchum legitur, ἐν ὅλῃ τῇ θώρακι. PAM.

(d) *Renuntiaverunt.* Renuntiare, pro attribuere, accipere hic videtur Auctor, eadem significatione de qua infra latius lib. de Carn. Chr. c. 4. PAM.

(e) *Divinarum commemoratoris.* Intelligere videtur Mercurium Trismegistum, Anebonem et Amabonem, quos plerumque secuti sunt Plotinus, Jamblichus et ipse Plato. PAM.

(f) *Ut et ille versus Orphei vel Empedoclis.* Citatur versus a Porphyrio ex Empedocle:

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περιεργάζον ἔστι νοῦμα.

Chalcidius: *Empedocles quidem principalem animam vim constituit in corde, sic dicens:*

Sanguine cordis enim noster viget intellectus. RIC.

(g) *Protagoras.* Etsi apud Laertium reperitur Protagoras philosophus abderites auditor Democriti; quia tamen inter libros ejus de anima nullus recensetur, et hic videtur iterum medicos alios committere cum Aselepiade, censeo quidem legi debere Protagoras: sed sine cod. MS. ope id in contextu mutare nolui. Certe Protagoras medicus a Plinio celebratur tertio loco dicti lib. XXVI, c. 2, etc. PAM.

(h) *Etiam Apollodorus.* Similiter et hic, quamvis a Laertio recensetur Apollodorus atheniensis, epicureus philosophus, puto tamen potius loqui Auctorem de Apollodoro altero illorum medicorum, de quibus Plinius l. XX, c. 4. PAM.

(i) *Et Chrysippus.* Hic quoque de Chrysippo medico potius loqui censeo Auctorem, quam de philosopho, cujus supra facta est mentio c. 5; nam citatur is ipse a Plinio frequenter. PAM.

CAP. XVI. — (j) *Quod Plato bifariam, etc.* Similiter supra dixit cap. 14: *Dividitur autem in partes, nunc in duas a Platone.* Habet autem istud Plato dial. 4 de Repub: non itaque absurde, inquit, duplices has partes, et inter se diversas esse, ita ut alteram qua ratiocinatur [utpote quae sit ratiocinii gubernatrix tanquam benigna et studiosa mater, viam vitae rectae commonstrans] rationalem animae partem appellemus; alteram qua amat, et esurit, et sitiit, et circa alias cupiditates velut consternata afficitur, irrationalem. PAM.

(k) *Ad instar jam naturalitatis.* Per naturae vitium et deformitatem. Facit hic locus pro peccato originali. Consulto dixit Auctor *ad instar naturalitatis*, quia nec vitium, nec peccatum originis est ipsa natura, aut substantia, aut forma nostra, ut putavit Ilyricus, sed accidit naturae: nam ut optime insinuat Tertullianus, si peccatum esset substantia aut natura nostra, cum omnis substantia a Deo creata sit, sequeretur peccatum a solo Deo creatum esse, et inditum Adae et posteris. LAC.

(l) *Primordio accidit.* Notante illustrissimo Bossuet (Tomo II, Défense de la Tradition et des Saints Pères, livre VIII, chap. XXIX, pag. 148), in vocabulo Tertulliani ad primordium non solum initium ab ordine temporum, sed initium etiam a principio et origine intelligendum est; et per hoc intelligitur ingens illa, quae in corpore nostro et in anima nostra ab initio et in origine generis humani accidit, mu-

Plato solum rationale dicat, ut in anima Dei ipsius, si nos etiam irrationale naturæ adscribimus (1) quam a Deo anima nostra sortita est, æque irrationale de Deo erit, utpote naturale, quia naturæ Deus auctor est. Sed enim a diabolo immissio delicti; irrationale autem omne delictum: igitur a diabolo irrationale, a quo et delictum; extraneum a Deo, a quo est irrationale alienum. Proinde diversitas horum ex distantia auctorum. Proinde, cum Plato, soli Deo segregans rationale, duo genera subdividit ex rationali, indignativum quod appellant *θυμηκός*, concupiscentivum quod vocant *ἐπιθυμητικός*, ut illud quidem commune sit nobis et leonibus, istud vero cum muscis, rationale porro cum Deo; video et de hoc mihi esse retractandum, propter ea quæ in Christo deprehenduntur. Ecce enim (a) tota hæc trinitas et in domino: rationale quod docet, quo (2) disserit, quo salutis vias sternit; indignativum, quo invehitur in Scribas et Phariseos; et concupiscentivum, quo pascha cum discipulis suis edere concupiscit. Igitur apud nos non semper ex irrationali censenda sunt indignativum et concupiscentivum, quæ certi sumus in Dominum (5) rationaliter decurrisse. (b) Indignabitur Deus rationaliter, quibus scilicet debet, et concupiscet Deus rationaliter quæ digna sunt ipso. Nam et malo indignabitur, et bono concupiscet salutem. Dat et Apostolus nobis concupiscentiam (I Tim., III, 1): *Si quis episcopatum concupiscit, bonum opus concupiscit; et bonum opus dicens, rationalem concupiscentiam ostendit. Concedit et indignationem; quidni, quam et ipse suscepit?* (c) *Utinam et præcidantur*, inquit (Gal., V, 12), *qui vos subvertunt!* Rationalis et indignatio, quæ ex affectu disciplinæ est. At cum dicit (Eph., II, 3): *Fuimus aliquando natura filii iræ*, irrationale indignativum suggillat, quod non sit ex ea natura quæ a Deo est,

(1) Adscriperimus Pam. Rhen. Seml.
(2) Quæ Fran. Pam.

tatio quam S. Augustinus contra Pelagianos defensus erat. Neque melius explicari potest illud *το in quo* Epistolæ ad Romanos, neque disertius exprimi, quod omnes in Adamo peccaverimus, quam dicendo, quod peccatum Adami in nostram transierit naturam; atque naturalem hujus principii sequelam agnoscit Tertullianus, ubi fatetur quod infantes etiam fidelium nascentur impuri; quapropter Christus dixit: *Nisi quis renascatur ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum cælorum*; itaque omnis anima eousque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur: tamdiu immunda, quamdiu recenseatur. Jam vero in Adam recenseri, non tantum est esse in miseria et pœna, sed insuper etiam in maledicto, in damnatione, in perditione, in peccato; atque propterea subjungit: *omnis anima est peccatrix, quia immunda, et tamdiu manet immunda, donec per baptismum regenerata sit. Sacramentum hoc non tollit mortem, non radicem concupiscentiæ. Si igitur baptismus auferat animæ maculam, eam utique peccati, quam illa dicente Tertulliano per unionem cum carne contraxit, causa concupiscentiæ inordinatæ, qua caro concupiscit contra spiritum, quæve facit carnem peccatricem, antequam esse possit. En omnem theologiam de peccato originali clarissime expositam: en primum peccatum in omnium hominum*

sed ex illa quam diabolus induxit, dominus et ipse dictus (Matth., VI, 24) sui ordinis: *Non potestis duobus dominis servire; pater et ipse cognominatus* (Joan., VIII, 44): *Vos ex diabolo patre estis*: ne timeas et illi proprietatem naturæ alterius adscribere, posterioris et adulteræ, quem legis (Matth., XIII) avenarum superseminatorem, et frumentariæ segetis nocturnum interperatorem.

CAPUT XVII.

Contingit nos illorum etiam quinque sensuum quæstio, quos in primis literis discimus, quoniam et hinc aliquid hæreticis procuratur. Visus est, et auditus, et odoratus, et gustus, et tactus. Horum fidem Academici durius damnant; secundum quosdam, et Heraclitus, et Diocles, et Empedocles; certe Plato in *Timæo*, irrationalem pronuntians (4) sensualitatem, et opinioni coimplicitam. Itaque mendacium visui obicitur, quod remos in aqua inflexos vel infractos adseverat adversus conscientiam integritatis, quod turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat, quod æqualissimam porticum angustiolem in ultimo infamet, quod cælum tanta sublimitate suspensum mari jungat. Perinde auditus fallaciæ reus: ut cum cœleste murmur putamus, et plaustrum est; vel tonitru meditante, pro certo de plastro credimus sonitum. Sic et odoratus et gustus arguuntur; siquidem eadem unguenta; eademque vina, posteriore quoque usu depretiantur. Sic et tactus reprehenditur; siquidem eadem pavimenta manibus asperiora, pedibus læviora creduntur; et in lavacris, idem calidæ læcus ferventissimus primo, dehinc temperatissimus renuntiat. Adeo, inquit, sic quoque fallimur sensibus, dum sententias vertimus. (d) Moderantius Stoici non omnem sensum, nec semper, de mendacio onerant. Epicurei constantius parem omnibus atque perpe-

LECTIONES VARIANTES.

(5) Domino Pam. Fran.
(4) Pronuntiat Pam. Rhen.

COMMENTARIUS.

naturam transmissum: en propagationem illius per concupiscentiam carnis: en remissionem illius in Baptismo! Quid ulterius adjungi potest? LEMP.

(a) *Tota hæc trinitas.* Scilicet ratiocinantis, irascentis et concupiscentis animæ triplex munus in Evangelio indicatur: Rationalis et docentis, Matth. VII et XII; indignantis seu irascentis, Matth. XXIII; desiderantis sive concupiscentis, Lucæ XXII. I. AC.

(b) *Indignabitur Deus rationaliter.* Si intelligatur istud hypotheticè, sicuti Scriptura loquitur, quod indignatio Dei pro vindicta Dei sumatur, nihil obstat eam Deo adtribui: alicubi tamen adnotavimus inter paradoxa Tertulliani collocandum, quod iram proprie Deo videatur adtribuere. PAM.

(c) *Utinam et præcidantur.* Hoc in Judæos torquet Paulus *Epist. ad Galatas, cap. V: Utinam, inquit, qui vos ad circumcisionem, et cætera mosaica revocant, non tantum circumcidantur, sed et præcidantur: ὅραλον καὶ ἀποκόψονται.* Chrysolomus, *μὴ περιτεμνίσθησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπείσθωσαν.* Et apud Primasium Uticensium: *Non solum circumcidantur, sed etiam abscindantur, si exspoliatio membri proficit.* RIC.

(d) *Moderantius Stoici.* Sensus veros esse Stoici pronuntiant; phantasias vero alias veras esse, alias falsas, ut monet Plutarchus cap. 9, lib. IV *de placitis.* Epicurus phantasiam omnem sensusque omnes veros

tuam defendunt veritatem, sed alia via: non enim A sensum mentiri, sed opinionem; sensum enim pati, non opinari; animam enim (1) opinari. Absciderunt et opinionem a sensu, et sensum ab anima. Et unde opinio, si non a sensu? Denique nisi visus rotundam senserit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et unde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus, carebit et sensu. Ita et sensus ex anima est, et opinio ex sensu, et anima totum. Cæterum optime proponetur, esse utique aliquid, quod efficiat aliter quid a sensibus renuntiari, quam sit in rebus. Porro si potest id renuntiari quod non sit in rebus, cur non perinde possit per id renuntiare quod non sit in sensibus, sed in eis rationibus quæ interveniant suo nomine? Atque adeo licebit eas recognosci. (a) Num ut in aqua renus inflexus vel infractus appareat, aqua in causa est. Denique extra aquam integer visui renus. Teneritas autem substantiæ illius, qua speculum ex lumine efficitur, prout icta seu mota est, ita et imaginem vibrans, evertit lineam recti. Item ut turris habitus eludat, intervalli conditio compellit in aperto: æqualitas enim circumfusi aeris, pari luce vestiens angulos, obliterat lineas. Sic et uniformitas porticus acuitur in fine, dum acies in concluso stipata, illic tenuatur quo et extenditur. Sic et cælum mari unitur, ubi visio absimitur; quæ quamdiu viget, tamdiu dividit. Auditum vero quid aliud decipit, quam sonorum similitudo? Et, si postea minus spirat unguentum, et minus sapit vinum, et minus lacus fervet, in omnibus ferme prima vis tota (2) est. Cæterum, de scabro ac levi merito manus ac C pedes, tenera scilicet et callosa membra, dissentiunt. Igitur hoc modo, nulla sensuum frustratio causa carebit. Quod si causæ fallunt sensus, et per sensus opiniones, jam nec in sensibus constituenda fallacia est, qui causas sequuntur, nec opinionibus, quæ a sensibus diriguntur, sequentibus causas. Qui insaniant, alios in aliis vident, ut Orestes matrem in sorore, et Ajax Ulyssem in armento, ut Athamas et Agave in filiis bestias. Oculisne hoc mendacium exprobrabis, an furis? (b) Qui redundantia fellis auruginant, amara sunt omnia. Num ergo gustui

prævaricationem exprobrabis, an valetudinem? Omnes itaque sensus evertuntur, vel circumveniuntur ad tempus, ut proprietate fallaciæ careant. Imo jam ne ipsis quidem causis adscribendum est fallaciæ elogium. Si enim ratione hæc accidunt, ratio fallacia perhiberi non meretur. Quod sic fieri oportet, mendacium non est. Itaque si et ipsæ causæ infamia liberantur, quanto magis sensus, quibus jam et causæ libere præeunt! cum hinc potissimum et veritas et fides et integritas sensibus vindicanda sit, quod non aliter renuntient, quam quod illa ratio mandavit, quæ efficiat aliter quid a sensibus renuntiari, quam sit in rebus. Quid agis, Academia procacissima (3)? totum vitæ statum evertis, omnem naturæ ordinem turbas, ipsius Dei providentiam excecās, qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis, fruendisque fallaces et mendaces dominos præfecerit sensus. Annon istis universa conditio subministratur? Annon per istos secunda quoque mundo instructio accessit? tot artes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, remedia, consilia, solatia, victus, cultus ornatusque omnia? Totum vitæ saporem condierunt, dum per hos sensus solus omnium homo animal rationale dignoscitur, intelligentiæ capax et ipsius Academiæ. Sed enim Plato, ne quod testimonium sensibus signet, propterea et in *Phædro* ex Socratis persona negat se cognoscere posse semetipsum, ut monet Delphica inscriptio; et in *Theæteto* admittit sibi scire, atque sentire; (c) et in *Phædro*, post mortem differt sententiam veritatis, posthumam scilicet; et tamen, nondum mortuus, philosophabatur. Non licet, non licet (4) nobis in dubium sensus istos devocare, ne et in Christo de fide eorum deliberetur (5); ne forte dicatur, quod falso Satanam prospectarit de cælo præcipitatum (*Luc*, X, 48), aut falso vocem Patris audierit de ipso testificatam (*Matth*, III, 47); aut deceptus sit cum Petri socrum tetigit (*Matth*, VIII, 15); aut alium postea unguenti senserit spiritum, quod in sepulturam suam acceptavit, alium postea vini saporem, quod in sanguinis sui memoriam consecravit. Sic enim et Marcion phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Enim *del. Jun.* non *add. Tig. Ven.*
 (2) Totum *Jun.*
 (3) Academiæ procacissime *Pam. Rhen.*

- (4) Non licet *senet scrib. Pam. Rhen.*
 (5) Delibretur *Jun.*

COMMENTARIUS.

esse asseruit; opiniones vero alias veras, alias non item; sensus apud Clementem Alex. sunt ἐπιθεωρητικὴ καὶ ἐπιστημική. LE PR.

(a) *Num ut in aqua renus inflexus.* Si quando renus aquæ immersus fractus videatur, aut turris quadrata appareat rotunda, id vitio et errori sensibus tribui non debet, sed intellectui: sensus enim facultas est ratiocinii expers, unde illa apparentia fucum facere non potest, cum tamen de intellectu non idem accidat. Rationis enim particeps est intellectus, atque cum sensationem factam sentit, non ulterius progreditur ad illius examen, sed iudicium præceps exercet, unde error omnis ipsi tribuendus est, quoniam ea non expendit quæ sui muneris sunt. LE PR.

(b) *Qui redundantia fellis auruginant.* Hunc etiam

locum tractavit adversus Arianos Georgius Bætiens, ubi de sapientia Dei. « Nihil in illa sincerissimi decoris aspiciunt, inquit, sicut et lippientibus oculis nulla est visio veritatis, quandoquidem aliter eorum renuntiat aspectus, quam in fide rerum est. Sed et cui saporem proprium redundans sui fellis amaritudo vitiavit, si dulcia mella degustet, ut amaram dulcedinem mellis infamat, non recognoscens malum propriæ amaritudinis. » LE PR.

(c) *Et in Phædro post mortem differt.* Peculiaria quidem verba apud Platonem in *Phædro* reperire non potui, sed eo pertinere mihi videtur, quod ibi philosophatur de animabus, quæ post hanc vitam in supercælesti loco, id quod revera est, sive ipsam veritatem, intueri merentur, et his quæ revera sunt

Atquin ne in Apostolis quidem ejus ludificata natura est. Fidelis fuit et visus et auditus in monte (*Matth.*, XVII): (a) fidelis et gustus vini illius, licet aquae ante, in nuptiis Galilæae (*Joan.*, II): fidelis et tactus exinde creduli Thomæ (*Joan.*, XX). Recita Joannis testationem: (b) *Quod vidimus*, inquit (*I Joan.*, I, 4), *quod audivimus, oculis nostris vidimus, et manus nostræ contrectaverunt de Sermone vitæ*. Falsa utique testatio, si oculorum, et aurium, et manuum sensus natura mentitur.

CAPUT XVIII.

Convertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato a corporalibus separatam hæreticis commendaverit, agnitionem ante mortem consecutus. Ait enim in Phædone (1): Quid tum erga ipsam prudentiæ possessionem? Utrumne impedimentum erit corpus, annon, si quis illud socium adsumpserit in questionem? Tale quid dico, habetne veritatem aliquam visio et auditio hominibus, annon? Annon etiam poeta: hæc nobis semper obmussant, quod neque audiamus certum, neque videamus? Meminerat scilicet et Epicharmi Comici: (c) *Animus cernit, animus audit, reliqua surda et cæca sunt*. Itaque rursus, illum ergo sit supersapere, qui mente maxime sapiat, neque visionem proponens, neque ullum ejusmodi sensum attrahens animo, sed ipsa mente sincera utens in recogitando, ad capiendum sincerum quodque rerum, segressus (2) potissimum ab oculis et auribus, et, quod dicendum sit, a toto corpore, ut turbante, et non permittente animæ possidere veritatem atque prudentiam, quando communicat. Videmus igitur adversus sensus corporales aliam portendi paraturam, ut multo idoniorum, vires scilicet animæ, intellectum operantes ejus veritatis, (d) *cujus res non sint coram, nec subiaceant corporalibus sensibus, sed absint longe a communi conscientia, in arcano, et in superioribus,*

et apud ipsam Deum. Vult enim Plato (e) esse quasdam substantias invisibiles, incorporales, supernundiales, divinas et æternas, quas appellat Ideas, id est formas, exempla, et causas naturalium istorum manifestorum, et subjacentium corporalibus sensibus; et illas quidem esse veritates, hæc autem imagines earum. Reluctantne jam hæretica semina Gnosticorum et Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differentiam corporalium sensuum, et intellectualium virium, quam etiam parabola decem virginum (*Matt.* XXIV) adtemperant: ut quinque stultæ sensus corporales figuraverint, stultos videlicet, quia deceptui faciles; sapientes autem intellectualium virium notam expresserint, sapientiam scilicet, quia contingentium veritatem illam arcanam et supernam, et apud pleroma constitutam, hæreticarum idearum sacramenta: hoc enim sunt et æones, et genealogiæ istorum. Itaque et sensum dividunt: et intellectualibus quidem, a spiritali suo semine; sensualibus vero, ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat; et illius quidem esse invisibilia, hujus vero visibilia, et humilia, et temporalia, quæ sensu conveniantur, in imaginibus constituta. Ob hæc ergo præstruximus neque animum aliud quid esse, quam animæ suggestum et structum; neque spiritum extraneum quid, quam animæ suggestum et structum; neque spiritum extraneum quid, quam quod et ipsa per flatum. Cæterum accessioni deputandum, quod aut Deus postea, aut diabolus adspiraret. Et nunc ad differentiam sensualium et intellectualium, non aliud admittimus, quam rerum diversitates, corporalium et spiritalium, visibilium et invisibilium, publicatarum et arcanarum; quod illæ sensui, istæ intellectui adtribuuntur; apud animam tamen et istis et illis obsequio deputatis, quæ perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intelligat, salvo eo, ut etiam sentiat dum intelligit. Non enim et sentire intelligere est, et in-

LECTIONES VARIANTES.

(1) Phædro *Par. ut.*(2) Si egressus *Rhen.*

COMMENTARIUS.

inspectis, rursus apud internam cœli partem revertuntur, et quidem multo studio omnes teneri videndi campum veritatis, ubinam sit. PAM. — Et in Phædro. Minimum abest quin in Phædone legendum existimem, ut in cap. sequenti, ubi testimonium affert. Voces etiam attende post mortem differt. Moriturus enim Phædonem composuit, et philosophatus est Socrates, sumpto veneno. LE PR.

(a) *Fidelis et gustus vini illius, licet aquæ ante.* Apage igitur Nicephorum illum nugatorem, qui de primo Christi miraculo sic verba facit, ut præstigiatoris imposturam fuisse aliquis putet: *ἐξ ὁδοῦ αὐτοῦ, βοτρυῶν αἶνος ἐπαγγέζετο. Ἰμο, ἐξ ἁπτόμων ὑπέβαινεν.* RIC.

(b) *Quod vidimus, inquit, quod audivimus.* Paulo aliter fortassis, ut sensuum visus et auditus ordinem servaret, et clarius citat Auctor hunc locum, quam græce aut latine aut syriace legitur; nempe: *Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus.* PAM.

(c) *Animus cernit, animus audit, etc.* Epicharmi versum esse multi consentiunt; habetur tamen apud Plutarchum opusculo de Fortuna, sed sine auctoris nomine;

Καὶ νοῦς ὁρᾷ, καὶ ἀκούει, τὰ δ' ἄλλα κερὰ καὶ τυφλά. LE PR.

(d) *Cujus res non sint coram.* Innuit Auctor eum assertæ a Platone idea, de quibus mox; nec est longe ab Aristotelis mente, qui I et II *Metaph.* asserti Platonem eum Cratilo versatum, et imbutum opinione Heracliti, qui volebat omnia, quæ sub sensum cadunt, fluere, quorum scientia nulla esse poterat; idecirco constituisse ideas, quibus se habentibus semper eodem modo, definitiones scientiæque contentent; quam rationem ut futilem eludit ipse, sicut et opinionem idearum irridet I *Ethic.* cap. 6. LAC.

(e) *Esse quasdam substantias invisibiles, etc.* Plurimi e Patribus ideas admittunt. Qui vero eas repudiant, eas repudiant prout a Gnosticis et Valentinii sectatoribus accipiebantur. Hi enim hæretici Platonem sequi videntur in multis; quamvis etiam damnatas a multis Patribus legerim, eo sensu quo Aristoteles dicit: nimirum Platonem admisisse ideas quasdam naturas universales separatas, quarum participatione singularia producerentur. Hæc imposturam facit, aut patitur Aristoteles; id enim e platonice libris erui nequit. LE PR.

telligere (1) sentire est? Aut (2) quid erit sensus, nisi ejus rei quæ sentitur intellectus? Quid erit intellectus, nisi ejus rei quæ intelligitur sensus? Unde ista tormenta cruciandæ simplicitatis, et suspendendæ veritatis? Quis mihi exhibebit sensum non intelligentem quod sentit, aut intellectum non sentientem quod intelligit, ut probet alterum sine (3) altero posse? Si corporalia quidem sentiuntur, incorporalia vero intelliguntur, rerum genera diversa sunt, non domicilia sensus et intellectus, id est, non anima et animus. Denique, a quo sentiuntur corporalia? Si ab animo, ergo jam et sensualis est animus, non tantum intellectualis: nam dum intelligit, sentit; quia si non sentit, nec intelligit. Si vero ab anima corporalia sentiuntur, jam ergo intellectualis est vis animæ, non tantum sensualis: nam dum sentit, intelligit; quia si non intelligit, nec sentit. Proinde, a quo intelliguntur incorporalia? si ab animo, ubi erit anima? si ab anima, ubi erit animus? Quæ enim distant, abesse invicem debent, cum suis numeribus operantur. Putabis quidem abesse animum ab anima, si quando animo ita afficimur, ut nesciamus nos vidisse quid, vel audisse, (a) quia alibi fuerit animus; adeo contendam, imo ipsam animam nec vidisse, nec audisse, quia alibi fuerit cum sua vi, id est, animo. Nam et cum dementit homo, dementit anima, non peregrinante, sed compatiante tunc animo. (b) Cæterum, animæ principaliter casus est. Hoc inde firmatur, quod, anima digressa, nec animus in homine invenitur: ita illam ubique sequitur, a qua nec in fine subremanet. Cum vero sequitur et addicitur, perinde intellectus animæ addicitur, quam sequitur animus cui addicitur intellectus. Sit nunc et potior sensu intellectus, et potior cognitor sacramentorum: dummodo et ipse propria vis animæ, quod et sensus, nihil mea interest, nisi cum idcirco præfertur sensui intellectus, ut ex hoc quoque separatio habeatur,

A quo potior adfirmatur. Tunc mihi post differentiam, etiam prælatio retundenda est, perventuro (4) usque ad (c) potioris Dei persuasionem. (d) Sed de Deo, suo quoque campo, experiemur cum hæreticis. Nunc de anima titulus, et intellectu non insidiosè præferendo locus. Nam etsi potiora sunt quæ intellectu attinguntur, ut spiritalia, quam quæ sensu, ut corporalia, rerum erit prælatio, sublimiorum scilicet adversus humiliores, non intellectus adversus sensum. (e) Quomodo enim præferatur sensui intellectus, a quo informatur ad cognitionem veritatum? Si enim veritates per imagines adprehenduntur, id est invisibilia per visibilia noscuntur, quia et Apostolus nobis scribit (*Rom. I, 20*): *Invisibilia enim ejus a conditione mundi de factitamentis intellecta visuntur*; et Plato hæreticis: *Facies occultorum, ea quæ apparent*; et necesse est omnino hunc mundum imaginem quandam esse alterius alicujus. (5) Videtur intellectus duce uti sensu, et auctore, et principali fundamento, nec sine illo veritates posse contingi: quomodo ergo potior erit eo per quem est, quo eget, cui debet totum quod attingit? Ita utrumque concluditur: neque præferendum sensui intellectum; per quem enim quid constat, inferius ipso est; neque separandum a sensu: per quod enim quid est, cum ipso est.

CAPUT XIX.

Sed ne illi quidem prætereundi, qui vel modico temporis viduant animam intellectu. Proinde enim viam sternunt postea inducendi ejus, sicut et (6) animi, a quo scilicet (7) proveniat intellectus. Volunt infantiam sola anima contineri, qua tantummodo vivat, non ut pariter sapiat; quia nec omnia sapiant quæ vivant: denique, arbores vivere, nec tamen sapere, secundum Aristotelem, et si quis alius substantiam animale (f) in universa communicat, quæ apud nos in homine privata res est, non modo

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Non inser. *Wouw.*
 (2) At *Ithen. Pam.*
 (3) Ex *cod. Agobard.*
 (4) Perventura quoque *Seml. Pam.*

- (5) Et quod sibi *add. Fran.* quod sibi *Pam.*
 (6) Et *del. Jun.*
 (7) Sic ut anima scilicet *Fran.*

COMMENTARIUS.

(a) *Quia alibi fuerit animus.* Huc pertinet ex parte illud B. Gregorii Nyss. lib. IV *Philos.* cap. 5: « Vel cum mens aliis intendit, ut dum proposuit quis animum convenire, et jam allocuturus præterit eum, eo quod mens aliis distrahitur, neque hic est error visus, sed intellectus. » *PAM.*

(b) *Cæterum animæ principaliter casus est.* Verba hæc ex eorum sententia adferre videtur, qui ab anima animum distinguebant, sicut etiam illa, *quod anima digressa*, etc. Verum etiam illud argumentum suæ opinioni accommodat sequentibus verbis: *cum vero sequitur*, etc. *PAM.* — *Animæ principaliter casus est.* Non ex eorum sententia loquitur, qui animum ab anima distinguebant omnino, ut putavit Pamelius, sed ex sua adversus illos: nam anima incoluim animum et mente u perire dicebant, et posse cadere; Tertullianus vero vult quod animam sequatur animus, et perente anima et cadente, ut principaliori, corruat tunc etiam animus subnixus animæ. *LAC.*

(c) *Potioris Dei persuasionem.* Perstringit Marcionitas et alios Gnosticorum, qui plures Deos confluentes, unum alteri præferbant, bonum malo. De

his tamen copiose ad libros *contra Marcionem.* *LAC.*

(d) *Sed de Deo suo quoque campo cum hæret.* Videtur indicare libros suos *adv. Marcionem*, quos jam meditabatur, qui infra habentur. Nam primus et secundus peculiariter de Deo disserunt. *PAM.*

(e) *Quomodo enim præferatur sensui.* Solet artificiose Tertullianus ex fiducia ingenii, ut persuadeat quod rectum est, in contrariam et obliquam partem vergere, ut qui curvam virgam dirigunt, in oppositum torquent: ita hic peræquare videtur sensum intellectui adversus eos, qui nimium illum deprimebant, hunc extollebant. Verum licet facultatibus in se collatis invicem, sensui præstet intellectus; relatis ad primam radicem et originem, ut hoc capite retulit, neutra præstat, cum utriusque fons et domicilium originale eadem res sit, nempe anima: non anima et animus ut res diversæ, ut contrarii fuerant arbitrati. Eo etiam referri possunt probationes quas subdit Tertullianus, ut necessitas sensuum quam habet intellectus, argumentum sit unitatis principii et radicis, ac proinde æqualitatis originis. *LAC.*

CAP. XIX. — (f) *Substantiam animale.* Substan-

ut Dei opus, quod et cætera, sed ut Dei flatus, quod hæc sola, quam dicimus (a) cum omni instructu suo nasci. Et si ad arbores provocamur, amplectemur exemplum: siquidem et illis, necdum arbusculis, sed stipitibus adhuc, et surculis etiam nunc, simul de scrobibus oriuntur, inest propria vis animæ. Verum pro temporis ratione remoratur, coalescens et coadulescens (1) robori suo, donec ætas impleat (2) habitum quo natura fungatur. Aut unde mox illis et frutices inoculantur, et folia formantur, et germina inflantur, et flosculi inornantur, et succi condiuntur; si non in ipsis omnis paratura generis quiescit, et partibus promotâ grandescit? Inde igitur et sapiunt unde vivunt, tam vivendi quam sapiendi proprietate, et quidem ab infantia et ipsæ sua. Video enim et vitem adhuc teneram et impuberem, intelligentem tamen jam opera sua, et volentem alicui adhærere, cui innisa (5) et innexa proficiat; denique non expectata rustica disciplina, siue arundine, (b) sine cervo (4), si quid attigerit, ultro ambibit, et quidem viriosius de suo ingenio, quam de tuo arbitrio: properat esse securâ. Video et hederas, quantum velis primas, statim ad superna conari, et, nullo præeunte, suspendi; quod malint parietibus invehi, textili sylva, quam lumi teri, voluntaria injuria. Contra, quibus (c) de ædificio male est, ut crescendo recedunt! ut refugiunt (5)! Sentias ramos (6) aliorum destinatos (7) et animationem arboris de divortio parietis intelligas; (d) contenta est (8) parvitate, quam ex primordio providentissimi fruticis edidit, timens (9) etiam ruinam. Has ego sapientias et scientias arborum, cur non contendam? Vivant ut philosophi volunt; sapiant ut philosophi nolunt; intelligat et infantia (10) ligni; quo magis hominis, cujus anima,

velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta, et genitalibus fœminæ foveis commendata cum omni sua paratura, pullulabit tam intellectu quam et sensu? Mentior, si non statim infans ut (e) vitam vagitu salutavit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse, quod natus est, omnes simul ibidem dedicans sensus, et luce visum, et sono auditum, et humore gestum, et aere odoratum, et terra tactum. Ita prima illa vox de primis sensuum, et de primis intellectuum pulsibus cogitur. Plus est, quod (f) de prospectu lacrymabilis vitæ quidam augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur; quo etiam præsciens habenda sit ab ingressu nativitatæ, nedum intelligens. (11) Exinde et matrem spiritu probat, et nutricem spiritu examinat, et gerulam spiritu agnoscit, fugiens extranea ubera, et recusans ignota cubilia, et nemiem appetens nisi ex usu. Unde illi iudicium novitatis et moris, si non sapit? unde illi et offendi et demulceri, si non intelligit? Mirum satis, ut infantia naturaliter animosa sit, non habens animum; et naturaliter adfectiosa sit, non habens intellectum. Atenim Christus ex ore lactentium et parvulorum experiendo laudem, nec pueritiam, nec infantiam hebetes pronuntiavit: quarum altera (Matt. XXI), cum suffragio occurrens, testimonium ei potuit offerre; altera (Matt. II), pro ipso trucidata, utique vim sensit.

CAPUT XX.

Et hic itaque concludimus, omnia naturalia animæ, ut substantiva ejus, ipsi inesse, et cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censeatur, sicut et (g) Seneca sæpe noster: « (h) Insita sunt nobis omnium artium et ætatum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Et coadulescens omit. *Seml. Obert.*
 (2) Adimpleat *Pam. Rhen.*
 (5) Innixa *Pam. Rhen.*
 (4) Cornu *Pam. Fran. orno al.*
 (5) Refugium *Rhen. Pam. Seml.*
 (6) Ramis al. destinatis *Jui.*

- (7) Destinatum *Par.*
 (8) Contentæ sua *Pam. Rhen. Seml.*
 (9) Timentis *Pam. Rhen. Seml.*
 (10) Intelligant et infantiam *Pam. Rhen.*
 (11) Non eum *inser. Pam. Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

tiam animale pro potentia animali seu vegetativa accipit. *PAM.*

(a) *Cum omni instructu suo.* Quasi cum omni instructo et instrumento, cum omni censu, cum omnibus suis. Sic enim supra; atque in hunc significatum locutiones istas apud Africanos præsertim fuisse indicat Augustinus libro II *Quæst. in Exod.* quæst. 47: *Græcus*, inquit, *ἀποσκευὴν* habet, ubi substantiam latinus interpretatus est, quod aliquando censum interpretantur nostri, sicut nunc instructum dicere volumus. Itaque sic etiam legendum in Septimii nostri Apologetico: *De habitu, victu, instructu, censu, ipso denique sermone proavis renuntiastis.* *RIG.*

(b) *Sine cervo.* Maluit Rigaltius servare vocem cervo quam corno aut orno reponere. Hic enim de vitis pedamentis, non de arboribus vitis amicis agitur, quales sunt ornus et cornus. Sunt autem *Cervi* hacilla furcillata habentia figuram literæ v, a similitudine cornuum cervi; quod docet M. Varro lib. IV. *LE PR.*

(c) *De ædificio male est.* Sic lib. de Pallio: *A cælo bene est.* *RIG.*

(d) *Contenta est parvitate.* *Cod. Agobardi, Contentia est par.* *RIG.*

(e) *Ut vitam vagitu salutavit.* Hæc primordia et hominum principia satis infelicia tractat Plin. lib. VII, in præfatione. *LE PR.*

(f) *De prospectu lacrymabilis vitæ.* Quid illa vita deffendum magis; quæ a miseris incipit vagitibus, dolore, fame, siti et mille aliis incommodis, quæ in iisdem atque majoribus exigitur, quæque mortem habet pro termino? *LE PR.*

CAP. XX.—(g) *Seneca sæpe noster.* Quia sæpe secundum Christianos sentit. *RIG.*—*Seneca sæpe noster.* Id est qui nobiscum facit in multis. An Senecæ ad B. Paulum, itemque B. Pauli Epistolæ extiterint, non ausim affirmare, quamvis S. Hieronymus id testetur; si quæ enim fuerunt, eæ suppositivæ fuerunt. Nec obiciat quis emunctæ naris hominem S. Hieronymum haud facile decipi potuisse. Cum enim contentivissimæ vitæ Senecam ait, quis deceptum non agnoscat? *LE PR.*

(h) *Insita sunt nobis omnium artium et ætatum semina; magisterque ex oculo Deus producit ingenia.* Verba sunt Senecæ, cap. 6 lib. IV, *De Beneficiis.* *LE PR.*

semina: magisterque ex occulto Deus producit ingenia. Ex seminibus scilicet insitis, et oculis per infantiam, quæ sunt et intellectus. Ex his enim producuntur ingenia. Porro, ut (1) frugum seminibus una cujusque generis forma est, processus tamen varii, alia integro statu evadunt, alia etiam meliora respondent, alia degenerant pro conditione cæli et soli, pro ratione operis, et curæ, pro temporum eventu, pro licentia casuum: ita et animam licet semine uniformem, foetu multiformem: nam et hic etiam de locis interest. (a) Thebis hebetes et brutos nasci relatam est; (b) Athenis sapiendi dicendique acutissimos; ubi penes Colytum pueri mense citius eloquuntur, præcoce lingua. Siquidem et Plato in *Timæo*, Minervam adfirmat, cum urbem illam moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam. Unde et ipse, in *Legibus*, Megillo et Clinie præcipit condendæ civitati locum procurare. Sed Empedocles causam argutæ indolis et obtusæ in sanguinis qualitate constituit; perfectum ac profectum de doctrina disciplinaque deducit. Tamen vulgata jam res est gentiliū proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt; Sallustius vanos Mauros, et feroces Dalmatas pulsat; (c) mendaces Cretas etiam Apostolus (*Tit. I, 12*) inurit. Fortassean et de corpore et de valetudine aliquid accedat: opimitas sapientiam impedit, exilitas expedit; paralysis mentem prodigit, phthisis servat. Quanto magis de accidentibus habebuntur, quæ, citra (2) corpulentiam et valentiam, vel acunt, vel obtundunt! Acunt doctrinæ, disciplinæ, artes, et experientia, negotia, studia; obtundunt inscitia, ignavia, desidia, libidines, inexperientia, otia, vitia; super hæc, si et alia, quæ præsumunt potestates. Enimvero præsumunt, secundum nos quidem, Deus Dominus, et diabolus æmulus; secundum communem autem opinionem providentiæ (3) fatum et necessitas, et fortuna (4) et arbitrii libertas. Nam hæc, et philosophi distingunt, et nos secundum fidem disserenda suo jam vomimus titulo.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Et *Pam. al.*
 (2) Circa *Pam. Seml. Oberth*
 (3) Et providentia et *Pam. Seml. Rhen.*
 (4) Fortunæ *Rig. Ven.*

A Apparet quanta sint quæ unam animæ naturam varie collocarint, ut vulgo naturæ deputentur, quando non species sint, sed sortes naturæ et substantiæ unius; illius scilicet, quam Deus in Adam contulit, et matricem omnium fecit: atque adeo sortes erunt, non species substantiæ unius, ut et varietas ista moralis quanta nunc est, tanta non fuerit in ipso principe generis Adam. Debuerant enim fuisse hæc omnia in illo, ut in fonte naturæ, atque inde cum tota varietate manasse, si varietas naturæ fuisset.

CAPUT XXI.

Quod si uniformis natura anima ab initio in Adam, ante tot ingenia, ergo non multiformis (5) per tot ingenia; jam nec (6) triformis, ut adhuc (d) trinitas valentiniana cadatur, quæ nec ipsa in Adam recognoscitur. Quid enim spiritale in illo? Si quia prophetavit magnum illud sacramentum in Christum et Ecclesiam (*Gen. II*): *Hoc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea, vocabitur mulier; propterea relinquet homo patrem et matrem, et adglutinabitur mulieri suæ, et erunt duo in carnem unam*; hoc postea obvenit, (e) cum in illum Deus amentiam immisit, spiritalem vim qua constat prophetia. Si et malum in eo apparuit transgressionis admissum, nec hoc naturale deputandum est, quod instinctu serpentis operatus est (*Gen. III*), tam non naturale, quam nec materiale; quia et materiæ fidem jam exclusimus. Quod si nec spiritale, nec quod dicitur materiale proprium in illo fuit; nam si (7) ex materia fuisset mali semen, superest ut solum in illo et unicum fuerit naturale, quod censetur animale; C quod statu simplex et uniforme defendimus. De hoc plane relinquitur quæri an demutabile debeat credi, quod naturale dicatur. Iidem enim convertibilem negant naturam, ut trinitatem suam in singulis proprietatibus figant: quia arbor bona malos non ferat fructus, nec mala bonos; et nemo de spinis metat ficus, et de tribulis uvas. Ergo si ita est, neque de lapidibus filios Abrahæ suscitare (*Matt. III*) poterit Deus, nec gemina viperarum facere pœnitentiæ fructus; et erra-

- (5) Quia uniformis *add. Rhen. Pam.*
 (6) Nec qua *Rig. Ven.* nec quadriformis *cod. Agobard.*
 (7) Et si *Seml. Oberth.*

COMMENTARIUS.

(a) *Thebis hebetes et brutos nasci relatam est.* Thebas Bœotia intelligit. Usque adeo autem id verum est, ut ex pinguedine ingenii quidam Bœotos dictos putent, et in proverbium abierint sus bœotica, auris bœotica, et quod proprius huc accedit, bœoticum ingenium, de quibus late Erasmus in Chiliadibus, qui etiam inde derivatum putat, quod hebetes et brutos homines germanica et britanica lingua *Bot*, id est Bœotos appellemus. *PAM.*

(b) *Athenis sapiendi dicendique acutiss.* Huc pertinet illud Ciceronis in orat. pro Flacco: *Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur.* Item quod a Platone, in *Protagora*, Athenæ prytaneum sapientiæ appellentur. Denique quod idem, dial. I de *Legibus* vocet civitatem eloquentiæ, et multi sermonis studiosam. *PAM.*

(c) *Mendaces Cretas.* Mendacii nomine male audierunt Cretenses. Scholiastes Callimachi in Jovis hym-

D num, ex quo loco B. Apostolus citat verba I ad Titum I, ait: *παροιμία ἐστὶ τὸ κρητίζειν ἐπὶ τοῦ ψεύδεσθαι, ἀπὸ Ἰδομενίως τοῦ κρητὸς βήθεισθ' ὅς λαχὼν μερστὶ τοῖς Ἕλλησιν τὰ λήφοντα Ἰλίου τὰ, κριέτω ἐαυτοῦ περιστοιχισατο.* In adagium abiit Cretisare, hoc est mentiri; ab *Idomeneo Cretæ natum, qui cum Trojæ spolia Græcis divisurus esset, metiora sibi reservavit.* *LE PR.*

CAP. XXI.—(d) *Trinitas Valentiniana.* Trinitas illa est hominis non Dei, faciebant enim ii heretici hominem spiritalem, animale sive carnale, terrestrem sive materiale. *LE PA.*

(e) *Cum in illum Deus amentiam immisit.* Supra, *Accidentiam spiritus passus est, cecidit enim ecstasis super illum, Sancti Spiritus vis, operatrix prophetiæ.* *RIG.* — *Amentiam immisit.* Ex *LXX* Interp. qui (*Gen. II*) habent *ἐκστασις*. Sic ipse Auctor, cap. XI, somnum Adami ecstasim appellavit, neque aliud per amentiam intelligit. *LAC.*

vit Apostolus scribens (*Eph. V*): *Eratis et vos aliquando tenebræ*; et (*Eph. II*): *Fuimus et nos aliquando natura filii iræ*, et (*I Cor. VI*): *In his vos quoque fuistis, sed abluti estis*. Sed nunquam discordabunt sententiæ sanctæ. Non dabit enim (*Luc. VI*) arbor mala bonos fructus, si non inseratur; et bona mala dabit, si non colatur; et lapides filii Abrahæ fient, si in fidem Abrahæ formentur, et genimina viperarum fructum pœnitentiæ facient, si venena malignitatis expuerint. Hæc erit vis divinæ gratiæ, potior uti que natura, habens in nobis subjacentem sibi liberam arbitrii potestatem, quod ἀντεξέδουσιον dicitur; quæ cum sit et ipsa naturalis atque mutabilis, (1) quoquo vertitur, natura convertitur. (a) Inesse autem nobis τὸ ἀντεξέδουσιον naturaliter, jam et Marcioni ostendimus et Hermogeni. Quid nunc, si et (2) naturæ B conditio sic erit definienda, ut duplex determinetur, natorum et innatorum, factorum et infectorum? Atque ita quod natum factumque constiterit, ejus natura capiet demutationem: et renasci enim poterit, et refici. Innatum autem et infectum immobile stabit. Quod cum soli Deo competat, ut soli innato et infecto, et ideoque immortalis et inconvertibilis, absolutum est, cæterorum omnium natorum atque factorum convertibilem et demutabilem esse naturam; ut etsi trinitas animæ adscribenda esset, ex mutatione accidentiæ, non ex institutione naturæ deputaretur.

CAPUT XXII.

Cætera animæ naturalia jam a nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione et probatione per quæ Dei potius quam materiæ cognoscitur. Ille solummodo nominabuntur, ne præterita videantur. De C dimisimus enim illi et libertatem arbitrii, ut supra scripsimus, et dominationem rerum, (b) et divinationem interdum, seposita quæ per Dei gratiam obvenit

- (1) Et add. *Rhen. Seml.*
 (2) Et omitt. *Seml. Rhen.*
 (3) Forte et, pro ex. *Edd.*
 (4) Sapientem *Rig. Fen.*

LECTIONES VARIANTES.

- (5) Accidentis *Fran.*
 (6) Israelis *Pam. Rhen.*
 (7) Æque vel easque *Lat.*

COMMENTARIUS.

(a) *Inesse autem nobis τὸ ἀντεξέδουσιον*. Ita liberum arbitrium apud Patres et Philosophos appellatur. A Nazianzeno dicitur homo τῷ ἀντεξέδουσιῳ τιμηθεὶς, libero arbitrio honoratus. LAC.

CAP. XXII. — (b) *Et divinationem*. Nempe naturalem, seu per insomnia, sive per alias prænotiones. Carneades enim disputavit pluribus rationibus adversus divinationem. Tertullianus tamen præcipue notat spontaneos animorum impulsus, qui manifesti omnibus sunt. cum scilicet mens, velut præscia futuri mali, vel boni, prius afficitur mœrore vel gaudio, quam sensus corporei id deprehendant certis iudiciis; nam, ut Seneca ait,

Instat mentis fera tempestas,
 Cum sine vento tranquilla tument.

Quem præsagiendi modum in Thyeste scite describit ante cœnam feralem Atræi; ideo et præcordia saliant, et defluunt lacrymæ invitis, stimulo et monitu arcano intus excitante. LAC.

(c) *Ut ordinem ejus expungam*. Id est, absolvam, et perficiam, uti morem habet in *Apol.* cap. 5, et sæpissime. LAC.

(d) *Immortalem*. Etsi istud ex professo non tractet, quod esset tum temporis extra controversiam, frequens tamen ejus hoc libro mentio, nempe cap. 2,

ex (5) prophetia. Itaque jam ab isto dispositionis retractatu recedam, (c) ut ordinem ejus expungam. Definimus animam Dei flatu natam, (d) immortalem, (e) corporalem, (f) effigiatam, substantia simplicem, do suo patientem (4), varie procedentem, liberam arbitrii, (g) accidentis (5) obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem, ex una redundantem. Sequitur nunc, ut quomodo ex una redundet consideremus, id est, unde, et quando, et qua ratione sumatur.

CAPUT XXIII.

Quidam de cœlis devenisse se credunt, tanta persuasionem, quanta et illuc indubitate regressuros remittunt; ut Saturninus Menandri simoniani discipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum, primoque opus futile, et invalidum, et instabile, in terra vernis instar palpitasse, quod consistendi vires deessent; dehinc ex misericordia summæ potestatis, ad cujus effigiem, nec tamen plene perspectam, temere structus fuisset, scintillulam vitæ consecutum quæ illud exsuscitavit et erexit, et constantius animavit, et post decessum vitæ ad matricem relatura sit. Sed et Carpocrates tantumdem sibi de superioribus vindicat, ut discipuli ejus animas suas jam et Christo, nedum Apostolis, et peræquent, et cum volunt præferant; quas perinde de sublimi virtute conceperint, despectrice mundi potentium principatum. Apelles sollicitas refert animas terrenis escis de supercœlestibus sedibus ab igneo angelo Deo Israel (6) et nostro, qui exinde illis peccatricem circumlinxerit carnem. Examen Valentini semen Sophiæ infulcit animæ, (h) per quod historias, atque (7) milesias Æonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscunt. Doleo bona fide, (i) Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum. Illius est enim et

5, 6, 9, 14 et infra, c. 24, 38, 45, 51, 55 et 54. PAM.
 (e) *Corporalem*. De anima quod corporalis sit, quanquam ad paradoxa ejus istud pertineat, tractavit late supra cap. 5, 6, 7, 8. PAM.

(f) *Effigiatam*. Quod effigata sit, alterum paradoxon tractatum etiam habes supra cap. 9. PAM.

(g) *Accidentis obnoxiam*. Alludit ad id quod paulatim proficiat anima in sapientia. PAM.

CAP. XXIII. — (h) *Per quod historias, atque milesias*. Illi striores fabulæ milesiæ dicuntur, sive a vanitate Milesiorum ob oraculum Apollinis, qua de re Strabo, lib. XIV *Geograph.*, sive a rosis milesiis, quæ in pretio fuerunt. LE PR.

(i) *Platonem omnium hæreticorum condimentarium*. Philosophiam antiquam fuisse veluti penu et fontem hæresum sæpe calumniatur Auctor, ut cap. 7 de *Præscript.* Inde cap. 8 *adv. Hermog.* vocat philosophos hæreticorum patriarchas: quas vero hæreses informaverit Plato ex hoc uno dogmate de animarum origine observat Joannes Bapt. Crispus lib. II qu. 1: nam Menandriani, Saturnini, Enthusiastæ, Carpoeratiæ, Valentimani, Apellitæ, Seleuciani, Messalici, Avicenna et Raimundus Lullius ex doctrina Platonis decepti videntur circa animarum exordium.

LAC.

in *Phaedone*, quod animæ hinc euntes sint illuc, et inde huc; item in *Timæo*, quod genimina (1) Dei, delegata sibi mortalium genitura, accepto initio animæ immortalis, mortale ei circumgelaverint corpus: tum quod mundus hic imago sit alterius alicujus. Quæ omnia ut fidei commendat (2), (a) et animam retro in superioribus cum Deo egisse in commercio idearum, et inde huc transvenire, et hic quæ retro norit de exemplaribus recensere, novum elaboravit argumentum, *μνηστικὴ ἀναμνηστικὴ*, id est, (b) discentias reminiscencias esse: venientes enim inde huc animas oblivisci eorum in quibus prius fuerint, delicias ex his visibilibus edoctas recordari. Cum igitur huiusmodi argumento illa insinuentur a Platone, quæ hæretici mutantur, satis hæreticos reperentiam, si argumentum Platonis elidam.

CAPUT XXIV.

Primo quidem oblivionis capacem animam non cedam, quia tantam illi concessit divinitatem, ut Deo adæquetur: innatam eam facit, quod et solum armare potuissem ad testimonium plenæ divinitatis: adjicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc et Deum credidit, invisibilem, ineffabilem, uniformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proseriberet animam, si eam Deum nuncuparet? Nos autem qui nihil Deo appendimus, hoc ipso animam longe infra Deum expendimus, quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris divinitatis, et exilioris felicitatis; ut flatum, non ut spiritum; et si immortalem, ut hoc sit divinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, ideoque et a primordio exorbitationis capacem, et inde etiam oblivionis affinem. Satis de isto cum

Hermogene (c). Cæterum, quæ, ut (3) haberi merito possit ex peræquatione omnium proprietatum deus, nulli passioni subiacebit; ita nec oblivioni, cum tanta sit injuria oblivio, quanta est gloria ejus, cujus injuria est, memoria (4) scilicet: quam et ipse Plato sensum et intellectum salutem, et (d) Cicero thesaurum omnium studiorum prædicavit. Nec hoc jam in dubium deducetur, an tam divina anima memoriam potuerit amittere; sed an quam amiserit, recuperare denuo possit. Quæ enim non debuit oblivisci, si oblita sit, nescio an valeat recordari. Ita utrumque nec animæ, non platonice congruet. Secundo gradu opponam: natura compotem animam facis idearum illarum, annon? Imo natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem scientiam naturalium excidere artium. Excidet studiorum, excidet doctrinarum, disciplinarum, excidet fortasse et ingeniorum, et affectuum: quæ naturæ videntur, non tamen sunt, quia, ut præmisimus et pro locis, et pro institutionibus, et pro corpulentis, ac valetudinibus, et pro potentibus dominatricibus, pro libertatibus arbitrii, ex accidentibus constant. Naturalium vero scientia ne in bestiis quidem deficit. Plane obliviscetur feritatis leo, mansuetudinis eruditione præventus, et (e) cum toto suggestu jubarum (5), delictum fiet Berenices alicujus reginæ, lingua genas ejus emaculans; mores bestiam relinquent: scientia naturalium permanebit. Non obliviscetur idem naturalium pabulorum, naturalium remedium, naturalium terrorum; etsi de piscibus, etsi de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit; etsi (f) languenti theriacam composuerit, simiam leo requiret: et si nullum illi venabulum obfirmabit, (g) gallum tamen formidabit. Perinde et hoc

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Germina *Pam. Rhen.*
 (2) Commendat *Par.*
 (3) Deus hic add. *Fran.*

- (4) Memoriam *Jun.*
 (5) Tubarum *Fran.*

COMMENTARIUS.

(a) *Et animam retro in superioribus.* Non potui aliud reperire in *Timæo* Platonis huc pertinens, quam quod Deus summus opifex, constituto universo, divisit animas æquali cum sideribus numero, et singulas singulis assignavit, et velut in vehiculum impositis universi naturam ostendit, et leges fatales ipsis exposuit, quodque origo prima quidem futura esset ordinata una omnibus, oporteret autem ipsas seminatæ in singula convenientia singulis temporibus instrumenta (corpora nempe), producere animal divinitus cui deditissimum. Quo libro cum nusquam dicit, animam hic quæ retro norit de exemplaribus recensere, magis puto istud ad *Phædonem* referri, cujus etiam paulo prius meminit, ubi utrumque reperire est. *PAM.*

(b) *Id est discentias reminisce.* Locus iste haud dubie ex *Phædone*, non ex *Timæo* Platonis desumptus est. Sic enim ibi legitur: sed et secundum illum sermonem, inquit Cebes, si verus est, o Socrates, quem tu frequenter referre soles, *ὅτι ἤμῶν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὐρα*, id est, si ad verbum cum Tertulliano vertamus, quod nobis discentia nihil aliud sit quam reminiscencia; pro quo interpret Platonis vertit; quod discere nihil aliud sit nobis, quam recordari: et et secundum hunc, inquam, necesse est nos in priore quodam tempore didicisse ea quæ nunc recordamur. Hoc autem fieri non posse, si non fuisset alicubi anima nostra, priusquam in hanc speciem

deveniret. Atqui mox et Simmias id ipsum ibidem conficitur, et multis rationibus non modo Cebes, sed et Socrates ipse paradoxon hoc confirmare nituntur; verum egregie confutat Auctor cap. prox. *PAM.*

CAP. XXIV.—(c) *Satis de isto cum Hermogene.* Alludit ad librum de *Censu Animæ adversus Hermogenem*, cujus fragmenta habentur. *PAM.*

(d) *Cicero thesaurum omnium studiorum prædicavit.* lib. I de *Oratore* vocat *thesaurum rerum omnium memoriam*. Cassiodorus, V *Var.*, epist. 22, et lib. de *Anima* cap. 12. *LAC.*

(e) *Cum toto suggestu jubarum.* Id est cum toto ornatu: forsitan alludit ad signum cælestis Leonis, cujus ad caudam sunt septem stellæ, quas crines seu comam Berenices nuncupant astrologi. *LAC.* — *Cum toto suggestu jubarum. Delictum Berenice.* Non semel adnotavimus suggestum pro ornatu accipi ab Auctore. Atqui quod ab alicujus Berenices reginæ mansuetudine eruditus leo delictum fuerit, tradit *Ælianus* I, V de *Animalibus*, c. 59. Addit autem alicujus tum pro more loquendi suo, tum quod plures ejus nominis fuerint. *PAM.*

(f) *Languenti theriacam composuerit.* Alludit ad Plinii verba lib. VII, cap. 40. « *Ægritudinem fastidii tantum sentit, in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente annexarum lascivia simiarum.* » *PAM.*

(g) *Gallum tamen formidabit.* Etiam hoc ex Plinio

nium forsitan obliuississimo inobliterata per sola scientia naturalium, ut sola scilicet; memor semper manducandi in esurie, et in siti, et oculis videndum, et auribus au-, et naribus odorandum, et ore gustandum, contrectandum. Hi sunt certe sensus, quos ha depreiati intellectualium praelatione. Igitur scientia sensualium permanet, quod intellectualium, quae potior habetur, intercidit? ne ipsa vis obliuionis antecedentis recorda-

(a) Ex multitudine, ait, temporis. Satis etc. Quantitas enim temporis non pertinebit enim quae innata dicatur, ac per hoc potissima credatur. Quod enim aeternum est, eo inatum est, neque initium, neque finem temittendo, nullum modum temporis patitur; B

1) subest, nec ea de multitudine tempori 2). Si tempus in causa est obliuionis, cur, nima corpori inducitur, memoria delabitur, nde tempus anima sustineat, quae sine dubio pore, non fuit trique sine tempore? Ingressa us, statimne obliuiscitur, an aliquanto post? t, et quae erit temporis nondum supputandi o? infantia scilicet. Si aliquando post, ergo patio ante tempora obliuionis memor adhuc ua, et quale est, ut iustea obliuiscatur, et otea recordetur? Quoquo autem tempore liuio irruerit, quantus hic etiam habebitur mporis? tota opinor vitae decursio satis non evertendam (5) memoriam tanti ante corpus C

l rursus Plato causam demutat in corpus. hoc fide dignum, ut nata substantia innata inguat. Magnae autem et multae differentiae o, pro gentilitate, pro magnitudine, pro ha-pro aetate, pro valetudine. Num ergo et obli- 4) differentiae aestimabuntur? Sed uniformis st: ergo non erit corporalitas multiformis i exitus uniformis. Multa item documenta, io Platone, diuinationem animae probave- ae proposuimus iam Hermogeni. Sed nec

quisquam hominum, non et ipse aliquando praesagiam animam suam sentit, aut omnia, aut periculi, aut gaudii augurem. Si diuinationi non obstrepit corpus, nec memoriae, opinor, officiet. In eodem certe corpore, et obliuiscuntur animae, et recordantur. Si qua corporis ratio inuit obliuionem, quomodo contrariam ejus admittet recordationem? quia et ipsa post obliuionem recordatio, memoria recidiva est. Quod primae memoriae adversatur, cur non et secundae refragatur (5)? Postremo, qui magis reminiscerentur quam pueruli, ut recentiores animae, ut nondum immersae domesticis ac publicis curis, ut ipsis solis dedita studiis, quorum discentiae reminiscendae fiunt? Imo cur non ex aequo omnes recordamur, cum ex aequo omnes obliuiscamur, sed tantummodo Philosophi? Ne hi (6) quidem omnes. Plato scilicet solus in tanta gentium sylua, in tanto sapientium prato, idearum et oblitus et recordatus est (b). Igitur si nullo modo consistit argumentatio ista praecipua, totum illud pariter eversum est, cui accommodata est, ut animae et innatae, et in caelestibus conversatae, et consciae diuinorum illic, et inde delatae, et hic recordatae crederentur, ad occasiones plane haereticis subministrandas.

CAPUT XXV.

Jam nunc regrediar ad causam hujus excessus, ut reddam quomodo animae ex una redundant, quando, et ubi, et qua ratione sumantur: de qua specie nihil refert, a philosopho, an ab haeretico, an a vulgo questio occurrat. Nulla interest professoribus veritatis de adversariis ejus, maxime tam audacibus quam sunt primo isti qui praesumunt (c) non in utero concipi animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci; sed (7) effuso jam partu, nondum vivo infanti (d) extrinsecus imprimi: ceterum, semen ex concubitu muliebribus locis sequestratum, motuque naturali vegetatum compinguescere in solam substantiam carnis; eam editam, et de uteri fornace fumantem, et calore solutam, ut ferrum ignitum, et ibidem frigidae immersum, ita aeris rigore percussam, et vim animale[m] rapere, et (e) vocalem sonum red-

LECTIONES VARIANTES.

poris Pam. Rhen.

eadem multitudine temporis vis est Pam. Rhen.

dine Lat.

tendam Pam. Rhen. Sent. Oberth.

(4) Oblivionem Venet. mendose.

(5) Refragetur Rhen. Pam.

(6) Nec ii Lat.

D (7) Et add. Pam. Rhen.

COMMENTARIUS.

« Atque hoc, inquit, tale, tamque saevum rotarum orbis circumacti, currusque inanes, aecorum criste, cantusque etiam magis ter- Pam.

e multitudine, ait, temporis. Alludit ad verba onis in Phaedone: « Nonne recordatio est, ubi alicui acciderit circa illa, quorum per et eo quod diu non conspexit? » pro quo t Auctor, ex multitudine temporis. Verum ud pulchre Auctor refutat, ex eo quod innato animam dixerit; et proinde aeternam, sine initio. Pam.

earum et oblitus et recordatus est. Locus est ne, qui primus idearum somnia in lucem scripto ejus argumenti dialogo, quem Parmescripsit, et frequentissima alibi earum men-

tione injecta, quemadmodum etiam supra adnotavimus. Pam.

CAP. XXV.—(c) Non in utero concipi animam, etc. Stoicis tribuit hanc opinionem Tertullianus: at Aetius adjungit Diogenem et Hermophilum, imo et Empedoclem lib. de hist. philosophica. Lac.

(d) Extrinsecus imprimi. Lucretius, lib. III, ex sententia Stoicorum, quos mox allegat Tertullianus pro hoc placito:

Quod si forte putas extrinsecus insinuatam
Permanere animam nobis per membra solero.

Utebantur voce imprimi, vel insinuari, ne dicerent animam nasci (Lactant. lib. III, cap. 18). Lac.

(e) Et vocalem sonum reddere. Putarunt aliqui animam, deturbatam caelesti domicilio, tunc crepisse

dere. Hoc Stoici cum Ænesidemo, et ipse interdum A Plato, cum dicit, perinde animam extraneam alias, et exterrem uteri, prima adspiratione nascentis infantis adduci, sicut ex spiratione novissima educi (1). Videbimus an sententiam fluxerit (2). Ne ex medicis quidem defuit (a) Hicesius, et naturæ et artis suæ prævaricator. Puduit, opinor, illos hoc statuere, quod feminae agnoscerent. At quanto (b) ruborator (5) exitus, a feminis revinci, quam probari? In ista namque specie nemo tam idoneus magister, arbiter, testis, quam sexus ipsius. Respondete, matres, vosque prægruantes, vosque puerperæ; steriles et masculi taceant; vestræ naturæ veritas quaeritur, vestræ passionis fides convenitur; an aliquam in fœtu sententiæ vivacitatem, alienam de vestro? de quo palpitent illa, micent latera, (c) tota ventris ambitio pulsetur, ubi- que ponderis regio mutetur? an hi motus gaudia vestra sint, et certa securitas, quod ita infantem et vivere confidatis, et ludere? an si deserit inquietus ejus, illi prius pertimescatis? an et (4) audiat jam in vobis, cum ad novum sonum excutitur? An et ciborum varietates (5) illi desideretis, illi etiam fastidiatis? an et valetudinibus invicem communicetis? Ille quidem usque eo, de (6) contusionibus vestris, quibus et ipse intus per eadem membra signatur, rapiens sibi injurias matris. Si livor ac rubor sanguinis passio est, sine anima non erit sanguis: si valetudo animæ (7) accessio est, sine anima non erit valetudo: si alimonia, inedia, clementia, decremienta, pavor, motus, tractatio est animæ, his qui fungitur, vivet. Denique desinit vivere, qui desinit fungi. Denique et mortui eliduntur; quomodo, nisi et vivi? Qui autem et mortui, nisi qui prius vivi? Atquin et in ipso adhuc utero infans trucidatur, necessaria crudelitate, cum in exitu obliquatus denegat partum; matricida, ni mo-

riturus. Itaque et inter arma medicorum et organa (8) est quo prius patescere secreta coguntur, tortili temperamento, cum anuloculstro (9) quo intas membra caduntur, anxio arbitrio; cum hebetate unco, quo totum facinus (10) extrahitur violento puerperio. Est etiam aeneum speculum, quo jugulatio ipsa dirigitur, exco latrocinio: *ἰατρικὸν ἄσπερον* (11) appellant, de infanticidii officio, utique viventis infantis peremptorium. Hoc et Hippocrates habuit, et Asclepiades, et Erasistratus, et majorem quoque prosector Herophilus, et mitior ipse Soranus, certi animal esse conceptum, atque ita miserti infelicissimæ hujusmodi infantia, ut prius occidatur, ne viva lanietur. De qua sceleris necessitate nec dubitabat credo Hicesius, jam natis animam superducens ex aeris B frigidi pulsu, quia et ipsum vocabulum animæ penes Græcos de refrigeratione respondeat (12). Num ergo Barbaræ Romanæque gentes aliter animantur, quia animam aliud quid, quam *ψυχήν* cognominaverunt? Quantæ vero nationes sub ferventissimo axe censentur, colorem quoque excoctæ? unde illis anima, quibus aeris rigor nullus? Taceo cubienlares æstus, et omnem illic calor paraturam emittentibus necessariam, quas adflari vel maxime periculum est. In ipsis pene balneis fœtus elabitur, et statim vagitus auditur. Cæterum, si aeris rigor thesaurus est animæ, extra Germanias, et (d) Alpes, et Argæos nemo debuit nasci. Atquin et populi frequentiores apud orientalem et meridiam temperaturam, et ingenia expeditiora, omnibus Sarmatis etiam mente C torpentibus. Et animi enim de rigoribus scitiores provenirent, si animæ de frigusculis evenirent: cum substantia enim et vis. His ita præstructis, possumus illos quoque recogitare, qui excocto matris utero vivi aerem hauserunt, (e) Liberi aliqui et

LECTIONES VARIANTES.

(1) Duci Fran.

(2) Sententia fluxerit vult Rig.

(3) Ruborator Pam. Rhen.

(4) Et omitt. alii.

(5) Vanitates Rhen. Pam. Rig.

(6) I sique eo omitt. Lat. eo de omitt. Rhen. Pam.

(7) Omnis Fran.

(8) Organa Fran.

(9) Anulo cultrato Rhen. Pam.

(10) Pecos Fran. Pam. item adtrahitur.

(11) ἰατρικὸν ἄσπερον Lat. ἰατρικὸν ἄσπερον Pam. ἰατρικὸν ἄσπερον alii. ἰατρικὸν ἄσπερον cod. Agobard.

(12) Resploudens Rhen. Pam.

COMMENTARIUS.

inhabitare terrenum corpus, ac propterea infantem cogi, dolere et flere, ut refert Alexander Aphrodisæus Problem. 64. dum respondet quaestioni: *Cur infantes, ut primum eduntur, flent?* Cujus hæc solutio: *Quia sensus eorum atque natura veluti peregrinatur. Nam e calido, mollique ipsius matricis corpore, in aera frigidum exeunt. Fortasse tamen et a lamina exterrantur, non ut quidam aiunt, quod anima cælestium regionum extorris terrenum corpus inhabitet, atque ideo flere infantes coguntur.* Similem causam fletus infantilis putat Soranus ephesius *Isagoges*. 17. LAC.

(a) *Hicesius et naturæ et artis suæ prævaricator.* Hicesius medicus negabat in utero concipi animam, dicebatque effuso jam partu, noudum vivo infanti extrinsecus imprimi, prima scilicet adspiratione. Hunc naturæ et artis suæ prævaricatorem esse ait Septimius. Naturæ, quia fœtum in utero vivere jam animatum prægruantes adfirmant, et signa certissima demonstrant artis; quia medici ipsi, quoties necesse est conceptum utero infantem extrahere violento puerperio, non prius detruncare membra solent,

quam jugulaverint, viventem jam utique et animatum. Rig.

(b) *Ruborator exitus.* Exitum ruboratiorem dicit eventum, ex quo plus ruboris ac pudoris incutiatur. Rig.

(c) *Tota ventris ambitio.* Eodem significato Hieronymus, epist. ad Principiam dixit: « Interiora membra obvolvuntur Ecclesie, et tota uteri tegitur ambitio, hoc est totus uterus, totus venter. Rig.

(d) *Alpes et Argæos.* Cum Alpius jungit Argæum sive Argæos montes in Cappadocia, quoniam perpetuis nivibus, sicuti Alpes, mons iste obducitur. Le Pr.

(e) *Liberi aliqui et Scipiones.* Scipio Africanus prior cæso Pomponia matris utero natus est. Liber e Jovis semine exsecus quoque dicitur, unde fabula. Quamquam per *Liberi* gentis aut familiae Romanæ nomen quidam explicant. Cæsares a cæso pariter matris utero dictos nemo non putat, cum tamen ante Cæsarem gentem Claudium Cæsarem extillisie dicat ante bellum Samnitium Plinius. Cæsones quoque di-

Scipiones. Quod si qui, (a) ut Plato, perinde non putat duas animas in unum convenire, sicut nec corpora, ego illi non modo duas animas in unum congestas ostendissem, sicut et corpora in fœtibus, verum et alia multa cum anima consorta, dæmonis scilicet, nec unius, ut in Soerate ipso; verum et septenarii spiritus, ut in Magdalena; et legionarii numeri, ut in Geraseno, quo facilius anima cum anima conseretur (1) ex societate substantiæ, quam spiritus nequam ex diversitate naturæ. At idem in sexto *Legum*, monens cavere ne vitatio seminis ex aliqua vititate concubitus labem corpori et animæ superaret, nescio de pristinis (2) magis, an de ista sententia sibi exciderit. Ostendit enim animam de semine induci, quod curari monet, non de prima aspiratione nascentis. Unde, oro te, similitudine animæ quoque parentibus de ingeniis respondemus, secundum Cleanthis testimonium, si non ex animæ semine educimur? Cur autem et veteres astrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant, si non exinde et anima est, ad quam æque pertinet si quid est flatus (3)?

CAPUT XXVI.

Sed omnis inæqualitas sententiæ humanæ usque ad Dei terminos (b) : in nostras jam lineas gradum colligam, ut quod Philosophis Medicisque respondi, Christiano probem. (c) De tuo, frater, fundamento fidem ædifica (4) : (d) Aspice viventes uteros sanctissimarum fœminarum, nec modo spirantes jam illic infantes, verum etiam prophetantes. (e) Ecce (*Gen.*, XXV) viscera Rebeccæ inquietantur, et longe adhuc C partus, et aeris nullus impulsus. Ecce duplex fœtus in locis matris tumultuantur, et nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsitan petulantia infantæ, ante certantis quam viventis, ante animosæ quam animatæ, si tantummodo matrem subsultando tur-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Censeretur *Seml. Rhen. Oberth. cod. Ursini.*
 (2) Pristina *Rhen. Pam.*
 (3) Status *cod. Wouw.*
 (4) Ædificem *Pan. Rhen. Gagnæ.*

A basset. At cum partus aperitur, et numerus inspicitur, et auguratus recognoscitur, puto, jam non animæ solummodo probantur infantium, sed et pugnæ. Detinebatur qui prævenerat nasci a prævento, nec dum plenius edito, tantum manu nato. Et si ipse animam (f) de prima aspiratione (5) portabat platonico more, aut (g) de aeris rigore carpebat stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur et foris jam detinebat? Nondum opinor spirans plantam fratris invaserat, etiam nunc calens matre, se priorem prodisse cupiebat. O infantem et æmulum, et validum, et olim contentiosum! Credo quia vivum. (h) Aspice (*Luc. I*) etiam singulares conceptus, et quidem monstrosiores, steriles et virginis, quæ vel hoc ipso imperfectos edere potuissent pro eversione naturæ, ut altera semini (6) stupida, altera intacta. Decebat, si forte, sine anima nasci, qui fuerant non rite concepti; sed et illi vivunt, in suo quisque utero. Exultat Elizabeth, Joannes intus impulerat: glorificat Dominum Maria, Christus intus instinxerat. Agnoscunt matres suos invicem fœtus, agnitæ mutuo ab ipsis utique viventibus, qui non tantum animæ erant, verum et spiritus. (i) Sic et ad Hieremiam legis Dei vocem (*Jerem.*, I) : *Prius quam te in utero fingerem, novi te.* Si (7) fingit Deus in utero, et afflat ex primordii forma (*Gen. I*) : *Et finxit Deus hominem, et flavit in eum flatum vitæ;* nec nosset autem hominem Deus in utero, nisi totum : *Et priusquam exires de vulva, sanctificavi te :* et mortuum adhuc corpus? Utiq; nequaquam; *Dens enim (Matt., XXII) vivorum, non mortuorum.*

CAPUT XXVII.

Quomodo igitur animal conceptum? simulne conflata utriusque substantia corporis animæque, an altera earum præcedente? imo (j) simul ambas et concipi, et confici, et perfici dicimus, sicut et

COMMENTARIUS.

cebantur qui cæso matris utero nascebantur, ut Scipio. LE PR.

(a) *Ut Plato, perinde non putat, etc.* Unicam simplicemque animam cuique corpori inesse, affirmabat Plato, neque duas in eodem simul homine admittebat. Chrysippo illud tribuit Tertull. superius. LE PR.

CAP. XXVI. — (b) *Sed omnis inæqualitas sententiæ humanæ usque ad Dei terminos.* Quasi diceret: Sed fuerint inæquales, incertæ et inconstantes hominum de anima sententiæ usque ad divina testimonia. RIC.

(c) *De tuo frater fundamento fidem ædifica.* Jam alloquitur christianum, cujus fundamentum appellat Sacram Scripturam; cui pro fundamento Sacrarum Scripturarum testimonia suggerit. RIC.

(d) *Aspice viventes uteros.* Galeus quoque eadem probatione argumentum capit, sed intra suas lineas, ex profanis exemplis confirmans fœtum animatum in utero, libro quem scripsit, *An animal sit quod in utero est.* IAC.

(e) *Ecce viscera Rebeccæ.* Late prosequitur historiam *Gen. XX*, de Rebecca et duobus ejus filiis, tum

in utero, tum in partu, qui nisi jam animati non potuissent pugnas illas intentare. PAM.

(f) *De prima aspiratione portabat platonico more.* Alii portabat. Alludit ad dicta capite præced. ubi Platoni imputavit animam primum trahi spiratione. LAC.

(g) *De aeris rigore carpebat stoica forma.* Etiam recipit ea, quæ superiori capitulo Stoicis tribuit, post natum puerum rapere animam aeris rigore repercutsum. LAC.

(h) *Aspice etiam singulares conceptus.* Similiter etiam hic conceptus Joannis Baptistæ et Christi, et mutuam agitationem infantium adhuc in utero, de quibus Lucas, II c. PAM.

(i) *Sic et ad Hieremiam, etc.* Ad ejusdem rei comprobationem, etiam Hieremiæ prophetæ ex cap. I testimonium adfert, idipsum conferens cum sæpissime citato loco *Genes. I.* PAM.

CAP. XXVII. — (j) *Simul ambas et concipi et confici, etc.* Hic plenius et cap. 36 paradoxum suum effundit Tertullianus, quod supra, cap. 9 et 22, insinuaverat de propagatione animarum simul cum se-

promi, (a) nec ullum intervenire momentum in conceptu, quo locus ordinetur. Recogita enim de no is-
simis prima, (b) si mors non aliud determinatur, quam disjunctio corporis animæque; contrarium
morti vita non aliud definietur, quam conjunctio corporis animæque. Si disjunctio simul utrique sub-
stantiæ accidit per mortem, hoc debet conjunctionis forma mandasse pariter obvenientis per vitam utri-
que substantiæ. Porro (c) vitam a conceptu agno-
cimus, quia animam a conceptu vindicamus. Exinde enim vita, quo anima: pariter ergo in vitam compin-
guntur, quæ pariter in mortem separantur. Tunc (1) si alteri primatum damus, alteri secundatum,
seminis quoque discernenda sunt tempora, pro statu ordinis; et quando collocabitur corporis semen,
quando anima; imo si tempora seminum dividuntur, et materiæ diversæ habebuntur, ex distantia tem-
porum. Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem et animale, indiscretas tamen vindica-
mus, et hoc modo contemporales, ejusdemque mo-
menti. Ne itaque pudeat necessariæ interpretationis: natura veneranda est, non erubescenda. (d) Concu-
bitum libido, non conditio fœdavit. Excessus, non status est impudicus. Siquidem benedictus status apud Deum (Gen. II): *Crescite, et in multitudinem proficite*. Excessus vero maledictus, adulteria, et stupra, et lupanaria. In hoc itaque solemnī sexuum officio, quod marem ac fœminam miscet, in concubitu dico communi, scimus et animam et carnem simul fungi: animam concupiscentia, carnem opera; animam instinctu, carnem actu. Unico igitur impetu utriusque, toto homine concusso, (e) despumatur

A semen (2) totius hominis, habens ex corporali sub-
stantia humorem, ex animali calorem. Et si frigidum nomen est anima Græcorum (f), quare corpus, exempta ea, friget? Denique, ut adhuc verecundia magis periclititer quam probatione, (g) in illo ipso voluptatis ultimo æstu quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire, atque adeo marcescimus et devigescimus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus (h) ex animæ destillatione, sicut et virus illud corporale semen ex carnis defæcatione. Fidelissima primordii exempla. De limo caro in Adam: quid aliud limus, quam liquor optimus? Inde erit genitale virus. Ex adflatu Dei anima: quid aliud adflatus Dei, quam vapor spiritus? Inde erit, quod per virus illud efflamus. Cum igitur in primordio duo diversa atque divisa, limus et flatus, unum hominem coegissent, confusæ substantiæ ambæ jam in uno semina quoque sua miscuerunt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt; ut nunc duo, licet diversa, etiam unita pariter effluant, pariterque insinuata sulco et arvo suo pariter hominem ex utraque substantia effruticent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitili præstitutum est. Igitur ex uno homine tota hæc animarum redundatia agitur (5), o servante scilicet natura Dei edictum: *Crescite, et in multitudinem proficite*. Nam et in ipsa præfatione operis unius (Gen., I): *Faciamus hominem*, universa posteritas pluraliter prædicata est: *Et præsit piscibus maris*. Nihil mirum, re promissio segetis in semine.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Tunc *abest Paris.*

(2) Despumat in semen *Fran. Pam.*

(5) Agitur *abest Par.*

COMMENTARIUS.

mine ex Adami traduce. In eandem opinionem cogit Ruffinus Lactantium, dubius et ipse Ruffinus. Cujus sententia per compendium collecta ex Hieronymo *Apolog. 2, in Ruffinum*. LAC.

(a) *Nec ullum intervenire momentum in conceptu*, etc. Hoc est, non posse in conceptu inter animam et corpus existendi ordinem constitui, aut adfirmari, prior illa extiterit, necne; primum illa locum obtineat, an eundem; præcedat illa corpus, an adsequatur. Ipse Tertull. lib. *de Resurrect. Car.*: *Caro atque anima simul fiunt sine calculo temporis, contemperant fœtu, continent natu*. RIC.

(b) *Si mors non aliud determinatur*. Non inducitur ex hoc argumento animas cum corpore seminatæ, sed solum conjunctas; quod fieri potest per creationem. De argumento isto iterum Tertullianus, cap. 42. LAC.

(c) *Vitam a conceptu agnoscimus, quia animi m*, etc. Falsissimum hoc esse commentatur Pamelius, quia secundum physicorum medicorumque sententiam non nisi quadragesima die animatur masculus, fœmina vero die 80. Non tamen ita falso Tertullianus, quin multi verum crediderint, adeo lentam et pigram naturam non credentes in beneficio vitæ conferendo. LAC. — Opinionem Tertulliani amplexi sunt, post S. Basilium et Congiamilam, plerique recentiores, inter quos P. J. C. D. Breyne, in opere cui titulus: *Essai sur la Théologie morale considérée dans ses rapports avec la Physiologie et la Médecine*. EDD.

(d) *Concubitum libido, non conditio, fœdavit*. Nou

semper incumbit Septimius isti sententiæ, quamquam verissima. Itaque odio nuptiarum interdum pravari-
cari videtur. Theano, uxor Pythagoræ, mulierem dicebat operatam viro, si quidem proprio, puram statim esse; at si alieno, nunquam fore. RIC. — *Concubitum libido, non conditio fœdavit*. Puleherrimus locus, de matrimonii statu benedicto apud Deum, de quo latius sub finem lib. I adv. Marc. PAM.

(e) *Despumatur semen totius hominis*. Metaphora illa, a spuma ducta, non insolens est philosophis ac medicis. Aristoteles, lib. II *de gener. anim.*, cap. 2: *οὐκ ἔστι δὲ καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ γίνεσθαι παχύτερος καὶ λευκός, ὡς ἡ σπύμα fit crassius et album*. Pythagoras dicebat apud Plutarchum, lib. V *de Plac. Phil.*, cap. 3: *ἀπὸ τοῦ χροσσιτάτου τοῦ ῥήματος, spumam esse utilissimi sanguinis*: Omitto Galenum, cap. 9, lib. XIV, *de Usu partium*. LE PR.

(f) *Frigidum nomen est anima græcorum*. Enimvero deducit Tertullianus nomen græcum ψυχή, anima, ab hoc altero ψύξις, quod frigus latine sonat. EDD.

(g) *In illo ipso voluptatis ultimo æstu*. Augustinus, lib. XIV *de Civ. Dei*, cap. 16: *Momento ipso temporis, quo ad ejus pervenitur extremum, pene omnia acies et quasi vigilia cogitationis obruitur*. RIC.

(h) *Ex animæ destillatione*. Eadem apparet Epicuri sententia, quam nuper transcripsimus. Consentire Tertullianus videtur iis qui undique ex omnibus viventis partibus derivari semen putarunt, quod etiam de corporeis S. Macarius habet, et ex prisca philosophis nonnulli. LAC.

CAPUT XXVIII.

Quis (a) ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco discursu, quod hinc abeunt eant illuc, et rursus huc veniant et vivant, et dehinc e vita abeant, rursus ex mortuis effici vivos? Pythagoricus, ut volunt, quin et (1) divinus, ut (b) Albinus existimat, aut Mercurii forsitan Ægyptii. Sed nullus sermo divinus, nisi Dei unius, quo Prophetæ, quo Apostoli, quo ipse Christus intonuit. Multo (c) antiquior Moyses etiam Saturno, nongentis e rci er annis, nedum pronepotibus ejus; certe divini-
 or multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque (2) per singulas natiuitates nominatim temporatimque digessit, satis probans divinitatem operis ex divinatione vocis. (d) Si vero Samius Sophista Platoni auctor est animarum de recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum atque viventium suffectione, certe ille Pythagoras, etsi bonus cetera, tamen ut hanc sententiam exstrueret, non turpi modo, verum etiam temerario mendacio incubuit. Cognosce qui nescis, et crede nobiscum. Mortem simulat, subterraneo latitat, septenni se illic patientia damnat, interea quæ de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus, ab unica conscia et ministra matre cognoscit: ut satis sibi visus est corpulentiam interpolasse ad omnem mortui veteris horrorem, de adytis fallaciæ emergit, ut ab inferis redditus. Quis non crederet revixisse, quem crediderat obisse? audiens præsertim ab eo que de posteris mortuis nisi apud inferos non videretur cognoscere potuisse, sic ex mortuis vivos effici senior sermo est. Quid enim, C si et junior? Neque veritas desiderat vetustatem, neque mendacium devitat novellitatem. Teneo plane

A falsum, antiquitate generosum; quidni falsum, cujus testimonium quoque ex falso est? Quomodo credam non mentiri Pythagoram, qui mentitur ut credam? Quomodo mihi persuadebit Æthalidem (3), et Euphorbum, et Pyrrhum piscatorem, et Hermetimum (4) se retro ante Pythagoram fuisse, ut persuadeat vivos ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoram pejeravit? Quanto enim credibilis ipse ex semetipso semel (5) redisset in vitam, quam totiens alius atque alius, tanto et in durioribus sefellit, qui molliora mentitus est. (e) Sed clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognovit, et suum dixit, et de signis vulgo ignotis probavit. Respice ad hypogeum ejus, (f) et, si capit, crede. Nam qui talem commentus est stropham, cum injuria bonæ valetudinis, cum fraude vite septennio excruciatæ infra terram inedia, ignavia, umbra; cui tanti fuit fastidium cœli; quam non accesserit temeritatem? Quam non tentaverit curiositatem, ut ad notam clypei illius perveniret? Quid autem, si in historiis aliquibus occultioribus reperit? quid, si defectæ jam traditionis superstites aliquas famæ aurulas hausit? quid, si ab ædituo redempta clam inspectione cognovit? Scimus etiam magicæ licere explorandis occultis (g) per catabolicos, (h) et paredros, et pythonicos spiritus. Non enim et Pherecydes, Pythagoræ magister, his forsau artibus divinabat, ne dicam somniabat? Quid si idem dæmon in illo fuit, qui et in Euphorbo res sanguinis gessit? Denique, qui se Euphorbum ex argumento clypei probarat, cur neminem Trojanorum commilitonum æque recognovit? Nam et illi jam revixissent, si vivi ex mortuis fierent.

CAPUT XXIX.

Mortuos (i) quidem ex vivis effici constat, non ideo

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Quidam Pam. Rhen.
 (2) Quosque Jun.
 (3) Ephalidem Paris. alii.

- (4) Hermippum Pam.
 (5) Semel omitt. Pam.

COMMENTARIUS.

CAP. XXVIII. (a) Quis ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis. Sic ait Socrates apud Platonem in Phædone: Παλαιός μιν οὖν ἐστὶ τις ὁ λόγος οὗτος οὐ μεμνημένα, ὡς εἰσὶν ἐθεὶν δὲ ἀκριβέμενοι λέει, καὶ πάλιν γε ἄεθρο ἀκριβοῦνται, καὶ γέγονται ἐκ τῶν τεθνεώτων, etc. RIC.

(b) Ut Albinus existimat. Albinus Platonicus libellus Isagogicus in Platonis Dialogos exstat in Bibliotheca Regia. Et Cassiodorus senator Albini de musica librum se in bibliotheca Romæ ante gentilem incursionem habuisse commemorat. RIC.

(c) Multo antiquior Moyses etiam Saturno, nongentis circiter an. Si quis consideret quod habet Tertullianus Apolog. c. 19, non mirabitur quod hic Mosen Saturno 900 circiter annis antiquiorem dicat; ibi enim habet, Mosen mille circiter an. cladem Priami antecessisse. Nam uti jam olim respondi ad epistolam hac de re Francisci Balduini I. C. Eusebio, Beda, ac Hermanno Contracto testibus, non nisi 150 annis ante Ænææ in Italiam adventum Saturnus regnasse legitur. Si itaque mille an. cladem Priami antecessit, Moses Saturno profecto antiquior est 900 circiter annis. Scio quidem quosdam alios in alia esse sententia; verum a Josepho hæc sumpsisse nostrum auctorem, adnotavimus in Apolog. PAM.

(d) Si vero Samius sophista. Samius epitheton est Pythagoræ a Samo insula, ubi claruit, et Italianam disciplinam aspexit in Græciam alteram. Sophistam

vero nominat illum fortasse non contemptus causa; nam mox honorificenter illum appellat, bonumque dicit: auditum enim *sophistæ* nomen non semper male, sed interdum ut significaretur excellens vir ingenio, et sapientissimus quisque: quapropter primum omnium appellatum Solonem *sophistam* scribit Isocrates.

LAC.

(e) Sed clypeum Euphorbi. Præter Diogenem et Lactantium, hujus etiam meminere Jamblichus et Philostratus, et Auctor sæpe, c. 31, ubi hæc refutat, et cap. 34; cap. 4 de Resurr. carnis. Peculiariter hanc fabulam descripsit Max. Tyrius sermone 28. LAC.

(f) Et si capit, crede. Hoc est: Si capit credere, crede. Eleganti reticentia alterum subduxit. RIC.

(g) Per catabolicos. Docuit me eruditissimus Turnebus in *advers.* Catabolicos inauspicatos genios esse et infames, qui fanaticos prosternunt atque ad terram adfligunt. LE PR.

(h) Et paredros. Dæmones, qui perpetuo comitantur aliquos. Talem habuit Simon Magus. LE PR. — Et Pythonicos. Pythones seu ἐγχοστριμύθους, a dæmone correptos. LE PR.

CAP. XXIX. — (i) Mortuos quidem ex vivis effici constat. In hoc cap. argumentatur adversus Platonem in Phædone, cujus consequentiam hic negat Tertullianus. Plato enim arguebat mortuos ex vivis effici, ergo et ex mortuis vivos juxta regulam philosophorum con-

tamen et ex mortuis vivos. Ab initio enim, vivi priores; unde ab initio æque mortui posteriores, non alium de quam ex vivis. Illi habuerunt unde potius orientur, dum ne ex mortuis; isti non habuerunt unde magis deducerentur, nisi ex vivis. Igitur si ab initio vivi non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille quicumque est origini fons? An formæ pœnituit? et quomodo in mortuis salva est? Non quia ab initio mortui ex vivis, idcirco semper ex vivis? Aut enim in utraque parte formam initii perseverasset, aut in utraque mutasset. Si vivos ex mortuis postea fieri oportuerat, proinde oporteret etiam non ex vivis effici mortuos. Si non peræquare deberet fides institutionis, non usquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati et innati, visualitatis et cæcitatibus, juventæ et senectæ, sapientiæ et insipientiæ; nec tamen ideo innatum de nato provenire, quia contrarium ex contrario fiat; nec visualitatem iterum ex cæcitate, quia de visualitate cæcitas accidit; nec juventam rursus de senecta reviviscere, quia ex juventæ senecta marcescat; nec insipientiam ex sapientiâ denuo obtundi, quia ex insipientia sapientiâ acuitur. Hæc et Albinus Platoni suo veritus, subtiliter quærit contrarietatum genera distinguere: quasi non et hæc tam absolute in contrarietatibus posita sint, quam et illa quæ ad sententiam magistri sui interpretatur, vitam dico et mortem; nec tamen ex morte vita reddatur, quia ex vita mors deferatur.

CAPUT XXX.

Quid autem ad cætera respondebimus? Primo enim, si ex mortuis vivi, sicut mortui ex vivis, unus omnino et idem numerus semper hæsi-set omnium, ille scilicet numerus qui primus vitam introisset, priores enim mortuis vivi, dehinc mortui ex vivis, et rursus ex mortuis vivi. Et dum hoc semper ex iisdem, ita totidem semper qui ex iisdem; neque plures aut pauciores exissent, quam redirent (1). Invenimus autem apud commentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberasse, (a) dum

aborigines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythæ Parthicas (2), ut Amyclæ (3) Peloponesum, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phœnices Africam, (b) dum solennes etiam migrationes, quas ἀποικίαι (4) appellant, consilio exonerandæ popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam et aborigines (5) nunc in suis sedibus permanent, et alibi amplius gentilitatem fœneraverunt. Certe quidem ipse orbis in promptu est, cultior de die, et instructor pristino. Omnia jam pervia, omnia nota, omnia negotiosa; solitudines famosas retro fundi amœnissimi oblitteraverunt; sylvas arva domuerunt; feras pecora fugaverunt; arenæ seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur; tantæ urbes jam (6), quantæ non casæ quondam. Jam nec insulæ horrent, nec scopuli terrent; ubique domus, ubique populus, ubique respublica, ubique vita. Summum testimonium frequentæ humanæ, onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt, et necessitates arctiores, et querelæ apud omnes, dum jam nos natura non sustinet. Revera lues, et fames, et bella, et voragines civitatum, pro remedio deputanda, tanquam tonsura inolescentis generis humani; et tamen cum ejusmodi secures maximam mortalium vim semel cædant, nunquam restitutionem ejus (c) vivos ex mortuis reducentem, (d) post mille annos, semel orbis expavit. Et hoc enim sensibile fecisset æqua vis amissionis et restitutionis, si vivi ex mortuis fierent. Cur autem mille annis post, et non statim, ex mortuis vivi? cum si non statim supparetur quod erogatur (7), in totum absumi periclitetur, præveniente restitutionem defec-tione, quia nec pariasset comæatus hic vitæ millenario tempori, longe scilicet brevior, et idcirco facilius ante extingui quam redaccendi. Igitur quæ hoc modo intercidisset, si vivi ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credendum vivos ex mortuis fieri.

CAPUT XXXI.

Jam vero si ex mortuis vivi, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum animas, ut sin-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Redissent *al.*
 (2) Parthiam *Wouw. Parthiam. lib. Ursini.*
 (3) Annadæ *Wouw. semenidæ Jun.*
 (4) Μεροισίας *Pam. Rhen.*

- (5) Origines *Pam. Rhen.*
 (6) Jam omitt. *Pam. Rhen.*
 (7) Erogatum *Pam. Rhen.*

D

COMMENTARIUS.

trarium ex contrario fieri. Quod, universim acceptum, evidentibus exemplis refutat auctor. LAC.

CAP. XXX. — (a) *Dum aborigines vel vagi vel extorres vel gloriosi quique occupant terras.* Scimus aborigines dici ἀυτοχθόνες, ἐγγεγεννημένοι. Scimus quoque non raro in veteribus libris scriptum, ab origine, ubi omnino scribi debuit, aborigines, quo modo hic etiam ex libro Ursini quidam legunt, et legi posse non negamus. Sed cum ferri et explicari commode queat quod in vetustissimo illo exemplari Agobardino legitur, ab origine, hoc est, ἀπὸ ἀρχαιότητος, non arbitramur quærendum esse aliquid abstrusius. RIC. — *Dum aborigines.* Vagis opponit aborigines; quare non intelligit antiquos Italiæ populos Latinos dictos, sed qui a Græcis dicuntur ἀυτοχθόνες, sive προτερογενείς, sive ἐγγεγεννημένοι, ut utitur Ambrosius in *Hexamer.*, nempe primi progenitores, et cultores urbium et indigenæ, qui aborigines dicti,

quasi absque origine aliena. De quibus Thucyd. lib. I, Dionysius Halicarnass. lib. I. LAC.

(b) *Solennes migrationes.* Colonialium deductiones, sed solennes, hoc est, quæ ex solennitate fiebant seu lata lege publica, seu ex mandato imperatoris, non autem colonias quæ fortuito, ex casu, sive cupiditate victorum, absque autoritate alia, rituque necessario.

LE PR.

(c) *Vivos ex mortuis reducentem post mille annos.* Eo respexit Maullius, Astron. I, cum ait,

Sive individuus, in item reditura, soluta
 Principis natura manet post sæcula mille. RIC.

(d) *Post mille annos.* Adhuc ad mille annorum iter, quod Plato recenset post hanc vitam, dial. X de *Repub.* et in *Phædro*, quos cum hic tanquam fabulas refutat Auctor, mirum est quomodo postea in Millenariorum paradoxon inciderit. PAM.

gulas in singula corpora reverti oportuerat. Porro si et binæ et trinæ et quinquæ usque uno utero resumiuntur, non erunt ex mortuis vivi, quia non singuli ex singulis. Et hoc autem modo (a) primordii forma singularatur, cum et nunc plures animæ de una proferuntur. Item, cum varia ætate decedant animæ, cur una revertuntur? omnes enim ab infantia imbuuntur. (1) Quale est autem ut senex defunctus, infans revertatur? si decrescit foris anima retrograda ætate, quanto magis erat ut progressior reverteretur mille post annis? Certe vel coactanea suæ mortis, ut avum quod reliquisset, iterum recepisset. Sed etsi eadem semper revolverentur, licet non corporum quoque formas easdem, tamen vel ingeniorum et studiorum et adfectionum pristinas proprietates secum referre deberent; quoniam temere eadem haberentur, earentes iis per quæ eadem probarentur. Unde scias, inquis, an ita quidem fiat occulte, sed conditio miliarii avi interimat facultatem recensendi, quia ignotæ tibi (2) revertuntur? Atquin scio non ita fieri, cum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum militarem et bellicam animam satis constat vel de ipsa gloria clypeorum consecratorum; Pythagoram vero tam residem et imbellem, ut prælia tunc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem, geometricæ et astrologiæ et musicæ devotus, alienus studio et adfectu Euphorbi. (b) Sed et Pyrrhus ille fallendis piscibus agebat; (c) Pythagoras contra nec edendis, ut animalibus abstinentis. Æthalides (3) autem et

Hermotimus (d) fabam quoque in pabulis communibus inruerat; Pythagoras vero (e) ne per fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidit. Quomodo ergo eadem animæ recuperantur, quæ nec ingeniis, nec institutis jam, nec victibus eadem probabuntur? Jam nunc, de tanto Græciæ censu quatuor solæ animæ recensentur. Sed et quid utique de solo Græciæ censu, ut non ex omni gente, ex omni ætate ac dignitate, ex omni denique sexu, et μεταμειχρώσεις μετεννοματώσεις quotidie existant, cur solus Pythagoras alium atque alium se recognoscat, non et ego? aut si privilegium philosophorum est, et utique græcorum, quasi non et scythæ et indi philosophentur, cur neminem se (4) retro meminit Epicurus, neminem Chrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissimus, ob mella facundiæ?

CAPUT XXXII.

Sed enim (f) Empedocles, quia se deum delirarat, idcirco, opinor, dedignatus aliquem se heroum recordari: (g) Thamnus et piscis fui, inquit, cur non magis et pepo, tam insulsus, (h) et chamaeleon, tam inflatus? Plane ut piscis, ne aliqua sepultura conditiore putesceret (5), assum se maluit, in Æthnam præcipitando. Atque exinde in illo finita sit metensomatosis, ut æstiva cæna post assum. Perinde igitur et hic dimicemus necesse est adversus portentosiorem præsumptionem, bestias ex hominibus, et homines ex bestiis revolventem. Viderint thamni. (i) Licebit et raptim (6), ne plus ridere quam docere cogamur. Dicimus animam

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Qua infans revertatur *add. Pam. Rhen. Lat.* revertitur *Jun. mavult.*
 (2) Qua ignorata et ibi *Pam. Rhen.*
 (3) Æthalides *Par.*
 (4) Et *Sentl.*

- (5) Patesceret *Wouwer.* conditio reputesceret *Pamcl. Rhen.*
 (6) Lapathi *Pam. Rhen. Pam. lapti Paris.* licet bis elati *Lat. et lappæ Jun.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXXI. — (a) *Primordii forma singularatur.* Sic habet exemplar Agobardi: Imo, inquit, vera humani primordii forma singularatur, cum et nunc ex uno et singulari homine plures generantur. Hoc modo singularitas humani primordii fervatur, cum et nunc plures animæ de una proferuntur. Rtc.

(b) *Sed et Pyrrhus ille.* Fuit Pyrrhus, quem se etiam fuisse pridem Pythagoras mentiebatur, piscator delius. LAC.

(c) *Pythagoras contra nec edendis.* Cur ab animalibus abstineret Pythagoras, alibi causam reddit Auctor, *Apologet.*, c. 48: *Ne forte bubulam quis de aliquo proavo suo obsonet.* Huc pertinet etiam illud B. Hieronymi, lib. II adv. Jovin.: *Et probabo non Empedoclis et Pythagoræ nos dogma sectari, qui, prepter μεταμειχρώσεις, omne quod movetur et vivit edendum non putant.* Quod Lactantius, lib. III, c. 19, mitius interpretatur. *PAM.*

(d) *Fabam quoque in pabulis.* Quid notius quam præceptum Pythagoræ *κατάμωσιν ἀπέχου, a fabis abstineto.* Jamblicus id scribit prohibitum propter multas causas tum sacras, tum naturales, et ad animum pertinentes, quibus auctores sunt pleni. LAC.

(e) *Ne per fabalia quidem transeundum disc.* Etiam cum discrimine vitæ observatum præceptum illud Pythagoræ *κατάμωσιν μη θρηγάειν, ne fabas attingendas esse,* scribit Jamblicus, cap. 31, ubi narrat quosdam Pythagoræ discipulos fugientes milites Dionysii tyranni incidisse casu in fabalia, qui decreti memores, et illud violare nolentes, substitere, minime ausi transire per fabalia, sed potius elegerunt trucidari et

obroï. Solus Myllias captus, et ad tyrannum ductus, non minoris fortitudinis specimen dedit: nam rogatus a Dionysio, cur socii maluerint mori, quam fabas conculcare, respondit: *Illi quidem substituerunt, ne fabas conculcarent; ego potius mortem elegero, quam hujus tibi causam exponam, quam ob rem fabas conculcare nolimus.* Ipsum quoque Pythagoram, ut scribit etiam Suidas, cum incensa domo persequerentur eum hostes, ubi ad campum fabis constitum venisset, constitit et jugulatus est. LAC.

CAP. XXXII. — (f) *Empedocles, quia se deum delirarat.* Delirium et hominis stupiditatem cum historicis demiror, Empedocles enim hic refertur versus:

Καίριος ἔγώ δι' ἑαυτοῦ θεὸς ἀθάνατος οὐκ ἔτι θνητός,
 hoc est: *Salvete, vobis enim deus sum immortalis, nec amplius homo.* LE PR.

(g) *Thamnus et piscis fui.* Ipse igitur apud Athenæum, lib. VIII, et apud Laertium ait:

Ἦδη γὰρ ποτ' ἔγώ γενόμενος κόρη τε κόρος τε,
 Θάμνος τ' οἰωτός τε, καὶ εἰς αἰὲν ἑλλοπος ἰχθύς.
 Chalcidii versionem, hactenus sæde corruptam, restitui debere arbitramur in hunc modum:

Namque ego jamdudum vixi puer et solida arbor,
 Ales, et ex uodis animal, tum lactea virgo.

In posteriore autem versu Cyrillus, lib. VIII adversus Jul., legisse videtur *καὶ εἰς αἰὲν παιδίσκος ἰχθύς.* LE PR.

(h) *Et chamaeleon tam inflatus.* Empedocles arrogantiam et τρυφικὸν τὸ πρὸν plerique veterum notavere. LE PR.

(i) *Licebit et raptim.* Hoc est: Sufficiet obiter per-

humanam nullo modo in bestias posse transferri, A etiamsi secundum philosophos ex elementis substantiis censeretur. Sive enim ignis anima, sive aqua, sive sanguis, sive spiritus, sive aer, sive lumen, recogitare debemus contraria quæque singulis speciebus animalia: igni quidem ea quæ rigent, colubros, stelliones, salamandras; et jam quæcumque de emulo producentur elemento, de aqua scilicet, perinde contraria, utique (1) illa, quæ arida et exsuccida: denique siccitatibus gaudent locustæ, papiunculi, chamaeleontes. Item contraria sanguini, quæ carent purpura ejus, cochleas, vermiculos et majorem piscium censum. Spiritui vero contraria, quæ spirare non videntur, carentia pulmonibus et arteriis, culices, formicas, tineas, et hoc genus minutalia. Item aeri contraria, quæ semper subterraneam et subaqueam viventia, carent haustu ejus. Res magis, quam nomina noveris (2). Item contraria lumini, quæ cæca in totum, vel solis tenebris habent oculos, talpas, (a) vesperugines, noctuas. Hæc, ut ex apparentibus et manifestis substantiis doceam. Cæterum, si et atomos Epicuri tenerem, et numeros Pythagoræ viderem, et ideas Platonis offenderem, et entelechias Aristotelis occuparem, invenirem fors his quoque speciebus animalia, quæ nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim, ex quacumque substantia supradicta constitisset humana anima, non potuisse eam in tam contraria unicuique substantiæ animalia reformari, et censum eis de sua translatione conferre, a quibus excludi ac respui magis haberet, quam admitti et capi; nomine hujus primæ contrarietatis, quæ C substantivi status diversitatem committit, tunc et reliquæ per consequentem ordinem cujusque naturæ. Nam et sedes alias humana anima sortita est, et victus, et instructus, et sensus, et affectus, et concubitus, et fœtus; item ingenia; tum opera, gaudia, lædia, vitia, cupidines, voluptates, valetudines, medicinas; suos postremo, et vitæ modos, et exitus mortis. (b) Quomodo igitur illa anima quæ terris inhærebat, nullius sublimitatis, nullius profunditatis intrepida, ascensu etiam scalarum fatigabilis, submersu etiam piscinarum strangulabilis, aeri postea

insultabit in aquila, aut mari postea desultabit in anguilla? Quomodo item pabulis liberalibus et delicatis atque (3) curatis educata, non dico paleas, sed spinas, et agrestes amaritudines frondium, et bestias sterquiliorum, vermium (c) etiam venena ruminabit, si in capram transierit, vel in coturnicem: imo et cadaverinam, imo et humanam, sui utique memor in urso et leone? Sic et cætera ad incongruentiam rediges (4), ne singulis perorandis immoremur. Ipsius animæ humanæ quisquis modus, quæcumque mensura, quid faciet in amplioribus longe vel minoribus animalibus? Necesse est enim et corpus omne anima compleri, et animam omnem corpore obduci. (d) Quomodo ergo anima hominis complebit elephantum? quomodo item obduetur in culice? Si tantum extendetur aut contrahetur (5), profecto periclitabitur. Et ideo adjicio, si nulla ratione capax est hujusmodi translationis in animalia, nec modulis corporum, nec cæteris naturæ suæ legibus adæquantia, numquid ergo demutabitur secundum qualitates generum, et vitam eorum contrariam humanæ vitæ, facta et ipsa contraria humanæ per demutationem? Enimvero si demutationem capit amittens quod fuit, non erit quæ fuit; et si quæ fuit, non erit, soluta est metempsychosis, non adscribenda scilicet ei animæ, quæ si demutabitur, non erit. Illius enim metempsychosis dicitur, quæcumque eam in suo statu permanendo pateretur. Igitur si nec mutari potest, ne non sit ipsa, nec permanere in statu, quia contraria non capit, quæro adhuc causam aliquam fide dignam hujusmodi translationis. Nam etsi quidam homines bestiis adæquantur, pro qualitatibus morum, et ingeniorum, et adfectuum, quia et Deus: *Assimilatus est, inquit, homo irrationalibus jumentis* (e); non ideo milvi ex rapacibus fiunt, et canes ex spurcis, et pantheræ ex acerbis, aut oves ex probis, et hirundines ex garrulis, et columbæ ex pudicis; (f) quasi eadem substantia animæ ubique naturam suam in animalium proprietatibus repetat. Aliud autem substantia, aliud natura substantiæ. Siquidem substantia propria est rei cujusque, natura vero potest esse communis. Suscipe exemplum. Substantia est

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Aquæ Jun.
(2) Noverim Paris. Gelen. Jun.
(3) Aquæ Fran.

- D (4) Redige Rhen. Seml. Oberth.
(5) Extenderetur aut contraheretur Pam. Rhen.

COMMENTARIUS.

strinxisse. Etenim tam ridicula sunt, ut vel in transcursu tantum indicata satis refellantur. Sic igitur emendavimus quod vulgo legebatur: *Licebit et lapathi*. In codice Agobardi legitur: *Licebit et lapti*.
RIG.

(a) *Vesperugines*. Hoc est Vespertilio, qui a Lucifero seu Vesperugine stella Veneris nomen habuerunt, eo quod caveis suis non excedere priusquam stella illa appareat vulgo credantur. LE PR.

(b) *Quomodo igitur illa, etc.* Ex varietate ciborum demonstrat, transmutationes animarum et metempsychoses fieri non posse. LE PR.

(c) *Etiam venena ruminabit*. Ideo forte, quia scribit Plinius, lib. X, c. 25: Coturnices veneno nutrirunt. LE PR.

(d) *Quomodo ergo anima hominis complebit elephantum?* Difficultatem metempsychoseos ex corporis inæqualitate et disconvenientia arguit. Quomodo enim qui elephanta fuit culex esse poterit? LE PR.

(e) *Assimilatus est, inquit, homo irrationalibus jumentis*. Græce est ὁμοιωθεῖν. Noster autem interpres ad verbum potius transtulit *insipientibus*, quam Auctor, *irrationalibus*: nam Græce est τοῖς ἀνοήτοις. PAM.

(f) *Quasi eadem substantia animæ*. Utrum Plato metempsychosim substantialem statuerit, an tantum moralem, lis est. Defendunt illum plerique platoniorum, ut tantum moralem intelligeret; sed contrarium pluribus conatur evincere Crispus, distrib. III, lib. I, omnino videndus: qui tamen, licet damocel Platone, defendit Pythagoram. LAC.

lapis, ferrum; duritia lapidis et ferri, natura substantiæ est. Duritia communicat, substantia discordat. Mollitia lanæ, mollitia plumæ, pariant naturalia earum; substantiva non pariant. Sic et si sæva bestia vel proba vocetur homo, sed non eadem anima. Nam et tunc naturæ similitudo notatur, cum substantiæ dissimilitudo conspicitur. Ipsum enim, quod hominem similem bestię iudicas, confiteris animam non eandem (1); similem dicendo, non ipsam. Sic et divina pronuntiatio sapit, pecudibus adæquans hominem natura, non substantia. Cæterum, nec Deus hominem hoc modo notasset, si pecudem de substantia nosset.

CAPUT XXXIII.

Etiam (a) cum iudicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animæ humanæ pro vita et meritis genera animalium sortiantur, jugulandæ quæque in occisoriis, et subigendæ quæque in famulatoriis, et fatigandæ in operariis, et scedandæ in immundis, perinde honorandæ, et diligendæ, et curandæ, et adpetendæ in speciosissimis, et probissimis, et utilissimis, et delicatissimis. Et hic dicam: Si mutantur, non ipsæ dispungentur quæ crebuntur; evacuetur ratio iudicii, si meritorum deest sensus; deest autem sensus meritorum, si status verterit animarum; vertit autem status animarum, si non eadem perseveraverint: æque si (2) perseveraverint in iudicium, quod et Mercurius Ægyptius novit, dicens animam, digressam a corpore, non refundi in animam universi, sed matere determinatam, uti rationem (inquit) Patri reddat eorum quæ in corpore gesserit. Volo iudicii utique divini iustitiam, gravitatem, majestatem, dignitatem recensere; si non sublimiore fastigio præsidet humana censura, pœnior utriusque sententiæ honore, pœnarum et gratiarum, severior in ulciscendo, et liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidæ? Ali-

quod, credo, pecus lanienæ et macello destinatum, ut perinde juguletur, quia et ipsa jugulaverit; perinde decorietur, quia et ipsa despoliaverit; perinde in pabulum proponatur, quia et ipsa bestiis objecerit eos (3) quos in sylvis et aviis trucidaverit (b). Si ita iudicabitur, nonne illa anima plus solatii quam supplicii relatuta est? quod funus inter coccos (4) pretiosissimos invenit, quod condimentis apicianis et lureconianis humatur, quod mensis cicconianis infertur, quod lancibus splendidissimis syllanis effertur, quod exsequias convivium patitur (c), quod a cœqualibus devoratur potius quam a milvis et lupis, ut in hominis corpore tamulata, et in suum genus regressa, resurrexisse videatur, exultans adversus humana iudicia, si ea experta est. Namque illa sicarium variis et exquisitis, etiam (5) præter naturam eruditis feris dissipant (d), et quidem viventem, imo nec facile morientem (e), curata mora finis ad plenitudinem pœnæ: sed et si anima præfugerit (f) ultimo gladio, ne corpus quoque evaserit ferrum, nihilominus (6) jugulo ventreque confossis (7), costisque transfixis, compensatio proprii facinoris exigitur; inde in ignem datur, ut et sepultura puniatur (g): aliter denique non licet. Nec tamen tanta est rogi cura (h), ut reliquias aliæ bestię inveniant (i). Certe nec ossibus parcitur (j), nec cineribus indulgetur, nuditate plectendis. Tanta est apud homines homicidii vindicta, quanta ipsa quæ vindicatur natura. Quis non præferat sæculi iustitiam, quam et Apostolus non frustra gladio armatam contestatur (Rom., XIII), quæ pro homine sapiendo religiosa est? Si cæterorum quoque scelerum mercedem cogitemus, patibula, et vivicomburia, et culcos, et uncas, et scopulos, cui non expediat apud Pythagoram et Empedoclem sententiam pati? Nam et qui laboribus atque servitiis puniendi, in asinos utique et mulos recorporabuntur, quantum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Similem rursus add. Pam.
(2) Non inser. Wouw.
(3) Infecerit os Pam. Rhen.
(4) Coccos Paris. Rig. ven.

- (5) Et jam Rig. ven.
(6) Nihil minus cod. Agob.
(7) Utrouque confossis Pam. Rhen. utroque confosso Wouw.

COMMENTARIUS.

CAP. XXXIII. — (a) Cum iudicii nomine. Carpitur Plato sapiens affirmans pro meritis bonis aut malis detrudi animas in corpora animalium, in *Timæo*.

IAC.

(b) Quia et ipsa bestiis objecerit eos quos in sylvis et aviis trucidaverit. Quod vulgo legebatur, Quia et ipsa bestiis infecerit obliquas in sylvis et arvis trucidaverit. In libro Ursini legitur, Quia et ipsa bestiis objecerit eos quos. Exemplar Agobardi: Quia et ipsa bestiis fecerit eos quos in sylvis et aviis trucidaverit. Perinde, inquit, in pabulum proponatur, quia et ipsi bestiis fecerit pabulum eos quos in sylvis trucidaverit. Ric.

(c) Quod exsequias convivium patitur. Quod convivio infertur, non sepulcro; quod cœnæ impenditur, non funeri. Ric.

(d) Et jam præter naturam eruditus feris. Nempe in schola bestiarum, hoc est, circo, amphitheatro. Ric.

(e) Imo nec facile morientem. Liber Agobardi, Imo facile nec morientem. Plerisque apud Septimium locis, facile, significat sæpe. Ric.

(f) Sed et si anima præfugerit ultimo gladio. Hoc est, si forte anima inter terarum lanatus e corpore

excesserit priusquam ultimo gladio pelleretur, etc. Itaque hæc sicarii pœna fuit. Bestiis objiciebatur lanandus; sic tamen curata supplicii mora, ut lassatis longa laniena bestiis, tandem confoderetur, gladio in gulam et genitalia atque etiam trans costas in præcordia adacto. Sed et si bestiarum asperitate laniatum mori contingeret, nihilominus mortui gulam, iuguiam, costas gladio confodimos erat, ut compensatione ac representatione proprii facinoris noxium corpus etiam ferro percuteretur, quo cives percusserat. Ric.

(g) Ut et sepultura puniatur. Ignea videlicet sepultura. Summam ignium pœnam dixit lib. ad *Martyras*. Ric.

(h) Nec tamen tanta est cura rogi. Maligno rogo ustulata corpora relinquuntur. Ric.

(i) Ut reliquias aliæ bestię inveniant. Canes, lupi, etc. Ric.

(j) Certe nec ossibus parcitur, nec cineribus indulgetur, nuditate plectendus. Hæc quoque propria sicariorum fuit pœna. Nam alias eorum etiam corpora, qui exurendi damnabantur, peti poterant, scilicet ut ossa et cineres collecta sepulturæ tradi possent, inquit Ulpianus, lib. *De Cadaveribus Punitor*. Ric.

sibi de pistrinis et aquilegis rotis gratulabuntur (a), A si metallorum, et ergastulorum, et operum publicorum, ipsorumque carcerum, licet otiosorum, recorderentur. Perinde qui integre morati commendaverint iudici vitam, quæro præmia; sed potius invenio supplicia. Nimirum magna merces bonis in animalia quæcumque resitit? Pavum se meminit Homerus (b), Ennio somniante; sed poetis nec vigilantibus credam. Etsi pulcherrimus pavus, et quo velit colore cultissimus; sed tacent pinnæ (1), sed displicet vox; et poetæ nihil aliud quam cantare malunt. Damnatus est igitur Homerus in pavum, non honoratus. Plus de sæculi remuneratione gaudebit, pater habitus liberalium disciplinarum, ut malit famæ suæ ornamenta, quam caudæ (2). Age nunc, ut poetæ in pavos vel in cygnos transeant, si vel cygnis decora vox est; quod animal indues viro justo Æaco (3), quam bestiam integræ fœminæ Didoni? quam volucrum patientia, quam pecudem sanctionia, quem piscem innocentia sortientur? Omnia famula sunt hominis, omnia subiecta, omnia mancipata. Si quid horum futurus est, deminatoratur (4). Illic ille, cui ob merita vitæ imagines, statuae, et tituli, honores publici, privilegia rependuntur? cui curia, cui populus suffragiis immolat? O iudicia divina post mortem humanis mendaciora (5), contemptibilia de pœnis, fastidibilia de gratiis, quæ nec pessimi metuant, nec optimi cupiant; ad quæ (6) magis scelesti, quam sancti quique prosperabunt: illi, ut iustitiam sæculi citius evadant; isti, ut tardius eam capiant? Bene, philosophi, docetis, utiliter suadetis, leviora post mortem supplicia vel

præmia; cum si quod iudicium animas manet, gravius debeat credi in dispunctione vitæ, quam in administratione: quia nihil plenius, quam quod extremius; nihil autem plenius, quam quod divinius. Deus itaque iudicabit plenius (c), quia extremius, per sententiam æternam tam supplicii quam refrigerii, nec in bestias, sed in sua corpora revertentibus animalibus: et hoc semel, et in eum diem quem solus Pater novit, ut pendula expectatione sollicitudo fidei probetur; semper diem observans, dum semper ignorat; quotidie timens, quod quotidie sperat.

CAPUT XXXIV.

Nulla quidem in (7) hodiernum dementiae huiusmodi sententia erupit sub nomine hæretico, quæ humanas animas reingat in bestias. Sed necessarie hanc quoque speciem intulimus et exclusimus, ut superioribus coherentem, quo perinde in pavo retunderetur Homerus, sicut in Pythagora Euphorbus; atque ita hac etiam metempsychosi sive metensomatosi reperienda, illa rursus cæderetur quæ aliquid hæreticis subministravit. Nam et Simon samarites in Actis Apostolorum redemptor Spiritus Sancti, posteaquam damnatus ab ipso cum pecunia sua in (8) interitum, frustra flevit (d) conversus ad veritatis expugnationem, quasi pro solatio ultionis, fultus etiam artis suæ viribus, ad præstigias virtutis alicujus Helenam quamdam tyriam de loco libidinis publicæ (e) eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem pro Spiritu Sancto (f). Et se quidem finxit (9) summum patrem, illam vero injectionem suam primam (g), qua injecerat angelos et archangelos condere: hujus eam propositi

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Pennæ *Rig. Ven.*
 (2) Gaudia *Rhen. Seml.* gaudeat *Pam. Fran.*
 (3) Deloco *Par. de joci Lat. Je joco Pam. Fran.*
 (4) Diminatoratur *Pam. Rhen. Rig. Ven. Seml. Oberth.*
 (5) Mendiciora *Rhen. Seml. Oberth.*

- C (6) Atque *Fran.*
 (7) Ad *Pam. Rhen.*
 (8) In *ordt. Fran.*
 (9) Fingit *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Aquilegis rotis.* Jumenta, muli, et asini qui hisce machinis volvendis occupabantur, si quando in homines mutari contigerit, de sua sibi conditione gratulabuntur; vertendis enim hisce rotis non insudabunt. Vitruvius illas describit; erant autem instrumenta quæ situlis et vasis quibusdam aquam hauriebant, atque effundebant. *LE PR.*

(b) *Pavum se meminit Homerus, Ennio somniante.* Perierunt illa Ennii verba quibus in pavum mutatum ait Homerum; duo puto fuisse somnia Ennii, de quibus auctores. Ad eam rem pertinere illa Persii sat. 6, putarim:

Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit, esse
 Mæonides, quintus pavone ex Pythagoræo. *LE PR.*

(c) *Deus itaque iudicabit plenius, quia extremius.* Nimirum extremo ac supremo iudicio. *RIG.*

CAP. XXXIV. — (d) *Frustra flevit.* Hoc est, frustra pœnituit. Etenim Lucas in Actis Apostolorum tradit Simonem istum samaritam dicti sui certe sacerlegi pœnitentia ductum, obsecrasse Petrum ceterosque apostolos in hæc verba: *Deprecamini pro me apud Dominum, ne quid horum quæ adversum me dixistis eveniat.* Ac de Simone Lucas præterea nihil. Septimius ait, frustra eum flevisse. Quod etiam ita accipi potest, ut frustra flevisse dicatur, qui cum ad fidem christianam accessisset, testatus, ut verisimile est, se magicas artes egerare, ac pœnitere fraudum pristinaram, postea tamen ad easdem fallacias et imposturas perfide revertisset. *RIG.*

(e) *Helenam quamdam tyriam de loco libidinis publicæ.* Irenæus, lib. I, cap. 20, quæstuarium dixit. *RIG.* — *Helenam quamdam tyriam.* Tum hic, tum cap. sequenti, Helenam sive Helenam retinimus, tum quod Simon ille magus hanc eandem fuisse diceret Helenam trojanam illam, tum quod etiam sic appelletur a B. Justino martyre *Apolog.* II, et post eum ab Eusebio græco *Hist. Eccl.*, lib. II, cap. 12, seu 13; B. Hieronymus, *epist. ad Ctesiphontem adv. Pelag.*; Epiph., *hæc.* 21, non semel; Theodoro *Hæret. Fab.* lib. I, et Damasc. *lib. de Hæres.* Apud Irenæum cum variant codices, quamquam plures *Selenam* legant, quomodo etiam B. August. *lib. de Hæres.*, Rufinus versione sua Eusebii, Cyrillus alicubi, et ante omnes hos Clemens Papa in *Recognit.* ubi a luna quæ græce *σεληνη* dicitur, appellatam vult. Verisimile itaque est utroque nomine appellatam. *PAM.*

(f) *Dignam sibi mercedem.* Sic etiam legitur in exemplari Agob. Emendatius tamen, ut opinor, scribetur, *mercem.* Dignam, inquit, mercedem redemit sibi Simon Helenam illam eadem pecunia qua Spiritum Sanctum redimere voluerat. *RIG.*

(g) *Illam vero injectionem suam primam.* Clarius B. Justinus martyr, primam quamdam mentem seu intelligentiam; Iren. mentis conceptionem matrem omnium, per quam initio mente concepit angelos facere et archangelos, sicuti vicissim illud, *ejus eam propositi compotem*, etc., facit ad Iren. intellectum.

PAM.

compotem exilisse de patre, et in inferiora desultasse; atque illic prævento patris proposito, angelicas potestates genuisse, ignaras patris, artificis mundi hujus; ab his vero per invidiam (1) retentam (a), ne digressa ea alterius genimina viderentur; et idcirco omni contumeliæ addictam, ut nusquam discedere depretiatam liberet, humanæ quoque formæ succidisse, velut vinculis carnis coercendam; ita multis ævis per alios atque alios habitus fœmininos volutatam, etiam illam Helenam fuisse, exitiosissimam Priamo, et Stesichori postea oculis (b), quem et excæcasset ob conviciu carminis, delinere reluminasset ob satisfactionem laudis; proinde migrantem eam de corporibus in corpora, postrema dedecoratione (2), sub titulo prostitutæ Helenam vilio-rem: hanc igitur esse ovem perditam, ad quam descenderit (3) pater summus, Simon scilicet, et primum recuperata ea et resecta, nescio humeris an fœminibus (c), exinde ad hominum respexit salutem, quasi per vindictam liberandorum ex illis angelicis potestatibus; quibus fallendis, et ipse configuratus æque, et hominibus hominem ementitus, in Judæa quidem filium, in Samaria vero patrem gesserit. O Helenam inter poetas et hereticos laborantem! tunc adulterio, nunc stupro infamem! nisi quid de Troja gloriosius eruitur, quam de Iupanari: mille navibus de Troja, nec mille denariis forsitan de Iupanari. Erubescere, Simon, tardior in requirendo, inconstantior in retrahendo. At Menelaus statim insequitur amissam, statim repetit ereptam, decenni prælio extorquet, non latens, non fallens, non cavillabundus. Vereor ne ille magis pater fuerit, qui circa Helenæ recuperationem et vigilantius et audentius et diutius laboraverit.

CAPUT XXXV.

Sed non tibi soli metempsychosis hanc fabulam instruxit. Inde etiam Carpocrates utitur (d) pariter ma-

gus, (e) pariter fornicarius, etsi Helena minus, quidni? cum propter omnimodam divinæ et humanæ disciplinæ eversionem constituendam, recorporari animas adseveraverit: nulli enim vitam istam rato fieri, nisi universis, quæ arguunt eam, expunctis, quia non natura quid malum habeatur, sed opinione, itaque metempsychosin necessarie imminere, si non in primo quoque vitæ hujus comæatu omnibus illicitis satisfaciat: scilicet facinora tributa sunt vitæ: cæterum totiens animam revocari habere, quotiens minus quid intulerit, reliquatricem delictorum, donec exsolvat novissimum quadrantem (Mat. V), detrusa identidem in carcerem corporis. Hunc enim temperat totam illam allegoriam Domini, certis interpretationibus relucentem: et primo quidem simpliciter intelligendam; nam et ethnicus homo adversarius noster est, incedens eandem viam vitæ communis. Cæterum, oportebat nos de mundo exire (I Cor. V), si cum illis conversari non liceret. Huic ergo bonum animi præstes jubet (Luc. VI): *Diligite inimicos vestros*, inquit, *et orate pro maledicentibus vos*, ne aliquo commercio negotiorum injuria provocati, abstrahat te ad suum judicem, et in custodiam delegatus ad exsolutionem totius debiti arcearis. Tum si in diabolum transfertur adversarii mentio ex observatione comitante, cum illo quoque moneris eam inire concordiam, quæ deputetur ex fidei conventionem: pactus es enim renuntiare ipsi, et pompæ, et angelis ejus. Convenit inter vos de isto. Hæc erit amicitia observatione (4) sponsionis, ne quid ejus postea resumam ex his quæ egerasti, quæ illi reddidisti, ne te ut fraudatorem, ut pacti transgressorem judici Deo objiciat, sicut eum legimus alibi (Apocal. XII, 10) sanctorum criminatorem, et de ipso etiam nomine diaboli (5) delatorem, et judex te tradat angelo executionis, et ille te in carcerem mandet infernum, unde non dimittaris, (f) nisi modico quoque delicto

LECTIONES VARIANTES.

(1) Ab iis per invidiam *Lat.* ab his perinde animo *Pam. Seml.*

(2) Postremo de decoratione *cod. Wouav.*

(3) Descendit *Rig. Ven.*

(4) Observatio *Pam. Rhen.*

(5) Diaboli omitt. *Rig. Ven.*

COMMENTARIUS.

(a) *Ab his vero per invidiam retentam.* Irenæus: *D* « [sive assessores], et oniroponos [sive somnia « mittentes], et reliquas malignationes, seu, sicuti « interpret Epiphanius, præstigias. » *Pariter fornicarius.* Hoc addit Auctor, quoniam, juxta Irenæum, Marcellinæ, quæ Romam sub Aniceto venit, cum esset hujus doctrinæ, multos exterminavit. Quod ipsum repetit Epiphanius, addens eos in luxu degere, et omnia ad corporis voluptatem operari solere, usque adeo ut Eusebius istas potissimum discipulis Gnosticis imputet suspicionem illam, quam de Christianis omnibus ipsorum causa conceperant ethnici, de stupris promiscuis, et exterando infanticidio; a quibus criminibus latissime supra in *Apologetico* esse defendit Tertullianus. *PAM.*

(b) *Stesichori postea oculis.* Fabula illa multis scripta. Is enim cum oculis privatus esset propter vituperationes suas in Helenam, falsa esse quæ de ipsa dixerat, edito poemate quod palinodiam vocavit, testatus est, statimque visum recuperavit. *LE PR.*

(c) *Nescio humeris an fœminibus.* Alludit Septimii stylus ad parabolum boni Pastoris, ludens in Helenæ meretricie. *RIG.*

CAP. XXXV.—(d) *Pariter magus.* Uno verbo dixit quod latius Irenæus de Carpocrate et ejus discipulis, ac post eum Eusebius (*Hist. Eccles. l. IV, c. 7*) et Epiphanius: « Artes enim, inquit, magicas operantur ipsi et incantationes, philtro quoque *χαρυσία* [id est amatoria, ut interpretes Eusebii vertunt], et parendos

(e) *Pariter fornicarius, etsi Helena minus.* Etsi Helenam non haberet. *RIG.*—*Etsi Helena minus.* Quamvis fornicarius, non tamen æquavit Helenam, quæ excidii Trojani causa fuit, ob vitæ turpitudinem, et calamitatum plurimarum funus. *LE PR.*

(f) *Nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso.* Id est, interim vel antequam resurgamus,

mora resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? quid his interpretationibus verius? Cæterum, apud Carpoeratem, si omnium facinorum debetrix anima est, quis erit inimicus et adversarius ejus intelligendus? Credo, mens melior, quæ illam in aliquid innocentia impigerit, adigendam rursus ac rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bonæ vitæ. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intelligi (e), id est, ex pessimis præceptis doctrinam veritatis agnoscere. Spero hujusmodi hæreticos Helix quoque invadere exemplum, tanquam in Joanne sic (1) representati, ut metempsychosi patrocinetur pronuntiatio (2) Domini (Matt. XVII): *Helias jam venit, et non cognoverunt eum*. Et alibi (Matt. XI): *Et si vultis audire, hic est Helias qui venturus est*. Numquid ergo et Judæi ex opinione pythagorica consuebant Joannem (Joan. I): *Tu es Helias?* et non ex prædicatione divina (Malach. IV): *Et ecce mittam vobis Heliam thesbiten?* Sed enim metempsychosis illorum, revocatio est animæ jam pridem morte functæ, et in aliud corpus iterata. (b) Helias autem non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus est; nec corpori restituendus, de quo non est exemptus (IV Reg. II); sed mundo reddendus, de quo est translatus; non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ; idem et ipse, et sui nominis et sui hominis. Sed quomodo Helias Joannes (c)? Habes angeli vocem (Luc. I) *Et ipse, inquit, præcedet coram populo in virtute et spiritu Helix*, non in anima ejus, nec in carne. Hæ enim substantiæ sui ejusque sunt hominis. Spiritus vero et virtus extrinsecus conferuntur ex Dei gratia.

(1) Sic omitt. Rig. Ven.

non quod ipsa dilatio resurrectionis sola sit expiatio, et purgatio venialium culparum; sed quod in purgatorio, purgemur variis poenis post hanc vitam et antequam resurgamus. Cæterum interpretationem istam tertullianicam facere pro purgatione animarum post hanc vitam a modicis quibuscumque delictis, atque ideo pro purgatorio, adnotavit Pamelius, adjunctis aliis testimoniis S. Cypriani. LAC.

(a) Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intelligi. Ironia est, qua ridet interpretationem Harpocratæ; et etiam accipitur vox spero, quæ sequitur, pro timeo; sicuti supra non semel; tanquam si timeret ne posset respondere argumentis propositis. PAM.

(b) Helias autem non ex decessione, etc. Irenæus lib. V cap. 7, ubi de paradiso in Eden, hoc de Elia refert acceptum a presbyteris Apostolorum discipulis, translatum esse in paradysum justis hominibus præparatum, in quem et Paulus apostolus adportatus audit sermone inenarrabiles, quantum ad nos in præsentem; et ibi mansurum usque ad consummationem sæculi: interea conservari incorruptum. RIG.

(c) Sed quomodo Helias Joannes? Similiter prorsus locos hos Scripturæ interpretatur B. Augustinus [Tr. XIV in Joan. c. 4, et l. V de Trinitate, c. 14]. Qui interim neutri legi illud, *coram populo*, quod Auctori proinde peculiare est. Posteriori vero loco etiam interpretatur spiritum Helix, pro spiritum Mosei, sicut hic Auctor, qui una voce translatus spiritum Mosei dicit, eo quod dicitur auferri a Mose et dari 70 senioribus. PAM.

CAP. XXXVI. — (d) Constitueramus animam in ipso et ex ipso, etc. Hoc suum paradoxum statuit Tertullianus cap. 25, 26, 27, ubi asseruit animam simul

ita et transferri in alterum possunt ex Dei voluntate, ut factum est retro de Moysis spiritu.

CAPUT XXXVI.

In has quæstiones inde, opinor, excessimus, quo nunc revertendum est. (d) Constitueramus animam in ipso, et ipso seri homine, et unum esse a primordio semen, sicut et carnis in totum generis examen, (e) propter æmulas scilicet opiniones philosophorum et hæreticorum, et (f) illum sermonem Platonis veterosum. Nunc ordinem sequentium exinde tractatum teximus. Anima in utero seminata pariter cum carne, pariter cum ipsa soritur et sexum, ita pariter in causa sexus neutra substantia tenetur. Si enim in seminibus utriusque substantiæ aliquam intercapedinem eorum conceptus admitteret, ut aut caro, aut anima prior seminaretur, esset etiam sexus proprietatem alteri substantiæ adscribere per temporalem intercapedinem seminum; ut aut caro animæ, aut anima carni insculperet sexum: quoniam et Apelles, non pictor, sed hæreticus (g), ante corpora constituens animas viriles ac muliebres, sicut ab Philumena didicit, utique carnem, ut posteriorem, ab anima facit accipere sexum. Et qui animam post partum carni superducunt, utique ante formatæ, marem aut foeminam de carne sexum præjudicant animæ. Utriusque autem substantiæ indiscreta semina, et unita suffusio eorum, communem subeunt generis eventum, qua lineas duxerit (h), quæcumque illa est ratio naturæ. Certe et hic se primordiorum forma testatur, cum masculus temporibus effingitur. Prior enim Adam; foemina aliquanto serius: posterior enim E a.

LECTIONES VARIANTES.

(2) Patrocinentur prænuntio Rig. Ven.

COMMENTARIUS.

cum carne in utero proseminari, et ex traduce Adami omnes derivari animas per semen, quod rursus in hoc capite inculcat. LAC.

(e) Propter æmulas scilicet opiniones philosophorum et hæreticorum. Cap. 25, antequam suam sententiam de proseminatione animarum efflueret, recensuit opiniones hæreticorum varias circa originem animæ æmulantium, philosophica placita, maxime platonica, concedentia animabus originem cœlestem, ubi ostendit Valentinum, Saturninum, Carpoeratem, Apellem æmulos, et discipulos Platonis fuisse. LAC.

(f) Illum sermonem Platonis veterosum. Non vocat sermonem Platonis veterosum, quod dixerit discipulis reminiscencias, veluti profectas ex vetero somno, sed alludens ad veterem sermonem apud Platonem de reciproco animarum discursu, de quo cap. 28: *quis ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis*, etc. Non sine lepore ludit vocabulo, ut ostendat sermonem illum veterem mere somnium, et sine ullo cerebro esse, et æque veterosum esse ac veterem. Arnobius quoque veterosum dixit pro veterem, lib. I.

LAC.

(g) Apelles non pictor, sed hæreticus. Ἀπίλλης, latine Apelles et Apella. Horatius... *Credat Judæus Apella*. Is vero fortean recutitus, quia judæus, sed Apella græcum est Ἀπίλλης, nec significat recutitum aut verpum. Apelles et Apella, quemadmodum Pyetes et Picta, Prophetes et Propheta, Evergetes et Evergeta, etc. RIG.

(h) Qua lineas duxerit. Quia pictoris mentionem paulo prius fecit, etiam hanc proverbialem formulam ab illis desumpsit. PAM.

caro informis est, qualis ex Adæ latere de-
est; animal tamen et ipsa jam, quia et illam
de portionem animatam (1) agnoscat. (a) Cæ-
et ipsam Dei adflatus animasset, si non
nis, ita et animæ ex Adam tradux fuisset in
a.

CAPUT XXXVII.

rem autem hominis in utero serendi, struendi,
li paraturam aliqua utique potestas divinæ vo-
s ministra modulatur (b), quacumque illa ra-
agitare sortita. Hæc æstimando, etiam super-
romana deam finxit Alemonam (c), alendi in-
cetus; Et Nonam et Decimam, a sollicitioribus
us; et Partulam, quæ partum gubernet; et
m, quæ producat in lucem. Nos officia divina
s credimus. Ex eo igitur fœtus in utero homo,

LECTIONES VARIANTES.

animal Pam. Rhen. animam cod. Agobard.
aborsus Fran.
t sic adhuc cum Jan.

B (4) Parentum Pam. Rhen. Sentl.
(5) Nativitatis Rig. Ven.

COMMENTARIUS.

terum, et ipsam dei adflatus animasset. Ad
eum videtur respondere August. lib. 4 de
cum ait: « Qui propaginem adserunt anima-
hinc se putant invicti; suam munire senten-
quia cum scriptum sit detraxisse Deum costam
tere viri, eamque ædificasse in mulierem, non
ditum, quod in ejus faciem sufflaverit spiri-
vitæ, ideo, inquit, quia de viro jam fuerat
ata. » Pro quo dixit auctor: animal jam et ipsa.
respondet, nihil per hoc eorum sententiam adju-
Si enim, inquit, scriptum esset, Insufflavit
in vitæ in faciem mulieris, nec sic esset conse-
is, ut non propagaretur ex parentibus anima
etiam de filio hoc scriptum reperiretur. Quia
tacitum est, non negatum neque affirmatum.
PAM.

XXXVII. — (b) Aliqua utique potestas divinæ
tis ministra modulatur. Quæ sit hæc potestas
ostendit, cum dicit: Nos officia divina (id est,
jureconsultorum, ministros Dei) angelos credi-
cit itaque locus iste ad confirmationem dogma-
colici de angelis peculiaribus homini cuique de-
de, de quibus est elegans B. Hieronymi sententia
Matt. XVIII: Angeli eorum semper vident sa-
triam meam: « Magna, inquit, dignitas anima-
ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in cu-
am sui angelum deputatum. » De iisdem existat
50 apud Justin. martyr. lib. Quæst. et resp.;
cum affirmant BB. Hilarius in Ps. CXXXIII,
s in Ps. XLVIII et alibi, Augustinus in Soli-
27. Eodem pertinet quod, inter opera B. Cy-
Prologo operis de Cardin. Christi Operibus vo-
Angeli salutis nostræ ministeriales, et quod
s in Expositione Symboli scribit, ab initio præ-
quasdam virtutum cœlestium potestates, qui-
eretur et dispensaretur mortalium genus. Vide
Origenem. Hom. 15 ou 55 in Luc. et hom. 11
teros. PAM.

Etiam romana superstitio deam finxit Alemonam.
mona vide Gyraldum, de Diis Gentium. De aliis
(sicuti etiam ante me adnotavit Turnebus,
b. XVIII, c. 54), in hæc verba Gellius: « Duæ
æ a Latinis, una a partu noni mensis Nonæ,
a ab enixu decimi mensis Decima dicebatur,
debat tertia, quæ Parci dicebatur, quasi Par-
nutato t in c. » Eam hic autor Partulam vocat,
artum gubernet. Porro de Lucina infra latius e-
n.

Nam et Moysis lex tunc aborsus reum, etc. Lex
betur Exodi 21, juxta LXX. Decretum autem

A a quo forma completa est. (d) Nam et Moysis lex
(Exod. XXI, 22) tunc aborsus (2) reum talionibus
judicat, (e) cum jam hominis est causa, cum jam illi
vitæ et mortis status deputatur, cum et fato jam inscri-
bitur, (f) etsi adhuc (5) in matre vivendo, cum ma-
tre plurimum communicat sortem. Dicam aliquid et
de temporibus animæ nascentis, ut ordinem decur-
ram. (g) Legitima nativitas ferme decimi mensis in-
gressus est. Qui numeros ratiocinantur, et decuria-
lem numerum (h) ut exinde reliquorum parentem (4)
colunt, denique perfectorem nativitatis humanæ.
(i) Ego ad Deum potius argumentabor hunc modum
temporis, ut decem menses Decalogo magis inaugu-
rent hominem, ut tanto temporis numero nascamur,
quanto disciplinæ numero renascimur. (j) Sed et
cum septimo mense nativitas (5) plena est,

ibi est, ut si quis mulierem prægnantem percusserit,
si infans figuratus non fuerit, reus erit et damnatus
secundum viri illius mulieris voluntatem, cum quo li-
tem componet; si vero figuratus fuerit infans, hoc est
animatus, dabit animam pro anima: reus enim erit
homicidii. Aborsus autem dicitur juxta quosdam pri-
mis prægnationis mensibus, abortus vero cum immi-
net puerperium. LE PR.

(e) Cum jam hominis est causa. Hoc est, hominis
appellatio et titulus. Jam formato fœtu, πῶς ἴστω ἄνθρω-
γενεσις, ut jam homo censeri debeat. Nam ut ait Hiero-
nymus ad Algasiam, quæst. 4: Tandiu non reputa-
tur homo, donec elementa confusa suas imagines mem-
braque suscipiant. RIC.

(f) Etsi adhuc in matre vivendo, cum matre pluri-
mum communicat sortem. Hoc habet ex disciplina Ju-
ris, quæ partum antequam edatur, mulieris portio-
nem esse ait vel viscerum. l. 4. De inspie. ven. RIC.

(g) Legitima nativitas ferme decimi mensis ingressus
est. Etsi nonus mensis hodie partibus tribuatur, il-
lud tamen consentit cum veterum regulis qui decim-
mum mensem statuabant. Turnebus noster illud ideo
fieri ait, quia breviores erant veterum menses, utpo-
te lunares, nostri vero ad solis motum accommodati
sunt, suntque adeo longiores. Apud Jureconsultos
decimi mensis partus legitimus habetur. Potest etiam
hæres institui nepos ex filio mortuo, vel neptis, modo
decimo mense nascatur a morte patris ex l. Gallus
29, D. de liberis, vel Posthumis hæred. inst. i. ult. C
depostum. Post decem menses id fieri non potest, ex
l. 6. de his qui sunt sui. Licet scripserit Angelius Adria-
num imperatorem decrevisse undecimi mensis par-
tum legitimum esse. LE PR.

(h) Decuriale numerum. Decurialis nove ab Auctore
pro denario numero accipitur. Huc autem per-
tinet quod Athenagoras (Orat. pro Christian.) dece-
narium numerum maximum dicat secundum Pytha-
goricos, qui et quaternarius sit, et tum arithmeticum
numerum, tum musicae harmonice ut concentus ratio-
nis complectatur. Continet enim numerandi genera
universa, numerorum est fons et principium, ex uno,
duobus, tribus, et quaternario constans. PAM.

(i) Ego ad Deum potius argumentabor. Ingeniose
quidem, sed superstitionem superstitionibus revin-
cit. RIC.

(j) Sed et cum septimo mense. Septimestris partus
adeo legitimus est ut matri prosit, cum sit pleni tem-
poris l. septimo. D. de stat bon. Qua de causa octi-
mestris non idem faciat partus, septenarii numeri
virtuti tribuendum censent quidam; sed adeunda erit

facilius quam octavo, honorem sabbati agnoscam, ut A quo (1) die dedicata est (2) Dei conditio, eo (3) mense interdum producatui Dei imago. Concessum est properare natiuitati, et tam idonee occurrere in hebdomadem, in auspicia resurrectionis, et requietis et regni. Ideo (a) octo nos non creat: tunc enim nuptiae non erant. Societatem carnis atque animae iam dudum commendauimus a concretionem (4) seminum ipsorum usque ad signenti perfectionem. Perinde nunc, et a natiuitate (5) defendimus, imprimis quod simul crescat, sed diuersa (6) ratione pro generum conditione; caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Caeterum, (b) animam substantia crescere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur, atque ita et defectura credatur. Sed vis ejus, in qua naturalia peculia consita retinentur, salvo substantiae modulo quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producit. (c) Constitue certum pondus auri vel argenti, rudem adhuc massam; collectus habitus est illi, et futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti; dehinc, cum in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo, per dilatationem ponderis certi, non per adjectionem; dum extenditur, non dum augetur. Etsi sic quoque augetur, dum extenditur; licet enim habitu augetur, cum statu non licet. Tunc et splendor (7) ipse provelitur (8) auri vel argenti, qui fuerat quidem et in massa, sed obscurior, non tamen nullus, tunc et alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiae qua duxerit eam qui agit, (9) nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita et animae crementa reputanda, non substantia, sed propectiva (10).

- (1) Quoto Fran.
 (2) Est omitt. Send.
 (3) Toto Fran.
 (4) Congregatione cod. Agobard.
 (5) Et natiuitatem cod. Agob.
 (6) Diuisa Rig. Ven.

B. Ambrosii epist. 59 ad Horontianum. Hippocrates, lib. 2. epid. sect. 3, ad vitalem partum dies numerat 280. L. E. PR.

(a) *Octo nos non creat.* Alludit ad mensem octauum, quo fere mense partus vitales non sunt. Praeterea vero alludit ad octauum diem, quo transacta hebdomade recurrit dies Solis, quem Dominicum iure dicimus, ob resurrectionem Domini nostri, quo etiam die futurum supremi iudicii, ac proinde resurrectionis nostrae diem. Tunc vero, quod Matthaeus adfirmat, nullae nobis amplius nuptiae. Rig.

(b) *Animam substantia crescere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur, atque ita defectura credatur.* Augustinus: *Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo si cresceret, et non timuit ut deficeret rarefando cum cresceret.* Sed cum animam Septimius dixerit substantia non crescere, atque ita nec decrescere nec deficere, satis cauisse videtur ne rarefando deficeret, cum substantia non rareseat, quemadmodum nec substantia decrescat, sed pro modulo corporis vires suas exserat, et peculia proferat. Denique corpus animae tribuit, sed corpus sui generis, hoc est, quale conueniat animae, cui, cum sit immortalis, non conueniat substantia crescere aut deficere. Verum de his hactenus, quorum nos dies una faciet compotes et certos, quae Deo sistet immortales. Rig.

CAPUT XXXVIII.

Quamquam autem et retro praestruerimus, omnia (d) naturalia animae ipsi substantiae inesse pertinentia ad sensum et intellectum, et ex ingenito animae sensu, sed paulatim per aetatis spatia procedere, et varie per accidentia evadere, pro artibus, pro institutis, pro locis, pro dominatricibus potestatibus; quod tamen faciat ad carnis animaeque propositam nunc societatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus conuenire, pariterque et illam suggestu sensuum, et istam processu membrorum exurgere, a quarto decimo fere anno: non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, (e) nec quia iura civilia ab hinc agendis rebus adtemperant; sed quoniam et haec de primordio ratio est. Si enim Adam et Eva ex agnitione boni et mali pudenda tegere senserunt, ex quo idipsum sentimus, agnitionem boni et mali profitemur. Ab his autem annis, et sulfasior et vestitior sexus est, et concupiscentia oculis arbitris utitur, et (f) communicat placitum, (g) et intelligit quae sint, et (h) fines suos ad instar ficulnae contagionis pruriginis accingit, et hominem de paradiso integritatis educit, exinde scabida etiam in caeteras culpas, et delinquendi (i) non naturales, cum iam non ex instituto naturae, sed ex vitio. Caeterum, proprie naturalis concupiscentia unica est, alimentorum solummodo, quam Deus et in primordio contulit: *Ex omni ligno, inquit (Gen. III), edetis;* et secundae post diluuium geniturae supermensus est (Gen. II): *Ecce dedi vobis omnia in escam, tanquam olera feni;* prospectans (12) non tam animae quam carni, etsi propter animam. Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quod anima desiderare videatur alimenta,

LECTIONES VARIANTES.

- (7) Exsplendor Rig. Ven.
 (8) Perhibetur alii minus bene.
 (9) Aget Par. alii auget Jun.
 (10) Provocativa omnes praeter Jun.
 (11) Delinquenti Jun.
 (12) Prospectum Pam. Rhen.

COMMENTARIUS.

(c) *Constitue certum pondus auri vel argenti.* De hoc loco sic Augustinus: *Quis hunc crederet cum isto corde tam disertum esse potuisse? Sed tremenda sunt ista, non ridenda; ad hoc enim nunquam cogere, si aliquid cogitare potuisset, quod sit, et corpus non sit. Quid autem absurdius, quam putare massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse, dum tonditur, nisi decrescat ex altera parte? vel augetur latitudine, nisi crassitudine minuat? aut ullum esse corpus manente naturae suae quantitate, quod undique crescat, nisi rareseat? etc. (Lib. X de Gen. ad litt. c. ult.). PAM.*

CAP. XXXVIII. — (d) *Naturalia animae.* Peculia scilicet, ut supra. Rig.

(e) *Nec quia iura civilia, etc.* Rerum suarum administrationem legibus civilibus impubes habere non poterat, neque testamentum condere. Tempus autem pubertatis definitur. l. 1, a qua aetate l. d. qui testam. fac. poss. L. E. PR.

(f) *Communicat placitum.* Jam communi complexu et commisionis cupidine. Rig.

(g) *Et intelligit quae sint.* Jam uterque sexus intelligit quae illa sint agere et pati nata. Desunt utriusque sexus vocabula. Et consimili aposiopesi turpe verbum involvit sub finem libri *aduersus Valentinianos.* Rig.

(h) *Fines suos ad instar ficulnae contagionis pruri-*

hinc quoque mortalem eam intelligi cupit, quæ cibus sustineatur, denique derogatis eis evigescat, postremo subtractis intercitat. Porro non solum proponendum est quisnam ea desideret, sed et cui; et si propter se, sed et cur, et quando, et quonam usque; tum quod aliud natura desideret (1), aliud necessitate, aliud secundum proprietatem, aliud in causam. De iderabit igitur cibus anima, sibi quidem ex causa necessitatis, carni vero ex natura proprietatis. Certe enim domus animæ caro est, et inquilinus carnis anima. Desiderabit itaque inquilinus, ex causa et necessitate hujus nominis, profutura domui, toto inquilinatus sui tempore; non ut ipse substruendus, nec ut ipse loricandus (2), nec ut ipse tibicinandus; sed tantum modo continendus: quia non aliter contineri possit, quam domo fulta. Alioquin licebit animæ, dilapsa domo, ex destitutione propriorum subsidiarum incolunt abire, habenti sua firmamenta, et propria conditionis alimenta, immortalitatem, rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatem, arbitrii libertatem.

CAPUT XXXIX.

Quæ omnia natiuitas animæ conlata, idem qui in primordio invidit, nunc quoque obumbrat atque depravat, quominus aut ultro prospiciantur, aut qua oportet administrantur. Cui enim hominum non adhaerebit spiritus nequam, ab ipsa etiam janua natiuitatis animas (3) aucupabundus, vel qua invita-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Aliud est natura desiderari Fran. Gagn.
 (2) Glorandus Fran.
 (3) Animæ Jun.
 (4) Scribendo Jun.
 (5) Constitutione Jun.

- C (6) Totum Jun.
 (7) Procreativa lib. Agobard.
 (8) Pignora Seml.
 (9) Patrocinaeuntur Seml.

COMMENTARIUS.

gine accingit. Significat pubem, et cætera in corpore humano spatia contexta velamine ficulneorum περιξοράτων. Quasi primi parentes, Adamus et Eva, unguis usque ad extremos perpruiscerent, cum ex ficu folia carpere, atque inde totam arborem virus infecerit, succi videlicet, sive humoris illius exalbidi, quem de fracta ficu stillare cernimus. Sic lib. de Pudicitia: Facile quid speciosum viderat concupiscens, et ad inferiora respiciens, et de ficulneis foliis pruriginem retinens. Ric.

CAP. XXXIX.—(a) Tota illa puerperii superstitione. Superstitionem illam et gentilium absurditatem describit S. August. cap. 21, lib. IV, de Civ. In puerperio enim deos advocabant innumeros deasque: Lucinam, Opem, deam Vagieanum, deam Cuninam, Ruminam, Adeonam, Abeonam, deam Statilium, Volunnum, deam Volunnam, aliosque de quibus hic silere mens est. Le Pr.

(b) Dum in partu Lucinæ. Lucina ita dicta, uti supra cap. 37 dixit Auctor, quod producat in lucem. Huc pertinet quod habet D. Augustinus lib. IV de Civit. Dei, cap. 12: Lucina quæ a parturientibus invocetur; et illud Terentii in Andria: Juno Lucina, fer opem. Cicero enim, si Vivi creditur, et Junonem et Dianam fuisse Lucinam appellatam scribit alicubi, pro quo facit conjunctio et, hic intermedia. Pam.

(c) Dum per totam hebdomadam Junoni mensa, etc. Tibullus de natali Junone:

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos.

Videtur itaque, sicuti genius, ita etiam Junoni mensa proponi solere. Sicuti enim, uti mox adjungit Auctor, omnibus genii deputabantur, ita etiam junones; contra quam sentiunt quidam, qui viris gemos, mulieribus junones attribui volunt. Pro nobis certe fa-

tus, (a) tota illa puerperii superstitione? Ita omnes idololatria obstetricæ nascuntur, dum ipsi, adhuc uteri infulis apud idola confectis redimii, genimina sua daemoniorum candidata profitentur; (b) dum in partu Lucinæ et Dianæ ejulatur; (c) dum per totam hebdomadam Junoni mensa proponitur; dum ultima die facta scribunda (4) advocantur; dum prima etiam constitutio (5) infantis super terram (d) Statinæ deæ sacrum est. Quis non exinde (e) aut totum filii (f) caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota (6) novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, (g) pro gentica, pro avita, pro publica aut privata devotione? Sic igitur et Socratem puerum adhuc spiritus daemonicus invenit. Sic et omnibus genii deputantur, quod daemonum nomen est. Adeo nulla ferme natiuitas munda est, utique ethnicorum. Hinc enim et Apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tam ex seminis prærogativa, (7) quam ex institutionis disciplina: Cæterum, inquit (1 Cor. VII, 14), immundi nascerentur; (h) quasi designatos tamen sanctitati, ac per hoc etiam salutem, intelligi volens fidelium filios; ut hujus spei pignore (8) matrimoniis, quæ retinenda censuerat, patrocinaeuntur (9). Alioquin meminerat dominicæ definitionis (Joan. III): Nisi quis nascetur ex aqua et spiritu, non ibit in regnum Dei, id est, (i) non erit sanctus.

cit illud Plinii lib. X: Cum singuli ex semetipsis totidem deos faciant, genios junonesque adoptando sibi; et illud Senecæ alicubi: singulis enim et genium et junonem dederunt. Pam.

(d) Statinæ deæ sacrum est. Ejus meminit lib. ad Nat. II: Statuendi infantis Statina. Habebant et stantes deum Statilium, cujus meminit Augustinus libro IV de Civitate Dei, cap. 21. Statilium et Statanum præsides puerilitatis deos apud Nonium ex Varrone legimus. Ric.

(e) Aut totum filii caput reatui vovet. Hoc est, idololatria. Ric.

(f) Caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem. Votum est quod in Apaturis fieri solebat. Triduo Apaturia durabant: primo die adornabatur convivium; secundo peractis sacris, puer ad aram ducebatur; tertio referebant in album civium. Adisis Herodotum in Vita Homeri; hic crinem excipit, nihil aliud innuit quam ritum veterum quo puerorum crimes detondebant. Le Pr.

(g) Pro gentica devotione. Genticam devotionem dicit, quemadmodum Tacitus morem genticum, lib. VI Annal. Ric.

(h) Quasi designatos tamen sanctitati ac per hoc etiam salutem intelligi volens fidelium filios. Hoc genus parvulos intelligi voluit libro de Baptismo, cum baptismi cunctationem utiliore esse ait, præcipue tamen circa parvulos. Etenim subjicit: Quid festinat innocens atas ad remissionem peccatorum? Ric. — Isthinc sumpsisse videtur Hieronymus quod ex libris de Monogamia citavit Epist. ad Paulinum: ubi tamen pro designatis, dicit candidatos fidei, et nullis idololatriæ sordibus pollutos. Ric.

(i) Non erit sanctus. Id est, christianus. Etenim

CAPUT XL.

Ita omnis anima eo usque in Adam censetur (Rom. V), donec in Christo recenseatur; tandiu immunda, quamdiu recenseatur: peccatrix autem, quia immunda, (a) recipiens ignominiam ex carnis societate. Nam etsi caro peccatrix, secundum quam incedere prohibemur, cujus opera damnantur concupiscentis adversus spiritum, ob quam carnales notantur (1), non tamen suo nomine caro infamis. Neque enim de proprio sapit quid, aut sentit, ad suadendam vel impediendam peccatellam. Quidni, quæ ministerium est? et ministerium, (b) non quale servus, vel minor amicus, animalia nomina (2), sed quale calix, vel quid aliud ejusmodi corpus, non anima. Nam et calix ministerium sitientis est; nisi tamen qui sitit, calicem sibi accommodarit, nihil calix ministrabit. Adco nulla proprietas hominis in choico; nec ita caro homo tanquam alia vis animæ, et alia persona; sed res est alterius plane substantiæ et alterius conditionis, addicta tamen animæ, ut supellex, ut instrumentum in officia (3) vitæ. Caro igitur increpatur in Scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gula, vinolentiæ, sævitæ, idololatriæ, cæterisque carnalibus, non sensibus, sed effectibus. (c) Denique sensus delictorum, etiam sine effectibus, imputari solent animæ. *Qui viderit mulierem (4) ad concupiscentiam, jam adulteravit in corde.* Ceterum, quid caro sine anima, perinde in operatione probitatis, justitiæ, tolerantæ, pudicitæ? Porro quale est, ut cui nec bona documenta propria subscribas, ei crimina adpingas? Sed ea per quam delinquitur, convenitur, ut illi a qua delinquitur, oneretur, etiam in ministerii accusationem (5). Gravior invidia est in præsidem,

A (d) cum officia pulsantur. Plus cæditur qui jubet, quando nec qui obsequitur, excusatur.

CAPUT XLI.

Malum igitur animæ, præter quod ex obventa spiritus nequam superstruitur, ex originis vitio antecellit, (e) naturale quodammodo. Nam ut diximus, naturæ corruptio alia natura est, habens suum deum et patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem; ut tamen insit et bonum animæ, illud principale, illud divinum atque germanum, et proprie naturale (f). Quod enim a Deo est, non tam exstinguitur, quam obumbratur. Potest enim obumbrari, quia non est Deus; exstingui non potest, quia a Deo est. Itaque, sicut lumen aliquo obstaculo impeditum, manet, sed non comparet, si tanta densitas obstaculi fuerit (g); ita et bonum in anima a malo oppressum, pro qualitate ejus, aut in totum vacat, occultata luce (7), aut qua datur radiat, inventa libertate. Sic pessimi et optimi quidam, et nihilominus unum omnes animæ genus. Sic et in pessimis aliquid boni, et in optimis nonnihil pessimi. Solus enim Deus sine peccato, et solus homo sine peccato (g) Christus, quia et Deus Christus. Sic et divinitas animæ in præsentia (8) erumpit, ex bono priore, et conscientia Dei in testimonium prodit: *Deus bonus! Deus videt, et, Deo commendo.* Propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Proinde cum ad fidem pervenit reformata per secundam nativitatem ex aqua et superna virtute (9), detracto corruptionis pristinæ aulæ, totam lucem suam conspicit. Excipitur etiam a Spiritu Sancto, sicut in pristina nativitate a spiritu profano (10). Sequitur animam nubentem spiritui caro, ut dotale mancipium, et jam non animæ famula, sed spiritus. O beatum connubium, si non admiserit adulterium!

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Infamia *add. Seml.*
 (2) Animalis nomine *Seml.*
 (3) Officina *Seml.*
 (4) Mulierem *omitt. Par.* ad concupiscentium *alii.*
 (5) Accusatione *Jun.*

- (6) Via *add. cod Agoburd.*
 (7) Occulta *Fran.*
 (8) Præsentia *Fen.*
 (9) Et *inser. Jun.*
 (10) Profanos *Jun.*

COMMENTARIUS.

Christiani fratres, fideles, sancti. Sanctos Apostolus vocat eos, qui non sunt foris, sive extra Ecclesiam. Sanctos opponit gentibus, ethnicis. Georgius Beticus lib. *de fide et Deo*: placita conversatione, atque ipsius Sancti Spiritus signatione venerunt. *RIG.*

CAP. XL.—(e) *Recipiens ignominiam ex carnis societate.* Cum Tertullianus statim dicat carnem non suo nomine infamem, dubitari potest, num sincero sensu ignominiam animæ tribuat ex consortio carnis dumtaxat propter meram originem, an quia instrumentum habeat anima delinquendi, ut mox probat. Alioqui secundum Tertullianum ipsa anima in se trahet ex Adamo originalem culpam, cum ipsam ex traduce Adami proseminari negetur, quod notat Magister Sentent. lib. II, dist. 31. *LAC.*

(b) *Non quale servus, vel minor amicus.* Minorem amicum dicit, qui longe potentiorum amicum demisse colit et observat. Amiculum dixit Horatius Epistola ad Scævam. Et majores ibidem, pro potentioribus amicis.

Et scis quo tandem pacto deceat majoribus uti.

Id est, amicis, inquit Porphyrio, sed in consuetudine majores dicimus. *RIG.*

(c) *Denique sensus delictorum, etc.* Nihil hoc facit ut peccatum originale animæ imputetur, quia, inquit Apost. Rom. 7, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me, hoc est in carne mea, peccatum. *PAM.*

(d) *Cum officia pulsantur.* Id est, Officiales. Augustinus in Psal. 21: *Quis hic alter episcopus est de parte Donati? Respondit officium: Nos non novimus nisi Aurelium catholicum.* *RIG.*

CAP. XLI.—(e) *Naturale quodammodo.* Distinguit naturale quodammodo, a naturæ corruptione sic dictum, et naturale proprie, cujus adhuc reliquias agnoscit, nempe boni illius quod principale erat in anima, ante lapsum hominis, in homine jam corrupto, et non tam extinctum illud quam obumbratum. *PAM.*

(f) *Quod enim a Deo est, non tam exstinguitur? etc.* Sumit pulchram metaphoram a luce: nam ipse faciebat animam lucidam, ut supra cap. 9. Observa obiter noluisse Tertullianum dicere, liberum arbitrium extinctum post peccatum in homine, ut recentes nostri hæretici maxime volunt non tam imminutum, quam deletum esse. *LAC.*

(g) *Solus homo sine peccato.* Natura scilicet; nam et B. Virgo sine peccato fuit, sed ex gratiæ dono, non ex debito naturæ. *EDD.*

CAPUT XLII.

De morte jam superest, (a) ut illic materia ponat, (b) ubi ipsa anima consummat : quamquam Epicurus vulgari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. «Quod enim dissolvitur, inquit, sensu caret, nihil ad nos.» Dissolvitur autem et caret sensu, non ipsa mors, sed homo, qui eam patitur. At ille ei dedit passionem, cujus est actio. Quod si hominis est pati mortem, dissolutricem corporis, et preemptricem sensus ; quam ineptum, ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur ! Multo coactius Seneca : «Post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa.» Hoc si ita est, jam et mors ad semetipsam pertinebit ; si et ipsa finitur, eo magis ad hominem, in quo inter omnia finiendo, et ipsa finitur. Mors nihil ad nos : ergo et vita nihil ad nos. Si enim quo dissolvimur, præter nos, etiam quo compingimur, extra nos. Si ademptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos. Sed (1) mortem quoque interimat, qui et animam. (c) A nobis, ut de posthuma vita, et (2) de alia provincia animæ, ita de morte tractabitur, ad quam vel ipsi pertinemus, si ad nos illa pertinet (3). Denique, nec speculum ejus somnus, aliena materia est.

CAPUT XLIII.

De somno prius disputemus ; post, mortem qualiter anima decurrat. (d) Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam philosophis placet, cum ex his eum deputant causis, quæ præter naturam haberi videntur. Stoici somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant, Epicurei deminutionem spiritus animalis. (e) Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam, Empedocles et Parmenides refrigerationem ; (f) Strato segregationem consati spiritus, Democritus indigentiam spiritus, Aristoteles marcorem circuncordialis caloris. Ego me nunquam ita dormisse præsumo, ut ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendum est,

A defetiscentiam esse somnum, contrarium potius defetiscentiæ, quam scilicet tollit. Siquidem homo somno magis reficitur, quam fatigatur. Porro, nec semper ex fatigatione concipitur somnus, et tamen cum ex illa est, illa jam non est. Sed nec refrigerationem admittam, aut marcorem aliquem caloris, cum adeo corpora somno concalescant, ut dispensatio ciborum per somnum non facile procederet calore properabili, et rigore tardabili, si somno refrigeraremur. Plus est, quod etiam sudor (4) digestionis æstuantis est index. Denique, concoquere dicimur, quod caloris, non frigoris operatio est. Proinde, deminutionem animalis spiritus, aut indigentiam spiritus, aut segregationem consati spiritus, immortalitas animæ non sinit credi. (g) Perit anima si minoratur. Superest, si forte, cum Stoicis, resolutionem sensualis vigoris somnum determinemus, quia corporis solius quietem procurret, non et animæ. Animam enim ut semper mobilem et semper exercitam, nunquam succidere (5) quieti, alienæ scilicet a statu immortalitatis : nihil enim immortale finem operis sui admittit ; somnus autem finis est operis. Denique corpori cui mortalitas competit, ei soli quies finem operis adulat. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem dia ceticos in dubium deducentes totam naturalium et extranaturalium discretionem, ut quæ putaverit citra naturam esse, naturæ vindicari sciat posse, a qua ita esse sortita sunt, ut citra eam haberi videantur, et utique aut natura omnia, aut nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri, quod Dei contemplatio suggerit, auctoris omnium de quibus quæritur. Credimus enim (h) si quid est natura, rationale aliquod opus Dei esse. Porro, somnum ratio præit, tam aptum, tam utilem, tam necessarium, ut absque illo nulla anima sufficiat ; recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem (6) valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum ; cui legitime fruendo dies cedit, nox

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Si et *Jun.*
 (2) Interimat, quia et anima in nobis ut depositum habitat, et ut *Pan.* A nobis ut depositum avita, et *lib. Agob.*
 (3) Pertinet *omitt. Rig. Ven.*

- (4) Plus est etiam : sudor *Rig. Ven.*
 (5) Succedere *Rhen. Pan.*
 (6) Prolatorem vel prorogatorem *Lat.*

COMMENTARIUS.

CAP. XLII. — (a) *Ut illic materia ponat.* Hoc est, ut illic desinat sermo iste de anima. *Rig.*

(b) *Ubi ipsa anima consummat.* Ubi anima, discens a corpore, actus in eo sui singula computat, et summum colligit, tanquam pecuniam de multis nominibus confectam. *Rig.*

(c) *A nobis ut de posthuma vita et de alia provincia animæ.* Elegantissime ait Septimius, a nobis, nempe Christianis, ita de morte tractari, tanquam de posthuma vita. Etenim scimus æternam manere. Ad eam vero a morte transiri. Itaque esse posthumam morti. *Rig.*

CAP. XLIII. — (d) *Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam philosophis placet.* Somnum hic juxta naturam esse probat ex variis philosophorum dogmatibus. Variæ autem sunt de causa somni opiniones. Videndus Galenus in *Hist. Philos.* et Plutarchus lib. 24 et 25, de *Placitis*. *LE Pn.*

(e) *Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam.* Plutarchus, lib. 51, c. 25, de *Placitis* : «Anaxagoras somnum accidere putat functionibus corporis : non enim

animæ esse, sed corporis adfectionem ; mortem esse animæ divulsionem. Leucippus solius corporis esse somnum : eumque ob tenuitatem partium plus justo excernitur animati caloris, eo mortem effici corporis hæc esse, non animæ adfectiones. Empedocles mortem esse igneæ naturæ secretionem ab iis, ex quibus homo coaluit ; ideoque communem esse animæ corporique mortem, somnum autem evenire *secretione naturæ igneæ.* Refutat hanc sententiam Aristoteles lib. de *Somno et Vigilia*, cap. 3. *Lac.*

(f) *Strato segregationem consati spiritus, etc.* Horum immemor Plutarchus ; sed eorum opinio cognata videtur esse Epicuræ, et illi quam Empedocli tribuit Plutarchus ; nempe accidere somnum *segregatione igneæ naturæ.* Meminit tamen aliorum Plutarchus, ut Alcæonem et Diogenem. *Lac.*

(g) *Perit anima si minoratur.* Consatum spiritum aliqui dixerunt esse animam ; quare si diminuitur spiritus ille, minorabitur anima : quare mortalis esset. *Lac.*

(h) *Si quid est natura, rationale, etc.* Lactantius,

legem facit, auferens rerum etiam colorem. Quod si A vitale, salutare, auxiliare somnus, nihil ejusmodi non rationale, nihil non naturale (1). Sic et medici omne contrarium vitali, salutari, auxiliari, extra naturæ cardines relegant. Nam et æmulas somno valetudines, phreneticam atque cardiacam, præter naturam judicando, naturalem somnum præjudicaverunt; etiam in lethargo non naturalem notantes, testimonio naturali respondent, cum in suo temperamento est. Omnis enim natura, aut defraudatione, aut enormitate rescinditur, proprietate mensuræ conservatur. ta naturale erit statu, quod non naturale effici potest decessu vel excessu. Quid si et esum et potum de naturæ sortibus eximas? nam et in his plurima somni præparatura (2) est. Certe his a primordio naturæ suæ homo imbutus est. Si apud Deum discas (a), ille fons generis Adami, ante ebitis soporem, quam sitiit quietem; ante dormit, quam laboravit; imo, quam et edit; imo, quam et profatus est; ut videant naturalem indicem somnum omnibus naturalibus principalem. Inde deducitur etiam imaginem mortis jam tunc eum recensere. Si enim Adam de Christo figuram dabat (3), somnus Adæ mors erat Christi dormituri in mortem, ut de injuria perinde lateris ejus vera mater viventium figuraretur Ecclesia. Ideo et somnus tam salutaris, tam rationalis, etiam in publicæ et communis jam mortis effingitur exemplar. Voluit enim Deus, et alias nihil sine exemplaribus in sua dispositione molitus, (b) paradigmate platonico plenius humani vel maxime initiū ac finis quotidie agere nobiscum, manum prærigens fidei, facilius C adjuvanda per imagines et parabolas, sicut sermonum, ita et rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante vitam jacuit, et quale

post vitam jacebit, ut testationem plasticæ et sepulturæ expectans animam, quasi nondum conlatam, et quasi jam ereptam. Sed et illa sic patitur, ut alibi agere videatur, dissimulatione præsentis futuram absentiam ediscens; et tamen interim somniat, nec quiescit, nec ignavescit omnino, nec naturam immortalitatis servam sopori (4) addicit: probat se mobilem semper; terra, mari, peregrinatur, negotiatur, agitur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque illicita persequitur: ostendit quod sine corpore etiam plurimum possit, quod et suis instructa sit membris, sed nihilominus necessitatem habeat rursus corporis agitando. Ita cum evigilaverit corpus, redditum officis ejus, resurrectionem mortuorum tibi affirmat. Hæc erit somni, et ratio naturalis, et natura rationalis. Etiam per imaginem mortis, fidem initiaris, spem meditari, discis mori et vivere, discis vigilare dum dormis.

CAPUT XLIV.

Cæterum, de Hermitimo. Anima, ut aiunt, in somno carebat, quasi per occasionem vacaturi hominis proficiscente de corpore. Uxor hoc proflit. Inimici dormientem nacti pro defuncto crémaverunt. Regressa anima tardius, credo, homicidium sibi imputavit. Cives Clazomenii Hermitimum templo consolantur. Mulier non adit, ob notam uxoris. Quorsum istud? Ne quia (5) facile est vulgo existimare secessionem (6) animæ esse somnum (7), hoc quoque Hermitimo argumento credulitas subornetur. Genus fuerat gravioris aliquanto soporis, ut de incubone præsumptio est, (c) vel valetudinis, quam Soranus opponit, excludens incubonem, aut tale quid vitii, quod etiam Epimeidem in fabulam impegit, (d) quinquaginta (8) pene annos somniculosum. Sed

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Nihil non naturali abest a Par. et alijs.
 (2) Paratura Pam. Rhen. Senl.
 (3) Figurabat Pam. Rhen. Senl.
 (4) So oris Pam. Rhen. Senl.

- (5) Ut quia non Pam. Rhen. Senl. Oberth.
 (6) Successionem Rhen. Senl. Oberth.
 (7) Somnium Par. Rig. Ven.
 (8) Sexaginta Jun.

COMMENTARIUS.

Divinar. Instit. lib. 2, cap. 9, hanc esse Senecæ sententiam testatur his verbis: *Melius igitur Seneca, omnium stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex ullo. Imo laudabimus; quamvis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.* Quoniam non insolens est Tertulliano Senecam citare, putarem facile id ex Seneca accepisse; quod et de Lactantio censerem; nimirum id de promptu ex cap. 7, lib. IV de Benef.: *Quid enim aliud est natura, quam Deus et divina ratio?* LE PR.

(a) *Si apud Deum discas.* Ex sacris videlicet paginis apud Judæos, aut Christianos. LE PR.

(b) *Paradigmate platonico plenius.* Hoc iterum ex Phædone Platonis, apud quem Socrates, per exempla contrariorum sibi invicem succedentium, vitam morti successuram probat. RIC.—Fatetur Pamelius necesse se ad quod paradigma platonicum alludat Tertullianus; neque magis eruditus, sed sagax Junius aliorum rem divertens, dicit per anastrophen dictum *paradigmate platonico plenius*, id est, plenius quam ulla mathematica demonstratione, aut paradigmate fecerit Plato. Miror sinceriores et obvium sensum non

attigisse de ideis platoniceis. Allucinati fuerunt minus communi voce; tamen divus etiam Justinus, in *Cohortat. ad Græcos*, vocavit τὸ ἰδέσθαι τῶν πραγμάτων παράδειγμα, *singularum rerum quæ creantur paradigma.* Sic etiam eadem vocat S. Dionysius, de *divin. nom.* cap. 5, τῶν θεῶν πρὸς εἰκόνας, *entium paradigma.* Ab eodem Dionysio citatur Clemens philosophus, quem puto fuisse S. Clementem Romanum, qui etiam πρὸς εἰκόνας dixit: quare sensus Tertulliani est, Deum sine exemplaribus nihil moliri, et hoc quidem non sensu platonico, sed plenius et perfectius quam opinatus fuit Plato, Deum omnia moliri de suis ideis et exemplaribus. Quod in *Phædone* quoque somnum et vigiliam vitæ et morti comparaverit Plato, parum refert ad rem præsentem. LAC.

CAP. XLIV. — (c) *Vel valetudinis quam Soranus opponit, excludens incubonem.* Etenim dicebat epilepsie tentationem esse. Cælius Aurelianus tit. de *Incubone*: *Est autem supradicta passio epilepsie tentatio. Nam quod neque deus, neque semideus, neque Cupido sit, libris causarum, quos Ætiologumenos Soranus appellavit, plenissime explicavit.* RIC.

(d) *Quinquaginta pene annos.* Junius suspicatur legendum *sexaginta*, videlicet ad rotunditatem numeri potius oportere: et nam, inquit, omnes de annis 57

et Neronem Suetonius (a), et Thrasimedem Theopompus (b), negant unquam somniasse: nisi vix Neronem, in ultimo exitu, post pavores suos. Quid si et Hermetimus ita fuit, ut otium animæ nihil operantis in somnis divortium crederetur (1). Omnia magis conjectes, quam istam licentiam animæ sine morte fugitivæ, (c) et quidem ex forma, continuam (2). Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquitum solis (5) aut lunæ, ita et animæ: sane persuaderet divinitus factum; congruere enim hominem seu moneri, seu terreri a Deo, velut fulgure (4) rapido, momentaneæ mortis ictu; si non magis in proximo esset somnium credi, quod vigilantibus potius accidere deberet, si non somnium magis credi oporteret (5).

CAPUT XLV.

Tenemur hic de somnis quoque christianam sententiam exprimere, ut de accidentibus (6) somni; et non modicis jactationibus animæ, quam ediximus negotiosam, et excretantem semper ex perpinitate motationis, quod divinitatis et immortalitatis est ratio. Igitur, cum quies corporibus evenit, quorum solatium proprium est, vacans illa a solatio alieno, non quiescit; et si caret opera membrorum corporaliū, suis utitur. Concipe (7) gladiatorem sine armis, vel aurigam sine curruis, gesticulantes omnem habitum artis suæ atque conatum. Pugnatur, certatur; sed vacua jactatio est. Nihilominus tamen fieri videntur, quæ fieri tamen non videntur; actu enim fiunt, effectus (8) vero non fiunt. Hanc vim (d) ecstasin dicimus, excessum sensus, et amentie instar. Sic et in primordio, somnus cum ecstasi dedicatus (Gen. II): et misit Deus ecstasin in Adam, et obdormivit. Somnus enim corpori provenit in quietem; ecstasis animæ accessit adversus quietem; et inde

A jam forma, somnum ecstasi miscens, et natura de forma. Denique, et oblectamur, et contristamur, et conterramur in somniis, quam adfecte, et anxie, et passibiliter! cum in nullo permoveremur, a vacuis scilicet imaginibus, si compotes somniaremus. Denique et bona facta gratuita sunt in somniis, et delicta secunda; non magis enim ob stupri visionem damnabimur, quam ob martyrii coronabimur. Et quomodo, inquis, memor est somniorum anima, scilicet quam compotem esse non licet? Hoc erit proprietas amentie hujus, quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, sed ex ratione naturæ. Nec enim exterminat, sed avocat mentem. Aliud est concutere, aliud movere; aliud evertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est; quod sanitas B mentis salva memoria stupet, amentie genus est. Ideo non dicimur furere, sed somniare: (e) ideo et prudentes, si quando sumus: sapere enim nostrum licet obambretur, non tamen extinguatur. Nisi quod et ipsum potest videri vacare tunc; ecstasin autem hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis sapientie imagines inferat, quemadmodum et erroris.

CAPUT XLVI.

Ecce rursus urgemur, etiam de ipsorum somniorum retractatu, quibus anima jactatur, exprimere. Et quando pervenimus ad mortem? Et hic dixerim, cum Deus dederit: nullæ longæ moræ ejus quod eveniet. Vana in totum somnia Epicurus judicavit, liberans a negotiis divinitatem, et dissolvens ordinem rerum, et in passivitate omnia spargens, ut eventui C exposita, et fortuita. Porro, si ita est, ergo erit aliquis et veritatis eventus, quia non capit solam eam eventui omnibus debito eximi. Homerus duas portas divisit somniis, corneam veritatis, fallacie eburneam. Respicere est enim, inquit, per cornu, eburneam

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Crederet, ut Lat.
(2) Continuæ Lat.
(5) Soli Juv.
(4) Fulgure Lat.

- (5) Si non s. m. e. oporteret omit. Rig. Ven.
(6) Accentibus Rhen. Seml.
(7) Conspice Frm.
(8) Affectu Juv.

COMMENTARIUS.

conveniunt; cum tamen ego mirum discrimen inveniam circa annos somni Epimenidis, nam tametsi Plinius et Laertius memorent dormivisse Epimenidem 57 an., Plutarchus illi tribuit duntaxat quinquaginta annos. lib. an seni regenda sit Resp. Hunc numerum Tertulliani et Plutarchi confirmat Varro, et amplectitur Sabellius lib. VII, c. 4. Alii adhuc contrahunt hoc tempus, et tantum assignant 40 annos, ut Pausanias in Atticis. Alii, ut Eudemus, dederunt 47, alii 77, et Apuleius 2 (Florid.). Sed quidquid sit de annorum numero, plenus historiam Epimenidis habet Laertius, lib. I. Lac.

(a) Sed et Neronem Suetonius, etc. Habet Suetonius in Vita Neronis, cap. 46, ubi dicitur post matris cædem, nunquam antea somnare solitus. Sæpius quoque somniator infra, cap. 49, dicitur in eumdem sensum. LE PR. — Verba Suetonii, in Nerone, cap. 46, hæc sunt: « Terrebatur ad hæc evidentibus portibus somniorum, et auspiciorum, et omnium, tum veteribus, tum novis, nunquam antea somnare solitus. » PAM.

(b) Et Thrasimedem Theopompus. Hunc Thrasimedem putat Junius fuisse filium Nestoris; sed quid

opus est conjici, ubi clare Plutarchus, qualis fuerit, scribat lib. de defectu oracul. ? Lac.

(c) Et quidem ex forma continuam. Quasi solemnium quodam ritu, atque ex edicti ejusdem formula. Ric.

CAP. XLV. — (d) Ecstasin dicimus excessum, etc. Hoc discrimen est inter somnum et ecstasin, quod per somnum functiones mentis et sensus ligantur, ut vires animæ vegetative tunc solutiores sunt et robustiores, in ecstasi vero contrarium accidit: nam actiones nutritive et sensitive impediuntur, mentis vero functiones tunc maxime vigent. In eo denique conveniunt sensus et ecstasis, quod sensus in utroque torpeant, sive potius ligentur. Quoad Tertullianum spectat, ecstasin interdum sinistro sensu accipit, et dixit amentie instar fuisse, ut libro de Ecstasi quem adversus Ecclesiam scripsit; ubi libertatem ademit, et cognitionem prophetie ipsius secundum Montani sensum: at supra, cap. 21, saniori sensu explicuit amentiam in ecstasi. Lac.

(e) Ideo et prudentes, si quando sumus. Ideo, inquit, et prudentes somniamus, si quando tamen prudentes dici possumus, quorum est proprium errare et labi. Ric.

autem cæcum est. (a) Aristoteles, majore sententiam mendacio recitans, agnoscit et veram (1). (b) Telmessenses nulla somnia evacuant, imbecillitate conjectationis incusant. Quis autem tam extraneus humanitatis, ut non aliquam aliquando visionem fidelem senserit? Pauca de insignioribus perstringens, Epicuro pudorem imperabo. Astyages Medorum regnator, quod filia Mandanæ adhuc virginis vesicam in diluvionem Asiæ fluxisse somnio viderit, Herodotus refert: item anno post nuptias ejus ex hisdem locis vitem exortam toti Asiæ incubasse. Hoc etiam Charon Lampsacenus Herodoto prior tradit. Qui filium ejus tanto operi interpretati sunt, non sefellruunt; siquidem Asiam Cyrus et mersit et pressit. (c) Philippus Macedo nondum pater, Olympiadis (d) uxoris naturam obsignasse viderat annulo: leo erat signum. (e) Crediderat præclusam genituram, (f) opinor, quia leo semel pater est. (g) Aristodemus vel Aristophon conjectans, (h) imo nihil vacuum obsignari; (i) filium, et quidem maximi impetus, portendi. (k) Alexandrum qui sciunt, leonem annuli re-

agnoscunt: Ephorus scribit. Sed et Dionysii Siciliæ tyrannidem Himeræa quædam somniavit: Heraclides prodidit. Et Seleuco regnum Asiæ Laodice mater nondum eum enixa prævidit: Euphorion divulgavit. Mithridatem quoque ex somnio Pontipotitum a Strabone cognosco. (l) Et Baralirem (2) Illyricum a Molossis usque Macedoniam ex somnio dominatum de Callisthene disco. Noverunt et Romani veritatis hujusmodi somnia. Reformatorem imperii, puerulum adhuc et privatum loci, et Julium Octavianum tantum, et sibi ignotum, Marcus Tullius jam et Augustum, et civiliū turbinum sepulchrum de somnio norat; (m) in Vitellii commentariis conditum est. Nec hæc sola species erit summarum prædicatorum potestatum, sed et periculorum et exitiorum; ut cum Cæsar in prælio (3) perduellium Bruti et Cassii Philippis æger, majus tamen alias discrimen, Artorii visione, destituto tabernaculo, evadit: ut cum Polycrati Samio filia crucem prospicit de solis unguine (n) et lavacro Jovis (o). Revelantur et honores et ingenia per quietem, præstantur et medelæ, pro-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Balaridem Pam. Rhen. Seml.
- (2) Prælium Pam. Rhen. Seml. Oberth.

- (3) Verum Pam. Rhen. Seml. Oberth.

COMMENTARIUS.

CAP. XLVI. — (a) Aristoteles majore sententiam mendacio. Aristoteles somnia plerumque mendacia autumat, etsi non semper. LE PR.

(b) Telmessenses, etc. Cariæ illi populi nulla somnia ut inania respuunt, sed explicant. LE PR.

(c) Philippus Macedo, nondum pater. Plutarchus: Ἰσθίω γέννησ' ἀπὸ τῶν γάμων. RIC.

(d) Uxoriam naturam obsignasse viderat. Plutarchus: Vidit per somnum ipsam imprimentem sigillum utero uxoris: Εἶδεν θύαρ εὐτόν ἐπιβάλλουσα σφραγίδα τῆ γαστρὸς γυναικός. RIC. et EDD.

(e) Crediderat præclusam genituram. Hoc est, sterilem fore uxoris uterum. RIC.

(f) Opinor, quia leo semel pater est. Pervasit in vulgus opinio falsa, leonem non parere, nisi semel, et unum. Quæ tamen fabula adsertorem habuit Herodotum: ἀτρεξὶς ἐν τῷ βίῳ, inquit, τίεται ἐν. Sed ab Aristotele deridetur ut μῦθος ληρηδός. Et ab Homero quidem describitur leo, περὶ οἷσι τεκίεσσιν, et ἄγων ἐν ὄλῃ ἔπι. Nec facile dixerim Septimium hic nostrum sensisse cum vulgo; aut carthaginiensem ignorasse, quæ getuli et numidæ venatores habuere comperitissima. Quod autem ait Septimius, leonem semel esse patrem, sic audiamus necesse est, ex una scilicet foemina. Nisi quis velit, tam moroso nuptiarum castigatori placuisse etiam leones monogamos. Sed Alexandro nondum patri, quid ad præclusam genituram significationem leo semel pater? cum nec semel pater leo fiat, nisi exclusa genitura, utero jam aperto. Dicamus igitur, conjecturam Alexandro fuisse, non parituram conjugem, ab eo quod animal, cujus speciem viderat in somnis, semel edere partum existimetur. Rari autem sunt leones; ideoque raro parit leo. Quod autem sit raro, vulgus semel in vita fieri dicit. Ac semel quidem vicinum esse ac *pene nunquam*, observat Asconius; eoque sensu a Lucilio scriptum, semel in vita risisse Crassum, avum Crassi in Parthis interempti. Quod absolute Plinius reddit, nunquam risisse. RIC. — Opinor quia leo semel pater est. Testantur scriptores quidam opinionem hanc in plebem incurrisse, leonem unguibus uterum sibi lacere in partu; at hæc falsa docuit Aristoteles. Aelianus lib. IV, cap. 23, ait leonem quinque parere: primum quinque, deinde quatuor, tum tres, postea quos, ac postremo unum. LE PR.

(g) Aristodemus vel Aristophon. Imo, neuter, si credimus Plutarcho, sed Aristander, vates et somniorum interpretæ, ætate Alexandri celeberrimus, cujus et volumen de Ostentis a Piniō citatur. RIC — Aristodemus vel Aristophon. Hic comicus erat, ille mythologus. LE PR.

(h) Imo nihil vacuum obsignari. Plutarchus, ἔδδεν γὰρ ἂν ποσπρωγίζεσθαι τῶν κινῶν. RIC.

(i) Filium magni impetus. Plutarchus, πρῶτα θυμὸν αὐτοῦ καὶ λέοντες ποτῶν τῶν πύλων. RIC.

(k) Alexandrum qui sciunt. Hoc est, Alexandri historiam qui norunt. Ea passim circumferebatur ab variis varie descripta, et fabulis intexta plerumque stultissimis. Cujus farinae est Ms. liber, quem indicavit Casaubonus pridem, et falso Callisthenis nomen præfert. RIC.

(l) Et Baralirem Illyricum Molossis usque Macedoniam ex som. dom. Hæc omnino est scriptura codicis Agobardini, lapsu in proclive volubili scribentium Bardiem primo, aut Bardirem, mox Biradirem et Baralirem. Unde fluxit quod in vulgatis habetur Balaridem. Frontini stratagematum exemplaria quinque constanter exhibent, ab Ardic illyrio, quod est, a Bardie, et proxime ad verum, Bardile. Rectam hujusce vocabuli editionem servasse videntur Græci, Bardyllin. Unde est apud Cicronem Bargulus, pro Bardyllis, certissima conjectura viri eximie probi doctique Henrici Valesii. Bardyllis illyrius ex latrone dux, sive princeps Illyriorum et Molossorum, cum et Macedonas attentaret, a Philippo repressus est, atque intra fines Illyriorum coercitus. Auctor Diodorus, Valesio nostro citatus. RIC.

(m) In Vitellii commentariis conditum est. Citantur a Suetonio nonnulla de gente Vitellia, ex libello Q. Eulogii ad Q. Vitellium Augusti quæstorem. RIC.

(n) De solis unguine. Explicat istud lib. III, Herodotus, scribens Polycratis filiam vidisse per somnium patrem sublimem in aere, qui a sole ungueretur, quo prospexit in crucem actum solis ardore exsicandum. PAM.

(o) Et lavacro Jovis. Istud est quod ibidem Herodotus illam somniasse scribit, quod pater a Jove lavaretur, hoc est, pluviis et imbris, quæ Jovi ethnici tribuebant, perfunderetur. PAM.

duntur et furta, conferuntur et thesauri. Ciceronis A denique dignitatem, parvuli etiam nunc, gerula iam sua (1) inspexerat, (e) Cygnus de sinu Socratis, demulcens homines, discipulus Plato est. Cleonymus pyctes (b) ab Achille curatur in somnis. Coronam auream cum ex arce Athenæ perdidissent, Sophocles tragicus somniando rediit. Neoptolemus tragædus, apud Rheteum (2) Trojæ, sepulcrum Ajacis (c), monitus in somnis ab ipso, ruina liberat; et cum lapidum senia deponit, dives inde auro redit. Quanti autem commentatores et adfirmatores in hanc rem! Artemon, (d) Antiphon, Strato, Philochorus, Epicharmus, Serapion, Cratippus, et Dionysius rhodius, Hermippus, tota sæculi literatura. Solum, si forte, ridebo,

LECTIONES VARIANTES.

- (1) *Suam Par. alii.*
 (2) *Erithræum Par. alii, Rhætum Jun.*
 (3) *Somniavit Jun.*

- B (4) *Pasiphææ Par.*
 (5) *Berytensis Jun. Ven. lib. Agobard. Beriensis cod. Wouu. Bergensis cod. Ursini.*

COMMENTARIUS.

(a) *Cygnus de sinu Socratis, etc.* De hoc ita Laertius in *Vita Platonis*: dicitur Socrates per somnium vidisse, se cygni pullum inter genua habere, qui etiam e vestigio productis alis evolarit, iucundo clangore edito; et postridie Platonem ipsi commendatum esse, et ipsum dixisse hunc illum esse. PAM.

(b) *Cleonymus pyctes.* Vide Homerum. *Pyctes* autem, pro *pugil*, vox nota est. PAM.

(c) *Apud Rheteum Trojæ sepulcrum Ajacis.* Sic restitui hunc locum cum Leopardo *Emend. l. 3, c. 15 et 16* pro eo quod erat: *apud Erythreum*. Nam id in hæc verba confirmat Plinius l. V, c. 50: « Extra sinum sunt, inquit, Rhetea littora, Rheto et Dardanio oppidis habitata. » Ac paulo post: « In Sigæo fuit et Æantion Rhodiis conditum, in altero cornu Ajacis ibi sepulcrum. PAM.

(d) *Artemon, Antiphon, etc.* Ex Artemone, quantum apparet, medico quædam descripsit Plinius l. XXVIII, c. 4. Citatur etiam Artemon elazomenius a Suida et Æliano. — *Antiphon.* de hoc ita Suidas: *Antiphon* atheniensis conjector (sive aruspex, ut alibi idem loquitur), de interpretatione somniorum scripsit. — *Strato.* Hunc idem de somno et de insomniis scripsisse testatur Laertius, nempe Stratonem lamp-sacenum. — *Philochorus.* Etiam hic, atheniensis vates et aruspex, de divinatione partim libros IV scripsit; atque etiam ex somniis fiebat divinatio. De hoc iterum paulo post Auctor: *Cum Philochoro atheniensi.* — *Epicharmus.* Epicharmi carmina quædam habes. Laertius vero scripsisse etiam eum tradit commentarios de Natura et de Medicina. In illis itaque verisimile est eum etiam de somniis aliquid scripsisse. Videantur Romæ in Biblioth. Vaticana. D Certe Auctor paulo post: *Cæterum Epicharmus*, inquit, *etiam summum apicem inter divinationes somniis extulit.* — *Serapion.* Ex Serapione quodam Plinius se quædam sumpsisse adnotavit ad lib. II, et iterum ad lib. IV, ubi eum antiochenum vocat. Fuerunt vero etiam alii Serapiones. — *Cratippus.* Cratippus, philosophus peripateticus, scripsit libros de divinatione et somniis. — *Dionysius Rhodius.* Dionysium Musonii filium rhodium a quibusdam dici adnotavit Suidas, qui fuerit historicus, et fani Solis sacerdos. — *Hermippus.* De hoc paulo post Auctor. Hunc autem, discipulum Philonis biblii, sub Adriano imperatore, multa scripsisse tradit Suidas. PAM

(e) *Prior omnibus Saturnus.* Quia melancholici, quos inde *πολυσιππος* vocant ob vehementiam ingenii, multiplices visionum genere occupantur. Juxta Aristot. lib. de divin. per somnium cap. 2. LAC.

(f) *Amphiarai apud Oropum.* Sic legimus cum Leopardo, pro *Horopum*, quia Oropus oppidum in

confinio Bæotiæ legitur apud Plinium l. IV, c. 7, qui etiam Amphiarai meminit, quod apud Thebas obierit una ætate ante bellum Iliacum, cujus filio Tiburte vestustiores extant ilices tres in ag. Tiburtino, apud quas inauguratus traditur. PAM.
 (g) *Amphilochoi apud Mallum.* Legimus Amphilochoi, cum eodem Leopardo, pro Amphilochoi, nam etiam Clemens alexandrinus Amphilocum oraculum celebrat, sicuti etiam Justinus mart. Apo. II. Mallum vero oppidum Ciliciæ propinquum, cujus meminit Plinius, lib. V, cap. 27, subintelligit. PAM.
 (h) *Sarpedonis in Troade.* De hoc ita Plinius, lib. XIII, c. 15. Præterea Mutianus ter consul prodidit se legisse, cum præsideret Lyciæ: *Sarpedonis a Troja*, scriptam in templo chartam. De oraculo autem ejus vid. Philostratum, in Heroicis. PAM.
 (i) *Trophonii in Bæotia.* Plin. lib. XXXIV laudat opus Eutyeratis simulacrum Trophonii ad oraculum, de quo sic latius lib. XIII, cap. 2: « In Bæotia ad Trophonium Deum, juxta flumen Orchomenon, duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem adfert, inde numinibus inventis. » Abiit autem hinc in proverbium: In antro Trophonii vaticinari, de quo late Erasmus in Chiliadibus. Atqui ad istud oraculum etiam respexit Plutarchus lib. de *defic. orac.* citatus ab Eusebio lib. V, de *Præpar. Evang.* c. 8. Nullibi nuncquam in Lehadia Bæotiæ, oraculum in illis partibus invenitur. PAM.
 (j) *Mopsi in Cilicia.* Nescio cur Rigaltius *Sicilia* retinuerit, cum legendum videatur *Cilicia*. Nam Pomponius Mela de vate quodam Mopso mentionem facit, qui Phaselin urbem condidit in sinibus Pamphyliæ. LÆPR.
 (k) *Hermonia in Macedonia.* De oraculo Hermonia sic habet Suidas: « Hermione Peloponesi oppidum est, Cereris et Proserpinæ asyllum. Ibi itaque verisimile est oracula pronuntiari solita. PAM.
 (l) *Pasiphææ in Laconica.* Sic legendum omnino, pro *Pasiphææ*, recte adnotavit Leopardus *Emend.*, l. VIII, c. 4. Nam consentiunt Cicero, l. I, de *Divinatione*, et Plutarchus, in *Vita Agidis et Cleomenis*, « Qui præerant, inquit Cicero, Lacedæmonis (hinc in *Laconica* addit Auctor), non contenti vigilantibus curis in Pasiphææ fano, quod est in agro propter urbem, somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. » Consentit etiam cum Plutarcho Pausanias in fine *Laconic.* scribens: « In Thalamis (quam Stephanus dicit fuisse Messeniæ urbem) fuisse Jovis oraculum et fanum, in quo futura divinantes præviderent, erectaque esse ex ære signa in ea fani parte quæ sub dio est, Pasiphææ (sic enim recte etiam illum locum restituit, pro *Paphiæ*) unum, Solis alterum. » Nec mirum, cum Solis fuerit filia

bit (a). Sed et Stoici Deum malunt providentissimum humanæ institutioni, inter cætera præsidia divinatum artium et disciplinarum, somnia quoque nobis indidisse, peculiare solatium naturalis oraculi. Hæc quantum ad fidem somniorum a nobis quoque consignandam, et taliter (1) interpretandam. (b) Nam de oraculis etiam cæteris, apud quæ nemo dormitat, quid aliud pronuntiabimus, quam dæmoniacam esse rationem eorum spirituum, qui jam tunc in ipsis hominibus habitaverint, vel (2) memorias eorum affectaverint ad omnem malitiæ suæ scenam, in ista æque specie divinitatem mentientes, eademque industria etiam per beneficia fallentes medicinarum, et admonitionum, et prænationum, quæ magis lædant juvando, dum per ea quæ juvant, ab inquisitione veræ divinitatis abducunt, ex insinuatione falsæ. Et utique non clausa vis est, nec sacrariorum circumscribitur terminis; vaga et pervolativa, et interim libera est: quo nemo dubitaverit, domus quoque dæmoniis patere; nec tantum in adytis, sed in cubiculis homines imaginibus circum venire.

CAPUT XLVII.

Definimus enim a dæmoniis plurimum incuti somnia, etsi interdum vera et gratiosa, sed, de qua industria diximus, affectantia atque captantia: (c) quanto magis vana, et frustratoria, et turbida, ludibriosa, et immunda. Nec mirum, si eorum sunt imagines, quorum et res. A Deo autem, pollicito scilicet et gratiam Spiritus Sancti in omnem carnem, et sicut prophetaturos, ita et somniaturos servos suos et ancillas suas, ea deputabuntur, quæ ipsi gratiæ comparabuntur, si qua honesta, sancta, prophetica, revelatoria, ædificatoria, vocatoria, quorum liberalitas soleat et in profanos destillare, imbres etiam et soles suos peræquante Deo justis et injustis; siquidem et Nabuchodonosor divinitus somniat: (d) et major pene vis hominum ex visionibus Deum discunt. Sicut ergo dignatio Dei et in ethnicos, ita et tentatio Mali et in sanctos, a quibus nec interdiu

absistit, ut vel dormientibus obrepat qua potest, si vigilantibus non potest. Tertia species erunt somnia, quæ sibi ipsa anima videtur inducere ex intentione circumstantiarum. Porro, quoniam (5) non est ex arbitrio somniare (nam et Epicharmus ita sentit), quomodo ipsa erit sibi causa alicujus visionis? Num ergo hæc species naturali formæ relinquenda est, servans animæ etiam in ecstasi res suas perpeli? Ea autem quæ neque a Deo, neque a dæmonio, neque ab anima videbuntur accidere (4), et præter opinionem, et præter interpretationem, et præter enarrationem facultatis, ipsi proprie ecstasi et rationi ejus separabuntur.

CAPUT XLVIII.

Certiora et colatiora somnari affirmant sub extimis noctibus, quasi jam emergente animarum vigore, producto sopore. Ex temporibus autem anni, (e) verno magis quieta; quod æstas dissolvat animas, et hyems quodammodo obduret, autumnus, tentator alias valetudinum, succis pomorum vinosissimis diluat. Item ex ipsius quietis situ; (f) si neque resupina, neque dextero latere decumbat, neque conresupinatis internis, quasi refusus oculis, (5) (g) statio sensuum fluitet, (h) aut compressa jecoris angina (6) sit mentis. Sed hæc ingeniose æstimari potius, quam constanter probari putem, etsi Plato est qui ea æstimavit; et fortasse casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi poterunt. Nam quod et de cibis distinguendis vel derogandis (7), nunc præsumptio, nunc superstitio disciplinam somniis præscribit, examinandum est: superstitio, ut cum (i) apud oracula incubaturis jejunium indicitur, ut castimoniam inducat: præsumptio, ut cum Pythagorici ob hanc quoque speciem fabam respuunt, onerosum et inflatum pabulum. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas, legumine solo contenti, ne regis ferculis contaminarentur, præter sapientiam reliquam, somniorum præcipue gratiam a Deo redemerunt, et impetrandorum, et disserendorum. Jejunii (8)

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Aliter *Fran. Pam.*
 (2) Ad *add. Fran. Pam.*
 (3) *Cum Rheu. Seml. quam Pam. qua vet. cod. Wotaw.*
 (4) *Occidere Par. alii.*
 (5) *Repulsis localis lib. Agobard.*

- (6) *Sagina alii mendose.*
 (7) *Decurandis lig. Ven. hoc est, minime curandis, decurandis alii.*
 (8) *Jejunus Jun.*

COMMENTARIUS.

Pasiphae, uxor Minos Cretæ regis. **PAM.**

(a) *Sed et Stoici Deum malunt, etc.* Ut Epicurei supra rejiciebant omnia, quia divinam providentiam tollebant de medio; sic Stoici e contrario somniis credebant, quia ipsam divinam providentiam extollebant. Hanc religionem Stoicorum erga somnia confirmant Tullius, *de Divin. Deor.* lib. I, et Plutarchus, lib. V, *de Plac.* cap. 1. **LAC.**

(b) *Nam de oraculis etiam cæteris, etc.* Hinc patet tantum ea oracula voluisse narrare Tertullianum in superioribus, quæ dormientibus respondebant per somnia. Plurima vero oracula alius vaticinii numerant Eusebius, Clemens et Lactantius. **LAC.**

CAP. XLVII.—(c) *Quanto magis vana.* Id est, mendacia; tametsi ad vanitatem superstitionum referri possent, qui diligentius ex somniis procurant futura. **LAC.**

(d) *Et major pene vis hominum ex visionibus Deum discunt.* Per visa et insomnia ad Fidem Christianam

vocantur. **RIG.**

CAP. XLVIII.—(e) *Verno magis quieta.* Verno tempore quietiorem fieri animam, et pacatioribus somniis exerceri, tradunt fere omnes. **LE PR.**

(f) *Si neque resupina, neque dextro latere decumbat.* Facilius somnum adventare dextro latere decumbentibus observarunt philosophi, unde Aristoteles sect. 6, probl. 5, proponit, cur cum dextra corporis parte cubamus, somnus citius accedit. Dormire etiam resupinato corpore minus sanum est, ex eo quippe situ graves morbi nascuntur. **LE PR.**

(g) *Statio sensuum.* Intelligit præcordia, *περικάρδιον*, sanguinem circumcordialem, de quo supra. **RIG.**

(h) *Aut compressa jecoris.* Sic legitur in exemplari. Compressam dicit pro Compressione, ut pro Remissione, Remissam. **RIG.**

(i) *Apud oracula incubaturis jejunium inducitur.* Gentiles dæmonibus suis jejunii etiam interdum gra-

autem, nescio an ego solus plurimum ita somniem, A ut me somniasse non sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquis, ad hanc partem? Imo tanto magis ad hanc, quantum et ad omnem. Si et ad superstitionem, multo amplius ad religionem. Sic enim et dæmonia exposculant eam a suis somniatoribus, ad lenocinium scilicet divinitatis, quia familiarem Dei norunt (1): (a) quia et Daniel (*Dan. X*) rursus trium hebdomadam statione (b) aruit victu; sed ut Deum indiceret humiliationis officiis, non ut animæ somniaturæ sensum et sapientiam strueret, quasi non in ecstasi acturæ. Ita non ad ecstasin submovendam sobrietas proficiet, sed ad ipsam ecstasin commendandam, ut in Deo fiat.

CAPUT XLIX.

Infantes qui non putant somnare, cum omnia B animæ pro modo ætatis expungantur in vita, animadvertant succussus (2) et nutus, et reidentias eorum per quietem, ut ex re comprehendant, motus animæ somniantis facile per carnis teneritatem erumpere in superficiem. Sed et quod (c) Libyca gens Atlantes cæco somno noctem transigere dicuntur, animæ utique natura taxatur. Porro, aut Herodoto fama mentita est, nonnunquam in Barbaros calumniosa, aut magna vis ejusmodi dæmonum in illo climate dominatur. Si enim et Aristoteles heroem quemdam Sardinia notat, incubatores fani sui visionibus privante, erit et hoc in dæmonum libidinibus tam auferre somnia quam inferre, ut Neronis quoque seri somniatoris, et Thrasimedis insigne inde processerit. Sed et a Deo deducimus somnia. Quid ergo C nec a Deo Atlantes somniant, vel quia nulla jam gens Dei extranea est (d), in omnem terram et in

terminos orbis Evangelio coruscante? Num ergo aut fama mentita est Aristoteli, aut dæmonum adhuc ratio est, dum ne animæ (3) aliqua natura credatur immunis somniorum?

CAPUT L.

Satis de speculo mortis, id est de somno; tum etiam de negotiis somni, id est de somniis. Nunc ad originem hujus excessus, id est ad ordinem mortis; quia nec ipsam sine quæstionibus, licet finem omnium quæstionum. Publica totius generis humani sententia, mortem naturæ debitum pronuntiamus. Hoc stipulata est Dei vox (*Gen. III*), spopondit omne quod nascitur; ut jam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negantis debitum istud ad nos pertinere; sed hæretici magis (4) Menandri samaritani furor conspuatur, dicentis mortem ad suos non modo non pertinere, verum nec pervenire. In hoc scilicet se a superna et arcana potestate legatum, ut immortales, et incorruptibiles, et statim resurrectionis compotes fiant, qui baptisma ejus induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda. Sed aut (e) ebriosos reddit Lyncestarum vena vinosa, aut (f) lymphaticos efficit Colophonis scaturigo dæmonica, aut (g) Alexandro accidit Nonacris Arcadia venenata. Fuit et Judææ (h) lacus medicus (*Joan. V*) ante Christum. (i) Plane Stygiæ paludes poeta tradidit mortem diluentes. Sed et Thetis filium plauxit. Quanquam si et Menander in Stygem mergit, moriendum erit nihilominus, ut ad Stygem venias: apud inferos enim dicitur. Quænam et ubinam ista felicitas aquarum, quas nec Joannes baptizator præministravit, nec Christus ipse discipulis demon-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Norant Par.
(2) Successus Rig. Ven.

- (3) Animæ abest a Pam. Rhen. Sentl.
(4) Magi Rhen. Pam. Sentl.

COMMENTARIUS.

tulabantur, statuebanturque sive indicebantur iis qui oracula consulebant. LE PR.

(a) Quia et Daniel rursus trium hebdomad. Illud quod hic affirmat Auctor de Danielis jejunijs per tres hebdomadas, miror mirari Pameliū, virum diligentem, alioqui et doctum maxime, cum asseveret nusquam apud Danielem ejus fieri mentionem, cum clarissime hoc inveniatur cap. 10 Danielis. In diebus illis ego Daniel iugebam, trium hebdomadarum diebus panem desiderabilem non comedi, et caro et vinum non introierunt in os meum, sed neque unguento unctus sum, donec complerentur trium hebdomadarum dies. LAC.

(b) Aruit victu. Xerophagiam significat, quam libro de Jejuis vocat aridum victum, et aridas escas, cibo ab omni carne siccato et omni jurentia et vidiioribus quibusque pomis. Ipse Daniel: Panem desiderabilem non comedi. RIC.

CAP. XLIX. — (c) Libyca gens Atlantes cæco somno, etc. Plinius lib. V, c. 8: Libyca gens Atlantes, degeneres humani ritus. Somnia non vident, qualia reliqui mortales. Herodotus: λιγότεραι δὲ οὐδὲ ἐύνοια ὄφρα, etc. RIC.

(d) Nulla jam gens Dei extranea est. Vide de hoc lib. adv. Jud. c. 7, ubi, post enumerationem variarum gentium, sic concludit: Christi autem regnum et nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus... colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter. Eodem pertinet quod

habet Auctor seq. Capite: cum contra omnes jam nationes ascendant in montem Domini, et in ædem Dei Jacob. PAM. — Et apud Barbaros enim Christus, Tertull. lib. de Corona. RIC.

CAP. L. — (e) Ebriosos reddit Lyncestarum vena. Fontem Macedonia auctoribus celebratum dicit; nam Lyncestæ Macedoniae sunt populi. Tanta dicitur hujus aquæ violentia, ut majorem quam vinum soporem inducat. Seneca lib. III natur. quæst. cap. 23; Plin. lib. II, cap. 103; Ovid. lib. I, Metam. Prope Erganem fluvium similem aquam fuisse refert Athenæus ex Theopompo, lib. II, Dipnos. LE PR.

(f) Lymphatos efficit Colophonis scaturigo. Colophon oppidum est hæud obscurum in Ionia, Apollinis Clarii oraculo quondam illustris, quod in luco reddebatur, ubi fons ille celebris. LE PR.

(g) Alexandro accidit Nonacris, etc. Arcadia pars est seu regio Nonacris, in qua aqua reperitur quæ vasa omnia frangit, qua hausta Alexandrum fuisse interemptum scribunt quidam. LE PR.

(h) Lacus medicus ante Christum. Probatica piscina. PAM.

(i) Plane Stygiæ paludes. Caveas sedulo ne hic lacum Stygium Nonacridis accipias, sed tantum in inferorum paludem, a qua Coeytus et Phlegeton oriuntur, ut tradunt qui inferorum topographium callere se profitentur. LE PR.

stravit? (a) Quod hoc Menandri balneum? magicum (1) A crelo. Sed cur tam infrequens, tam occultum, quo paucissimi lavant? Suspectam enim faciam tantam raritatem securissimi atque tutissimi sacramenti, apud quod nec pro Deo ipso mori lex est (b); cum contra, omnes jam nationes ascendant in montem Domini, et in aedem Dei Jacob. mortem per martyrium quoque flagitantis, quam de Christo etiam suo exigit. Nec magiæ tantum dabit quisquam, ut eximat mortem, aut repasinet vitis modo vitam, ætate renovata. Hoc enim ne Medæ quidem licuit in hominem, etsi licuit in vervecem. (c) Translatus est Enoch (Gen. V), et Helias (IV Reg. II), nec mors eorum reperta est, dilata scilicet: cæterum morituri (Apocal. XI) reservantur (d), ut Antichristum sanguine suo exstinguant. Obiit et Joannes, quem in adventum Domini remansurum frustra fuerat spes (Joan. XXI).

Fere enim hæreses ad nostra exempla prosiliunt, inde sumentes præsidia quo pugnant. Postremo, compendium est, (e) ubi sunt illi quos Menander ipse perfudit? quos in Stygem suam mersit? (f) Apostoli perennes veniant, adsistant; (g) videat illos meus Thomas; audiat, contrectet, et credat (2).

CAPUT LI.

Opus autem mortis in medio est, discretio corporis animæque. Sed quidem (3) ad immortalitatem animæ, quam quidam non a Deo edocti infirme tuentur, ita argumentationes emendicant ut velint credi etiam post mortem quasdam animas adhærere corporibus. Ad hoc enim et Plato, etsi quas vult animas ad cælum statim expedit, in *Politia* tamen cujusdam inseputi cadaver opponit (h), longo tempore sine ulla labe, præ animæ scilicet individualitate, servatum. Ad hoc et Democritus (i) crementa unguium et coma-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Comicum *Rhen. Pam. Semler. Oberth.*
(2) Creditur *Par. Ven. Rig.*

- (5) Quidam *Pam. Rhen. Seml. Oberth.*

COMMENTARIUS.

(a) *Quod hoc Menandri balneum?* Menandrum hæreticum significat samaritanum magum, Simoni magi discipulum; quem hoc ipso libro Menandrum simoniacum nuncupat. *Le Pa.* — *Quod hoc Menandri balneum? Magicum credo.* In exemplari Agobardi legitur, *Comicum*. Quasi ad Menandrum fabularum, sive comædiarum, scriptorem Septimius adluserit, proptereaque istius impostoris baptismo fabulosæ Stygis nomen indiderit, quin et balneum esse dixerit, sed comicum. Nihilominus falsam esse hanc scripturam arbitramur. Etenim hie de Menandro tantum samaritano Septimium cogitasse, præcedentia indicant, sequentia plane confirmant. Et Menandro quidem illi magicis artibus infami, quem propterea Menandrum simoniacum supra dixit, bene convenit balneum magicum, quale alienum fuisse tradunt Medæ veneficæ. Nam inter cætera furoris hæretici deliramenta, hoc etiam promittebat, immortalia fore baptismo sive balneo suo lavantium corpora. Unde Septimius noster de magico balneo Poetarum fabulis nobili subiecit: *Nec magiæ tantum licere, ut eximat mortem, aut vitam in modum vitis repasinet, ætate renovata; hoc enim ne Medæ quidem licuisse in hominem, etsi licuit in vervecem.* Itaque rejecta codicis Agobardi scriptura, Septimii manum in Ursini libro servatam agnoscimus et sequimur, *Quod hoc Menandri balneum? Magicum credo.* *Ric.*

(b) *Apud quod nec pro Deo ipso mori lex est.* Insinuat Alexandrum unum fuisse ex martyrii refragatoribus, cum quibus disputat in *Scorpiace adv. Gnosticos*. Atqui Medæ veneficæ historia omnibus nota est. Addit autem, *etsi licuit in vervecem*, propter subreptum ab ea vellus aureum. *PAM.*

(c) *Translatus est Enoch.* Hæc verba expresse militant adversus judaizantem Aben Esra, qui illud, *transtulit illum Dominus (Gen. V)*, de morte intelligit; cum contra sentiant cum Auctore Philo judæus, lib. de *Vit. Sap.* Irenæus, lib. I, c. 5, et lib. IV, c. 50, Hieronymus *adv. Pelagianos*, lib. III, et Patres omnes. Imo ipse apostolus Paulus, *Hebr. XI: Fide*, inquit, *translatus est Enoch, ne videret mortem.* *PAM.*

(d) *Morituri reservantur.* Alludit ad Apocal. c. XI. Nunc patet verior tum Auctoris, tum BB. Hieronymi, ep. 148 ad Marcellum, et Augustini, in *Gen. ad lit.* I. VII, et de *Peccatorum mer.* c. 5, sententia, quod *morituri reservantur*, quam aut Procopii, qui immortalitate donatos putat, aut Gregorii Nazianzeni dubia hæc de re opinio. *PAM.*

(e) *Ubi sunt illi quos Menander ipse perfudit, etc.* Baptismi verba sunt perfundere et mergere. Mersio et perfusio sive aspersio, ubi est dantis et accipientis fides integra, æque ad baptismum christianum pertinent. Illa ex ordine, fidelibus bene valentibus; ista ex necessitate, fidelibus morbo implicitis, adeoque clinicis sive grabatariis. De quibus est præclara Cypriani epistola ad Magnum, et notanda in primis est hæc sanctissimi martyris sententia: « In sacramentis salutaribus, necessitate cogente et Deo indulgentiam suam largiente, totum credentibus confero divina compendia. » Notandum autem baptismo perfundi solitos simul et mergi: ex his Tertulliani verbis observare est duplicem in baptismo ritum, perfundere et mergere. Perfusio lavationem peccatorum indicabat: mersio mortem et sepulturam, commortuorum et consequentium Christo. *Ric.*

(f) *Apostoli perennes veniant.* Quos scilicet Menander baptizavit, et Styge illa sua mersos reddidit immortales. *Ric.*

(g) *Videat illos meus Thomas, audiat, contrectet; et credat.* Thomam hic suum vocat quemlibet vere christianum, sed prudentem, non credulum impostori Menandro: nam adversus hæretici istius et magi præstigias opus esse incredulitate Thomæ apostoli. Amabo christianum, inquit, et meus erit ille Thomas, qui menandricæ Stygis immortalitati non credet, nisi prius et visu et auditu et tactu diligenter exploratæ. *Ric.*

CAP. LI. — (h) *In Politia tamen cujusdam inseputi cadaver opponit.* Locus in *Politia*, id est *Republ. I. X*, habetur. « At non referam tibi, inquit, Alcinoi apologum, sed fortis viri Eris ægyptii, genere pamphylii; qui aliquando in bello occisus, cum decimo dii mortui jam patefacti tollerentur, sanus quidem et integer corpore sublatus est; domum vero delatus, ubi duodecimo die sepeliendus esset, in pyra positus revixit. » Vide de eodem Valer. Max. I. I, c. 8, et Macrobius, in *Somnio Scipionis*. *PAM.*

(i) *Ad hoc et Democritus.* Democritum ejus fuisse sententiæ, quod post mortem animæ adhærere corporibus, fortassis ex eo colligit Auctor, quod vel Plinio teste, lib. VII, c. 55 asservari voluerit corpora hominum, eo quod reviviscenda promitteret. Argumentum autem ejus ad hanc rem de *crementis comarum et unguium inseputuris*, pulchre refellit Auctor, causis naturales afferens. *PAM.*

rum in sepulturis aliquanti temporis denotat. Porro et aeris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse. Quid enim, si aridior aer, et solum salsius? quid, si et ipsius corporis substantia exsuecior? quid, si et genus mortis ante jam corruptelæ materias erogat? Ungues autem, cum exordia (1) nervorum sint, merito, nervis resolutione porrectis, proveciores, et quotidie, deficiente carne expelli videntur. Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquandiu durare præstat secreta munitio. Denique, in viventibus etiam (a) pro cerebri ubertate, vel affluit capillago, vel describit. Habes medicos. Sed nec medicum quid animæ subsidere in corpore est, decessurum quandoque et ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleverit. Et hoc enim in opinione quorundam est. Propterea nec ignibus funerandum aiunt, parentes superfluo animæ. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquis animæ adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine aversatrix quod et ipsum homo non utique mercatur, pœnali exitu impendi. Cæterum, anima indivisibilis, ut immortalis, etiam mortem indivisibilem exigit credi, non quasi immortalis, sed quasi indivisibili animæ indivisibiliter accidentem. Dividetur autem mors, si et anima, superfluo scilicet animæ quandoque morituro (2). Ita portio mortis cum animæ portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse vestigium opinionis istius. De meo didici. Scio fœminam quamdam (b) vernaculam Ecclesiæ, forma et ætate integra functam, post unicum et breve matrimonium, cum in pace dormisset, et morante adhuc sepultura, interim oratione presbyteri componeretur (c), ad primum halitum (3) orationis (d) manus a lateribus dimotas in habitum supplicem conformasse,

(e) rursusque condita pace, situi suo reddidisse. Est et alia (4) relatio apud nostros, (f) in cœmeterio, corpus corpori juxta collocando spatium recessu (5) communicasse. Si et apud ethnicos tale quid traditur, ubique Deus potestatis suæ signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim credam ex Deo factum, quam ex ullis animæ reliquiis: quæ si inessent, alia quoque membra movissent; et si manus tantum, sed non in causam orationis. Corpus etiam illud non modo fratri cessisset, verum et alias, mutatione situs sibi ipsi refrigerasset (g). Certe unde unde (6) sunt ista, signis potius et ostentis deputanda, naturam facere non possunt. Mors si non semel tota est, non est; si quid animæ remanserit, vita est. Non magis vitæ miscetur mors, quam diei nox.

CAPUT LII.

Hoc igitur opus mortis, separationem carnis atque animæ, (h) seposita quæstione factorum et fortuitarum, bifariam distinxit humanus adfectus, in ordinariam et extraordinariam formam: ordinariam quidem naturæ deputans placidæ cujusque mortis; extraordinariam vero præter naturam judicans violenti cujusque finis. Qui autem primordia hominis novimus, audenter determinamus, mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali: facile autem usurpari naturæ nomen, in ea quæ videntur a nativitate ex accidentia adhæsisse. Nam si homo in mortem directo institutus fuisset, tunc demum mors naturæ adscriberetur. Porro, non in mortem institutum eum, probat ipsa lex, conditionali comminatione suspendens, et arbitrio hominis addicens mortis eventum (i). Denique, si non

LECTIONES VARIANTES.

- (1) *Etodia Jun.*
 (2) *Morituræ Fran.*
 (3) *Aditum Nouw. habitum Fran. Pam.*

- (4) *Illa cod. Agob.*
 (5) *Accessu cod. Agob.*
 (6) *Unde tantum Ithen. Pam. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Pro cerebri ubertate.* Ex humiditate cerebri contingit, ut pili citissime oriantur, pereantque. **LE PR.**

(b) *Vernaculam Ecclesiæ.* Christianam christianis parentibus natam, sic Plinius libro XIV, cap. 2. Uvas peculiare atque vernaculas Italiæ nobiliores esse ait cæteris quæ advenerant Chio Thæsove. Sic etiam Septimius in *Apologetico: Vernaculam septem collium plebem.* Et lib. 1. *De Cultu Fœminarum. Aurum apud barbaros vernaculum.* **RIG.**

(c) *Oratione presbyteri componeretur.* Facit etiam hoc ad vetustatem orationis pro defunctis comprobendam; cui similes locos videat lector in lib. de *Orat.* c. 4, ac lib. de *Cor. Milit.* c. 3. Hic certe proprie de oratione presbyteri, id est, juxta usum Tertulliani, sacrificio in sepultura mortuorum: nam et illa verba, *ad primum habitum* (seu *halitum*) orationis, et, *rursusque condita pace*, ad sacrificium magis quam ad orationem pertinere dignoscuntur; maxime cum etiam *fœminam mortuam manus in habitum supplicem* (quali presbyteri potius in sacrificio quam alia oratione uti solent) *conformasse* addat. **PAM.**

(d) *Manus a lateribus dimotas in habitum supplicem conformasse.* Hoc est, dispansas in modulum crucis, quem fuisse orantis christiani habitum sæpe significat: hodieque non pauca ejusmodi reperiuntur in Romæ subterraneis veterum christianorum monumenta. **RIG.**

(e) *Rursusque condita pace situi suo reddidisse.* Hoc est, post osculum pacis, quod erat signaculum et conclusio orationis, ut ipse ait sub finem libri de *Oratione*, conditam pacem proprie dixit oscula mutuo data, nempe inter Fratres seu Fideles, qui mortui componendi officio interfuerant. *Condere* hoc loco significat: *mutuo dare*, ut *condicere*, *mutuo dicere.*

RIG.

(f) *In cœmeterio.* De cœmeteriis Christianorum (quæ extra portam fuisse olim constructa, supra diximus in lib. de *Testimonio animæ*, c. 4), vide annotationes nostras in B. Cyprianum, *ep.* 68 ad *Steph.* Atqui an etiam apud ethnicos tale quid tradatur, inquirendum relinquo lectori curioso. **PAM.**

(g) *Sibi ipsi refrigerasset.* Simili phrasi, lib. ad *Scapulam*, dixit Auctor cap. 4; *Indigentibus refrigeramus*, id est, refrigerium afferimus. **PAM.**

CAP. LII. — (h) *Seposita quæstione factorum.* Non vult prolixiorē hanc de anima disputationem facere: sed sive fato modus mortis accidat, sive fortuito, prætermissa hac quæstione ad divisionem mortis progreditur, in ordinariam et extraordinariam. **LAC.**

(i) *Arbitrio hominis addicens mortis eventum.* Locus hic iterum facit pro hominis libero arbitrio, quod ipsum vocat mox satis nove *oblationis potestatem*, eo quod possit acceptare per voluntatem vitam aut mortem sibi a Deo oblatam. **PAM.**

deliquisset, nequaquam obiisset. Ita non erit (1) A natura, quod ex oblationis potestate accidit per voluntatem, non ex instituti auctoritate per necessitatem. Proinde, etsi varii exitus mortis, ut est multimoda conditio caussarum, nullum ita dicimus lenem, (a) ut non vi agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet, vis est. Quid enim? Quæ tantam animæ et carnis societatem, tantam a conceptu concretionem sororum substantiarum divellit ac dirimit. (b) Nam etsi præ gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon spartanus, dum victorem Olympiæ filium amplectitur; (c) etsi præ gloria, ut Clidemus atheniensis, dum ab histrionibus ob præstantiam auro coronatur; etsi per somnium, ut Plato; etsi per risum, ut P. Crassus: multo violentior mors, quæ per aliena grassatur, quæ animam per commoda expellit, quæ tunc mori adfert, cum jucundius vivere est, in exultatione, in honore, in requie, in voluptate. Vis est et illa navigiis, cum (d) longe a Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adlante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repente percussu, cum tota securitate desidunt. Non secus naufragia sunt vitæ, etiam tranquillæ mortis eventus. Nihil refert integram abire corporis navem, an dissipatam, cum animæ navigatio evertatur.

CAPUT LIII.

Sed quo deinde anima nuda et explosa divertit, sine dubio prosequemur ex ordine. Prius tamen quod est loci hujus explebimus, ne quia varios exitus mortis ediximus, expectet quis a nobis rationes singulorum, medicis potius relinquendas, propriis arbitris omnium lethalium rerum sive caussarum, et ipsarum corporalium conditionum. Plane ad immortalitatem animæ hic quoque protegendam in mentione

A mortis aliquid de ejusemodi exitu interstruam, in quo paulatim ac minutatim anima dilabitur: habitum enim sustinens defectionis, abducitur, dum absumi videtur, et conjecturam præstat interitus de excessu temperatura. Tota autem in corpore et ex corpore est ratio. Nam quisquis ille exitus mortis, sine dubio aut materiarum, aut regionum, aut viarum vitalium eversio est: materiarum, ut fellis, ut sanguinis: regionum, ut cordis, ut jecoris: viarum, ut venarum, ut arteriarum. Dum igitur hæc ex propria quaque injuriæ causa vastantur in corpore, adusque ultimam eversionem, et rescissionem (2) vitalium, id est naturalium finium, situm, officiorum, necessario et anima, dilabentibus paulatim instrumeatis, et domiciliis, et spatiis suis, paulatim et ipsa migrare compulsa, deducitur in diminutionis effigiem; non alio modo, quam quo et aurigam ipsum quoque defecisse præsumitur, cum vires equorum defatigatio denegavit, quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis veritate. Perinde auriga corporis spiritus animæ, deficientis vectaculi nomine, non suo, deficit, opere decedens, non vigore; actu elanguens, non statu; constantiam, non substantiam decoquens, quia comparere cessat, non quia esse. (e) Sic et rapida quæque mors, ut cervicum messis, semel (3) tantam januam pandens, (f) ut ruinæ (4) vis semel omnia vitalia (5) elidens, ut apoplexis, interior ruina, nullam animæ moram præstat, nec discessum ejus in momenta discruciat. At ubi longa mors, prout deseritur anima, ita et deserit; non tamen conciditur hac facie, sed extrahitur; et dum extrahitur, postremam suam partem videri facit. Non omnis autem pars statim et abscissa est quia postera est; nec quia exigua est, statim et ipsa (6) peritura est. Sequitur seriem suus finis, et

LECTIONES VARIANTES.

(1) Erat Pam. Rhen. Seml.

(2) Recussione Pam. Rhen. Seml.

(3) Ac add. Rig. Ven.

(4) Ut ruinæ Rhen. Pam. Seml. Oberth. ut runa cod. D

Agob. aut ruinæ Rig. Ven. lib. Ursini.

(5) Vitalia abest a Par. aliis.

(6) Ipsa abest a Par. aliis.

COMMENTARIUS.

(a) *Ut non vi agatur.* Dubitatum philosophis est num mors sit homini naturalis. Tertullianus etsi dicere videatur omnem mortem esse violentam, id dicit quia nunc semper contingit ex contraria aliqua passione: non tamen proinde negat, mortem secundum se esse secundum naturam, quamvis proprie naturalis non omnino dici queat, quia natura non intendit corruptionem. LAC.

(b) *Nam etsi præ gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon.* Sumpsit hoc, sicuti alia multa, Auctor ex Plin. lib. VII, cap. 32, ubi sic ait: *Quin et funus Chilonis læcædæmonii, cum, victore filio Olympiæ expirasset gaudio, tota Græcia prosecuta est.* Quod ipsum non illi modo, sed et Sophocli ac Dionysio Siciliæ tyranno accidisse, accepto tragicæ victoriæ signo, idem scribit cap. 53. PAM.

(c) *Etsi præ gloria, ut Clidemus atheniensis.* Clidemi cujusdam scripta adlegant Athenæus et Plutarchus in *Aristide*. An idem sit nescio, neque enim apud alium reperire hoc exemplum mortis licuit. PAM.

(d) *Longe a Caphareis saxis, etc.* De his ita Propertius lib. III, eleg. 7, adludens, sicut et Auctor, ad clas-

sen Græcorum, quæ apud promontorium Eubææ, versus Hellespontum; valde afflictæ fuit:

Saxa triumphales fregere Capharea puppes.
Naufraga cum vasto Græcia tracta dolo est. PAM.

CAP. LIII — (e) *Sic et rapida quæque mors.* Tractat hic questionem de qualitate mortis. Nam ad animæ immortalitatem, sive diurnitatem post mortem plurimum conducere mortis genus, putabant philosophi præcipue, qui corpoream animam cum Tertulliano faciebant, ut Stoici, an scilicet ruina oppressus quis, an aqua obrutus, vel alio genere mortis repentinæ raperetur. Servius in t. *Æn.* Ingenuit *Æneas*, non propter mortem, sed propter mortis genus. Grave est enim, secundum Homerum, perire naufragio, quia anima est ignea, et extinguere videtur in mari. LAC.

(f) *Ut ruinæ vis semel omnia vitalia elidens.* Tria mortis genera diligentissime notat Auctor: unum ex causa extrinseca, ut decollatio; alterum a causa intrinseca, ut apoplexis; tertium ab utraque, ut ruina elidens corpus, cujus propterea intestina viscera corumpuntur. LAC.

mediocritas trahitur ad summa, et reliquæ universitati coherentes, expectantur ab illa, non derelinquunt. Atque ita ausim dicere, totius ultimum, totum est: quia licet minus atque posterius sit, ipsius est. Hinc denique evenit, sæpe animam in ipso divortio potentius agitari, sollicitiore obtutu, extraordinaria loquacitate, dum ex majori suggestu, jam in libero constituta, per superfluum quod adhuc cunctatur in corpore, enuntiat quæ videt, quæ audit, quæ incipit nosse. Si enim (a) corpus istud platonica sententia carcer, cæterum apostolica (1 Cor. III, 16) Dei templum, cum in Christo est; sed interim animam concepto suo obstruit, et obscurat, et concretionem carnis infreat; unde illi, velut (b) per corneum specular, obsoletior lux rerum est, procul dubio cum vi mortis exprimitur de concretionem carnis, et ipsa expressione colatur, certe de oppanso corporis erumpit in apertum, ad meram et puram et suam lucem statim semetipsam in expeditione substantiæ recognoscit, et in divinitatem ipsa libertate respiscit, ut de somno emergeas, ab imaginibus ad veritates: tunc et enuntiat quæ videt, tunc exultat aut trepidat, preut paraturam deversorii sui sensit, (c) de ipsius statim angeli facie, vocatoris animarum, Mercurii poetarum.

CAPUT LIV.

Quo igitur deducetur anima, jam hinc reddimus. Omnes ferme philosophi, qui immortalitatem anime, qualiter volunt, tamen (1) vindicant, ut Pythagoras, ut Empedocles, ut Plato, (d) quique aliquod illi tempus indulgent ab excessu usque in conflagrationem universitatis, ut Stoici, suas solas, id est sapientum animas, in supernis mansionibus collo-

LECTIONES VARIANTES.

(1) Tantum *Rhen. Sent.* tanquam *Pam.*(2) Discipula ad magistros converteatur *c. Agob. mendose.*(3) Alvo *Jun.*(4) Christo *Rig. Ven. mendose.*

cant. Plato quidem non temere (e) philosophorum animabus hoc præstat, sed eorum qui philosophiam scilicet exornaverint amore puerorum. Adeo etiam inter philosophos magnum habet privilegium impunitas. Itaque apud illum in ætherem sublimantur animæ sapientes; apud Arium, in aerem (f); apud Stoicos, sub lunam. (g) Quos quidem miror, quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum illas a sapientibus multo superioribus erudiri adfirmant. Ubi erit scholæ regio, in tanta distantia diversiorum? qua ratione discipulæ ad magistros conventabunt (2), tanto (3) discrimine invicem absentes? Quis autem illis posthumæ eruditionis usus ac fructus jamjam conflagratione perituris? Reliquas animas ad inferos dejiciunt. Hos Plato velut grenium terræ describit, in *Phædone*, quo omnes labores mundalium sordium confluendo, et inibi desideando exhalent, et quasi cæno immunditiarum suarum crassiorum haustum et privatum illic aerem stipent.

CAPUT LV.

Nobis inferi non nuda cavositas, nec subdivalis aliqua mundi sentina credatur: sed in fossa terræ, et in alio vastitas, et in ipsis visceribus ejus abstrusa profunditas. Siquidem Christum (4) in corde terræ (*Mat. XII*) triduum mortis legitis expunctum, id est in recessu intimo et in ipsa terra aperto, et intra ipsam clauso (5), et inferioribus adhuc abyssis superstructo. Quod si Christus Deus, quia et homo, mortuus secundum Scripturas, et sepultus secundum (6) easdem, hic (7) quoque legi satisfecit, forma humanæ mortis apud inferos functus; nec ante ascendit in sublimiora cælorum, quam descendit in inferiora terrarum (h), ut illic Patriarchas et

COMMENTARIUS.

(a) *Corpus istud platonica sententia*, etc. S. Hieronymo objecti Rufinus, quod in comment. epist. ad Ephes. dixisset, *corpus animæ carcerem*, atque respondet ex Origenis dixisse sententia, qui ut in multis, etiam in hoc Platonem est imitatus. Facile id sibi induxit Origenes, et qui animas putaret ob delicta a summo Deo intrusas in corpora. *Lac.*

(b) *Per corneum specular*. Platonem imitatur, qui similiter in *Charmide* vocavit carnem corneum specular. Alludit uterque ad portas corneam et churineam somniorum apud Homerum. *Lac.*

(c) *De ipsius statim angeli*, etc. Putat apparere cuiquam angelum in fine vitæ, sicut supra in initio, et a nativitate indicavit comitari; et angelum deductorem notat de quo Chrysostomus *hom. 29 in c. VIII Matth. et hom. de Lazaro ad cap. XVI Lucæ. Lac.*

(d) *Quique aliquod illi tempus indulgent*. Rationalis animæ incorruptibilitatem omnes ferme philosophi adstruunt; Stoici vero, licet animam post mortem remanere putent, corruptibilem tamen credunt. Unde Tullius lib. 1. *Tuscul.*: *Stoici usuram nobis largiuntur tanquam cornicibus, diu minus animas vivunt, semper nequunt. LE PR. emendantibus. Ebb.*

(e) *Plato quidem non temere*. Habes hoc Platonis paradoxon partim in *Phædone*, partim in *Phædro*, denique et in *Timæo*; ubi docet (quod etiam cap. seq. repetit Auctor) in ætherem (sive, uti loquitur, pu-

ram habitationem seu cælum) sublimari animas sapientes cum pueris: quod, etsi Auctor aliter interpretetur, Marsilius tamen mavult referre ad eos, qui philosophiæ institutionem puerorum conjunxerant. *Pam.*

(f) *Apud Arium in aerem*. Id ipsum repetit cap. seq. Quid autem aer ab æthere differat, omnibus notum est: nempe quod aer nam sit ex quatuor elementis (juxta veterum placita), æther plerumque pro cælo accipiatur. Quis autem iste Arius, dispiciat diligens lector. *Pam. adnotantibus. Ebb.*

(g) *Apud Stoicos sub lunam*. De hoc iterum cap. seq. Horum vero sententiam, præterquam quod sequi videtur Cæcero (*Tusc. I*), Lucanus his amplexus est versibus:

Quo hinc patet terras inter Lunæque meatus,
Semi-dei manes habitant; quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, et æternos animum collegit in orbis. *Pam.*

CAP. LV.—(h) *Descendit in inferiora terrarum*. Allegat hic, præter Scripturas ibi citatas (quemadmodum et *BB. Hieronymus*, et *Irenæus*, et *Ambrosius*), illud *Ephes. IV*: *Quod autem ascendit* (cui addit Auctor explicationis gratia, *in sublimiora cælorum*), *quid est nisi quia descendit primum in inferiores partes terræ?* pro quo apud *Iren.* et hic: *in inferiora terrarum*; qui non videtur legisse vocem *πίτ*; quæ hodie

Prophetas (*Eph. IV*) compotes sui faceret, habes (1) A et regionem (2) inferum subterraneam credere, et illos cubito pellere, qui (3) satis superbe non putant (4) animas fidelium inferis dignas, servi super dominum, et discipuli super magistrum, aspernati, si forte, in Abrahamæ sinu expectandæ resurrectionis (a) solatium carpere (5). « Sed in hoc, inquit, Christus inferos adiit (b), ne nos adiremus: ceterum, quod discrimen ethnicorum et Christianorum, si carcer mortuis idem? » Quo ergo anima modo exhalabit in cælum (c), Christo illic adhuc sedente ad dexteram Patris, nondum Dei jussu per tubam archangeli au-

dito (d), nondum illis quos Domini adventus in sæculo invenerit obviam ei ereptis (6) in aerem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet cælum, terra adhuc salva, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mundi reserabuntur regna cælorum. (e) Sed in æthere dormitio nostra, cum pueris (7) Platonis; aut in acre, cum Ario; aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum (f): « Imo, inquis, in paradiso, quo jam tunc et Patriarchæ (g) et Prophætæ appendices Dominicæ resurrectionis, ab inferis migraverint. » Et, quomodo Joanni in spiritu paradisi regio revelata, quæ subicitur altari, (h)

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Habens *Rig. Ven.*
 (2) Originem *Par.*
 (3) Quia *Par.*
 (4) Putent *Pam. Rhen. Seml. Oberth.*

- B (5) Capere *Gelen. Rig. Ven.*
 (6) Raptis *Pam. Rhen. Seml.*
 (7) Puerariis *Rig. Ven.*

COMMENTARIUS.

in omnibus codicibus græcis et ex translatione in latinis legitur. Allegari præterea solent ad hujus argumenti confirmationem Scripturarum testimonia: *Zach. IX*; *Eecli. XXIV*; *Act. II*; *Os. XIII*; denique illud *Jerem.* quod *Justinus martyr adv. Tryphon.* Judæos reseculis dicit: *Recordatus est Dominus Deus mortuorum suorum ex Israel, qui obdormierunt in terra aggeris (sive sepelitionis), et descendit ad eos ut Evangeizaret, et læto eis significaret nuntio salutæ suæ.* Quod ipsum cum citetur ab Irenæo loco jam citato, omnino ibi legendum, in terra sepelitionis, pro stipulationis. Patrum vero testimonia hæc citat *Fenardentius in Irenæum*: Thaddæi apud Eusebium, l. I, c. ult.; Dionysii Areop. lib. de cælesti hierarchia, c. 4; Ignatii, ep. ad Thralenses; Clementis Alex. l. II et VI *Strom.*; Origenis, in cap. V *Rom.*; Basilii, in *Ps. XLVIII*; Gregorii Naz., *Or. de Paschate*; Epiphani, *Hær. 64* ac *77*, et in *Anchor.*; denique et Arnobii, in *Ps. XV*, LXXXVII ac CXXXVII. Quibus adde, præter Iren. *Cypr.* et Hieron. locis citatis, alterum BB Hieronymi locum in *Osee c. XIII*, et Nazianzeni *Or. III Theolog.*; Augustin. ep. LVII ad *Dardan.* et ad *Evod. XCIX*; Greg. Nyss. *Or. II de Resurr.*; Fortunatum, *Hymn. de Pasch.* qui perperam Lactantio adseribitur; ipsum Lactantium l. IV, c. 49, et German. Constantinop. de *Cruce Christi*. Quid? quod Augustinus etiam idipsum adstruat, ubi quintum articulum Symboli tractat, l. IV de *Symbol. ad Catach.*, c. 6; et disertis verbis B. Cyrillus Hieros., *Catech. IV*, inter sepulturæ mentionem et resurrectionis interponit (sicut nos etiam) illud: *Descendit ad inferos*; imo et causam eandem cum Auctore addens, ut et *justos liberaret*, subjungit cum stomacho quosdam: « Cur enim vellet viventes quidem frui gratia, quamvis ex his sancti non essent; qui vero cum Adam a longo tempore conclusi erant, non potiri libertate? » etc. Ne prolixiores simus, hoc addito, quod in confirmationem addeget etiam illud *Matt. XI*: *Tu es qui venturus es? Ipsi interim magis videntur conjunxisse hunc articulum cum præcedenti, Et sepultus est.* Unde et *Ruffinus* (in *Symbolo*) dicit, vim verbi eandem videri esse in eo, quod sepultus dicitur. Valeat itaque *Erasmus* cum suis *Catechesibus*, ubi non veretur dubitare an *Thomas Aquinas* primus hanc clausulam Symbolo fidei apostolico addiderit; maxime cum manifeste tria hæc conjungat Auctor: *mortuus secundum Scripturas, sepultus, ac descendit ad inferiora terrarum.* *PAM.* Videtis etiam quæ contra *Rigaltium* adnotavimus in c. 15 lib. de *Idololatria*. *EDD.*

(a) In Abrahamæ sinu expectandæ resurrectionis. Possunt aliquo modo commodam interpretationem huius loci accipere, si dicamus Auctorem sentire, quod nondum perfecta cæli fruatur beatitudine, quam

post corporis resurrectionem pleniorē expectant animæ. *PAM.*

(b) Sed in hoc, inquit, Christus inferos adiit. Istud argumentum, quod tacite sibi objicit, non solum ab Auctore, sed nec a nobis probatur; alioqui enim inde concluderetur, cum qui semel christianus factus fuerit, inferos promereri non posse.

(c) Quo ergo anima modo exhalabit in cælum. Verba sunt refellentis sententiam existimantium animas fidelium statim ab excessu in cælum exhalari. *Christus*, inquit, nondum venit iudicem agere; adhuc sedet ad dexteram Patris; nondum tuba signum dedit; nondum flagrat terra: et quæ sequuntur. *Augustinus* in *Psal. 56*: *Post vitam istam parvam, nondum eris ubi erunt sancti, etc.* *RIG.* — Nec tamen etiam istud e contrario quidquam facit pro paradoxo Auctoris; quippe cum nihil obstat *Christum adhuc sedere ad dexteram Patris*, et tamen aliquos in cælum recipi: nam I Petri III legitur de Christo: *Qui est in dextera Dei deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur, projectus in cælum.* Si autem hæredes et cohæredes Christo, simul cum illo conglorificabimur, atque adeo in cælum recipimur. Alioqui certe frustra diceret *Apostolus Gal. II*: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.*

PAM.

(d) Nondum Dei jussu per tubam Archangeli adito. Cum hæc ad tempus resurrectionis corporum pertinere constet, facit hoc etiam pro sana illa interpretatione, de qua paulo ante. *PAM.*

(e) In æthere cum pueris Platonis. Supra dixit, Platonem non temere philosophorum animabus hoc præstare; sed eorum qui philosophiam scilicet exornaverint amore puerorum. *RIG.* — Sunt rursus verba illa ex persona philosophorum et aliorum ironicos dicta.

PAM.

(f) Aut circa lunam cum Endymionibus Stoicorum. Ridens Stoicos, vocat animas eorum *Endymiones*; eo quod *Endymion* ille poeticus longissimi temporis somnator, a Luna adamatus fertur, quod, teste *Plinio* (l. II, c. 7), multa ad lunæ cursum pertinentia primus deprehenderit. *PAM.*

(g) In paradiso, quo jam tunc et Patriarchæ. Sed neque hoc probatur; quod credamus ex Ecclesiæ præscripto, *Patriarchas et Prophetas appendices Dominicæ resurrectionis*, id est, qui cum illo resurrexerunt, ab inferis migrasse in cælum, non in paradysum secundum quosdam, aut in sinum Abrahamæ, qualem Auctor somniat. Alioqui enim verum non esset illud *Psalmi LXVII*: *Ascendens in altum captivum duxit captivitatem*; quod explicans *Apostolus, Eph. IV*, interpretatur illud, in altum, supra omnes cælos.

PAM.

(h) Paradisi regio quæ subicitur altari. Pro Tertul-

alias animas apud se præter martyrum ostendit. Quomodo (a) Perpetua fortissima martyr, sub passionis, in revelatione paradisi, solos illic comeres suos vidit, nisi quia nullis triumphæ paranimatrix cedit, nisi qui in Christo decesserint (1), non Adam? Nova mors pro Deo, et extraordinaria hristo, alio et privato excipitur hospitio. Agitataque differentiam ethnici et fidelis in morte. Deo occumbas, ut Paracletus monet, non in febribus et in lectulis, sed in martyriis, si in tuam tollas, et sequaris Dominum, ut ipse ait (Matt. X); tota paradisi clavus tuus sanest. (b) Habes etiam de Paradiso a nobis libellum quo constituimus omnem animam apud inferos strari in diem Domini.

CAPUT LXI.

Urrit disceptatio, an etiam hoc ab excessu statim in quasdam animas aliqua ratio detineat hic in, an etiam receptas liceat postea ab inferis exire vel ex imperio intervenire: nec harum enim numerum suasorie desunt. Creditum est, insepulm ante ad inferos redigi, quam justa percepsecundum homericum Patroclum (c) funus in s de Achille flagitantem, quod non alias adire inferum posset, arcentibus eum longe animaepeultorum. Novimus autem, præter poetica pietatis quoque homericæ industriam. Tanto enim curam sepulturæ collocavit, quanto moram ejus injuriosam animabus inculpavit; et ne quis defunctum domi detinens ipse amum illo maceretur (d) enormitate solatii dolore. Ita querelas animæ insepultæ ad utrumque it; ut instantia funeris, et honor corporum seriet mæror (2) adfectuum temperetur. Cæterum, vanum ut anima corporis justa sustineat, quasi ex illis ad inferos avehat? Multo vanius, si inju-

ria deputabitur (3) animæ cessatio sepulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Utique enim tardius ad inferos abstrahi malet (1), quæ nec mori voluit. Amabit impium hæredem, per quem adhuc pascitur luce: aut si qua pro certo injuria est tardius sub terram detrudi, titulus autem injuriæ cessatio est sepulturæ, per quam iniquum eam injuria adfici, cui non imputabitur (5) cessatio sepulturæ, ad proximos scilicet pertinens. Aiunt et immatura morte preventas eousque vagari isthæ (6), donec reliquatio (e) compleatur ætatum, quas tum (7) pervixissent, si non intempestive obiissent. Porro, aut constituta sunt tempora unicuique, et constituta præcipi posse non credam; aut si constituta sunt quidem, Dei tamen voluntate vel aliqua potestate mutilantur, frustra mutilantur, si jam impleti sustinent (8); aut si non sunt constituta, nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam: ecce obiit (verbi gratia) infans sub uberum fontibus, puta nunc puer investis, puta vesticeps, qui tamen octoginta annos victurus fuisset: hos præreptos ut anima ejus hic post mortem transigat, quale est? Ætatem enim non potest capere sine corpore; quia per corpora operantur ætates. Nostri autem illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in resurrectione animas, in quibus decesserunt. fidem ergo sperabuntur et corporum modi, (f) et eadem ætates quæ corporum modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic transigere prærepta tempora, ut octogenaria resurgat in corpore mensis unius? Aut si hic necesse erit ea tempora impleri quæ fuerant destinata, num et ordinem vitæ quam (9) sortita sunt tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter hic anima decurret, ut et studeat ab infantia, pueritiæ delegata; et militet ab adolescentia, juventæ (10) excitata; et censeat a juvena, senectæ ponderata; et lænus expri-

LECTIONES VARIANTES.

decesserit *Venet. Rig.* Cædit, n. q. in Ch. decesserint *Iran.*
memoria *Rhen. Rig. Seml. Ven. cod. Agob.*
deputatur *alii.*
fallit *Seml.*
deputatur *Par. Jun.*

(6) Isti hic *Jun. Lat.*
(7) Ætatis qua cum *Pam. Rhen.*
(8) Sustinentur *Rig. Ven.*
(9) Quæ *Ven.*
(10) Juventa *Rhen. Pam.*

COMMENTARIUS.

ententia descendum videtur, altaris nomine sigi terram martyrum sanguine cruentatam in molaris. *RIG.* — Illic altare illud, cujus fit mentio l. VI, paradisi interpretatur, in quo solos r collocare martyres, reliquis non concedens num Abrahæ. Nos vero et B. Cyprian. ep. 52 *Ionian.*, martyribus cælum, reliquis purgatum tribuimus. *PAM.*

Perpetua fortissima martyr. Perpetua, impesevero, in Africa martyrium pro Christi fide est cum Felicitate. Fortitudinem in utraque s est S. Augustinus, quem adfert Baronius *tyrolog. romanum.* Tertullianum sub Severo: in confesso est, sicque dum beatissimos mar-nominat, falsi arguit eos qui sub Gallieno cassas fuisse scribunt. *LE PR.*

Habes etiam de Paradiso a nobis libellum. Hunc *radiso* libellum habuit exemplar Agobardi an in perniciosas manus incidisset. *RIG.*

l. LXI.—(c) *Secundum homericum Patroclum.* ad quem alludit reperitur *Iliad. ɓ.*

TERTULLIANI II.

Θάπτε με ὅτι τάχιστα πύλας αἰῶνος παράσω,
Τέλε με εἰργασσῶν ψυχῆς αἰῶνα κερδόντων. *PAM.*

(d) *Enormitate solatii dolore nutriti.* Lugemus ademptum, et tamen adempti reliquias servare, intueri, amplecti, osculari juvat. Sic dolorem nutrimus reliquiarum solatio. Sic nutrimus solatium dolore. Atrox et enorme solatium, quod nisi dolore non constat. Fulgentius *Mytholog. 1: Fecerat enim ille, unde luctus resurrectiones in dies acquireret, non in quo luctus solatium inveniret.* Et tamen fatendum est, inesse aliquam in eo luctu voluptatem, qualem exprimit Achilles Patroclum defunctum in somnis amplectens:

... Μισοῦμαι ἀμφοτέρων τε
Ἄλλοις ἔλοιο τεθαρμένοντα γόοιο. *RIG.*

(e) *Donec reliquatio compleatur.* Eleganter admodum vocem illam jureconsultorum transtulit ad ætatis residuum, quod desideratur in immatura morte preventis. Nam a Paulo, l. qui nominibus D. de ad-min. et peric. tut., accipitur *reliquatio* pro eo quod, rationibus deductis, est reliquum. *PAM.*

(f) *Et eadem ætates quæ corporum.* Cave ne putes

(Vingt-quatre.)

mot, et agrum urgeat, naviget, litiget, nubat, laboret, artritodines obeat; et quaecumque illam cum temporibus manebant tristia ac laeta? Sed haec sine corpore quomodo transigentur? vita sine vita? Sed vacua erunt tem; ora, solo decursu adimplenda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, ubi perinde nullus est usus illorum? Ita dicimus omnem animam, quae aetate decesserit, in ea stare ad eum diem, usque quo perfectum illud reponitur ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum. Proinde nec (1) extorres inferum habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, præcipue per atrocitates (2) suppliciorum, crucis dico, et securis, et gladii, et feræ; nec isti porro exitus violenti, quos justitia decernit, violentiæ vindex. « Et ideo, inquires, scelestæ quæque animæ inferis exulant. » Alterum ergo constituas compello, aut bonos inferos, aut malos. Si malos placet, et jam præcipitari illuc animæ pessimæ debent. Si bonos, cur idem, animas immaturas, et innuptas, pro conditione ætatis puras et innocuas, interim dignas inferis non (3) iudicas?

CAPUT LVII.

Aut optimum est hic retineri, (a) secundum aoros; aut pessimum, secundum bioathanatos, ut ipsis iam vocabulis utar, quibus auctrix opinionum istarum magia sonat, (b) Hostanes (4) et Typhon, (c) et Dardanus, et Damigeron, et Nectabis, et Berenice. Publica iam literatura est (5), quæ animas etiam justa ætate sopitas, etiam proba morte disjunctas, etiam prompta humatione dispunctas, evocaturam se ab inferum incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus magiam? Quod omnes pene: fallaciam. Sed ratio fallaciæ (d) solos non fugit Christianos, qui spiritualia nequitia, non quidem socia conscientia, sed inimica scientia novimus, nec invitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus; multiformem lucem mentis humanæ, (e) totius erroris artificem, sa-

lutis pariter animæque vastatricem scientiam (6) magiæ, secundæ scilicet idololatriæ, in qua se demones perinde mortuos fingunt, quemadmodum in illa deos. Quidni? cum et dii mortui. Itaque invocantur quidem aori et bioathanati, sub illo fidei argumento, quod credibile videatur eas potissimum animas ad vim et injuriam lacere, quas per vim et sævus et immaturus finis extorsit, quasi ad vicem offensæ. Sed demones operantur sub obtentu eorum; et hi vel maxime, qui in ipsis tunc fuerunt cum adviverent, quique illas in huiusmodi impigerunt (7) exitus. Nam, et suggestimus nullum pene hominem carere demonio, et pluribus notum est demoniorum quoque opera et immaturas et atroces effici mortes, quas incursibus deputant. Hanc quoque fallaciam spiritus nequam sub personis defunctorum delitescens, nisi fallor, etiam rebus probamus, cum in exorcismis interdum aliquem se ex parentibus hominem suis (8) affirmat, interdum gladiatorem, vel bestiarium, sicut et alibi deum; nihil magis curans, quam hoc ipsum excludere quod prædicamus, ne facile credamus animas universas ad inferos redigi, ut et iudicii et resurrectionis fidem turbet. Et tamen ille demon postquam circumstantes circumvenire tentavit, instantia divinæ gratiæ victus, id quod in vero est, invitus confitetur. Sic et in illa alia specie magiæ, quæ jam quiescentes animas evellere ab inferis creditur et conspectui exhibere, non alia fallaciæ vis est operator. Plane quia et phantasma præstat, quia (9) et corpus adtingitur; nec magnum illi exteriores oculos circumscribere, cui interiorem mentis aciem exæcere perfacile est. Corpora denique videbantur Pharaoni et Ægyptiis magicarum virgarum dracones, sed Moysi (10) veritas mendacium devoravit (Exod., VII). Multa utique et adversus Apostolos Simon dedit (11), et Elymas magi (Act., XIII); sed plaga cæcitatatis de præ-tigiis non

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Nec abest a Pam. Fran.
 (2) Præcipua atrocitate Rig. Ven. Guyn.
 (3) Indignas inferis iudicas Jun. Rig. Ven.
 (4) Ostanes Par. alii.
 (5) Litera Rig. Ven.
 (6) Vastatorem. Sic etiam Fran. Pam.

- (7) Impigerant Pam. Rhen.
 (8) Sui Pam. Rhen. suis Rig. Ven. cod. Wout.
 (9) Quia redundat Jun. præstat et II out.
 (10) Moysi Rig. Mosis Semler.
 (11) Dedit abest a Rig. Ven.

D

COMMENTARIUS.

Tertullianum voluisse dicere infantes; sed reliquum ætatis adimpletum tunc exiturum dicit, adeo ut nihil a Theologis discrepare videatur, qui resurrecturos homines sanciant eadem ætate qua Christus surrexit. Qui cæci, claudi, ac debiles fuerunt, corpori debitam integritatem assumunt, eruntque tunc in eo statu quem habuissent, si incorrupta et integra mansisset natura. LE PR.

CAP. LVII. — (a) Secundum aoros, etc. Aori dicuntur (ἄωροι) qui morte immatura pereunt; Bioathanati, qui violenta: hoc autem mortis genus illi Bioathanati optimum asserebant. LE PR.

(b) Hostanes et Typhon, etc. Hostanes magus fuit insignis de quo Minutius in Oct., Plin. lib. XXX, cap. 4; Augustinus lib. VI de Baptismo contra Donatistas cap. ult.: Magorum tamen præcipuus Hostanes, et forum veri Dei negat conspici posse, et Angelos veros sedi ejus dicit assistere. Apud Persas Hostanes Magos olium appellatos refert Phavorinus. Typhon al-

ter magus sua infamia, sicut cæteri, celebris: de hoc Herodotus in Euterpe, et Synesius lib. I. de Præcid. LE PR.

(c) Et Dardanus et Damigeron, etc. Recenset hic nominatissimos in magicis homines. Dardani mentionem plurimi faciunt: Clemens Alex. in protrept.; Euseb. II, de Præp.; Arnobius lib. I; Apuleius in apol., ab eo magica ars Dardania dicta est. Solebat autem arte magica horrea exinanire, et frumenta in sua granaria atrahere. Damigeronis meminit Arnobius lib. I. — Nectabis, forte Nectanebus rex ægyptius. — De Berenice, an vir, an femina fuerit nescio, neque enim credo Berenicem illam fuisse matrem Ptolemæi Philadelphæ. LE PR.

(d) Solos non fugit Christianos. Solis nota est Christianis. RIG.

(e) Totius erroris artificem, etc. Magis ideo infamis, et Christianis prohibita tanta olim severitate, quia

fuit. Quid novi æmulatio veritatis a spiritu immundo? A Ecce hodie ejusdem Simonis hæreticos tanta præsumptio artis extollit, ut etiam prophetarum animas ab inferis movere se spondeant. Et credo quia mandacio possunt; nec enim pythónico tunc spiritu (a) minus licuit animam Samuelis effingere (I Reg., XXVIII), post Deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin ut animam cujuslibet sancti, nedum prophete (II Cor., XI), a damonio credamus extractam, edocti quod ipse Satanas (II Thess., II) transfigeretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis (Math., XXIV), etiam deum se adseveraturus in fine (1), signaque portentosiora editurus, ad eventus, si fieri possit, electos. Dubitavit, si forte, tunc prophetam se Dei asseverare, et utique Sauli, in quo jam ipse morabatur? Ne putes alium fuisse qui phantasma administrabat, alium qui commendabat; sed eundem spiritum, et in pseudoprophete, et in apostata facile mentiri, quod fecerat credi, per quem Saulis thesaurus illic erat, ubi et cor ipsius, ubi scilicet Deus non erat. Et ideo per quem visurum se credidit, vidit; quia per quem vidit, et credidit. Si et de nocturnis imaginibus opponitur, sæpe non frustra mortuos visos (nam et Nasammonas (b) propria oracula apud parentum sepulchra mansuetando captare, ut Heraclides scribit, vel Nymphodorus, vel Herodotus; et Celtas apud virorum fortium busta eadem de causa abnoctare, ut Nicander affirmat), non magis mortuos vere patimur in somnis, quam vivos, sed eadem ratione mortuos qua et vivos, et omnia quæ videntur. Non enim quia videntur, vera eunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur. Nulli autem animæ omnino inferos patere, satis Dominus in argumento illo pauperis requiescentis, et divitis ingemiscentis, ex persona Abrahamæ sanxit (Luc., XVI), non posse inde relegari renuntiatorem dispositionis infernæ; quod vel tunc licere potuisset, ut Moysi et Prophetis crederetur. Sed etsi quasdam revocavit

in corpora Dei virtus, in documenta juris sui, non idcirco communicabitur fidei, et audaciæ magorum, et fallaciæ somniorum, et licentiæ poetarum. Atquin in resurrectionis exemplis, cum Dei virtus, sive per Prophetas, sive per Christum, sive per Apostolos in corpora animas representat, solida et contrectabili, et satiata veritate, præjudicatum est hanc esse formam veritatis, ut omnem mortuorum exhibitionem incorporalem præstigias judices.

CAPUT LVIII.

« Omnes ergo animæ penes inferos? » inquis. Velis ac nolis, et supplicia jam illic, et refrigeria. Habes pauperem et divitem. Et quia distuli nescio quid ad hanc partem, jam opportune in clausula reddam. (c) Cur enim non putes animam, et puniri, et foveri in inferis interim sub expectatione utriusque judicii, in quadam usurpatione et caudida ejus? « Quia salvum debet esse, inquis, (2) judicio divino negotium suum, sine ulla prælibatione sententiæ. Tum quia et carnis operienda est restitutio, ut consortis operarum atque mercedum. » Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? Atenim animæ nec in viventibus dormiunt: corporum enim est somnus, quorum et ipsa mors cum speculo suo somno. Aut nihil vis agi illic, quo universa humanitas trahitur, quo spes omnis sequestratur? Delibari putas judicium, an incipi? præcipitari, an præministrari? Jam vero, quam iniquissimum etiam apud inferos, si et nocentibus adhuc illic bene est, et innocentibus nondum? (d) Quid? ampliationem (3) vis esse post mortem, confusa spe et incerta expectatione ludentem, an vitæ recensum jam et ordinationem judicii inhorrentem? Semper autem expectat anima corpus, ut doleat, aut gaudeat? Nonne et de suo sufficit sibi ad utrumque titulum passionis? Quotiens, illæso corpore, anima sola torquetur bile, ira, tædio, plerumque nec sibi noto! quotiens item corpore adfecto furtivum sibi anima gaudium exquirat, et a corporis importuna tunc societate secedit! Mentior, si

LECTIONES VARIANTES.

(1) In fine Fuld. Ursin. insigne Wouw. utrumvis neglig. Seml.

(2) In inserunt omnes præter Wouw.

(3) Amplius Fran. Pan.

COMMENTARIUS.

mater est idololatriæ, quæ crimen olim fuit principum. LE PA.

(a) Minus licuit animam Samuelis effingere. Quæstio est non de nihilo, an Pythonissa vere Samuelem exhibuerit, an vero damonem, qui Sauli fucum fecit et præstigias. Primum asserunt quidam, posterius affirmant cum Septimio Justinus martyr in respons. ad quæst. 52 quæstionum Christian. qui ait id contigisse demonis. opera spectatorum oculos fascinantibus: μετά τὴν ἀπαγωγήν τοῦ δαίμονος, τὸ πᾶς θύει φ' ἑστάντες τῶν ἐπίστων; B. Augustinus non uno in loco et alii. Obtinuit tamen scriptorum multitudo, qui veram animam Samuelis apparuisse autumant. In hunc etiam sensum pronior videtur ante relatus August. cap. XV de cura pro mort. agen. vide cap. XLVI Ecclesiastici, et expende voces. Memini etiam me legisse libellum M. autographum Guillelmi Postelli in quo fusa hæc historia tractatur. LE PA.

(b) Nasammonas. Nasammonas collocat Plinius (I. V, c. 5) in ora Syrtis, quos Græci Mesammones

adpellarunt ab argumento loci, medios inter arenas sitos. PAM.

CAP. LVIII. — (c) Cur enim non putes animam, etc. Inter errores et paradoxa Tertulliani recense, qui animas cælum non intrare usque in diem judicii, et in inferis degere statuit. Unde cap. LV dixit, *aspernati, si forte, in Abrahamæ sinu, expectandæ resurrectionis solatiium capere*. Illud vero Tertulliano commune est cum aliis multis, in quibus hæresis esse non potest, cum nihil statuisset Ecclesia. Neque enim puto illos negasse gloriam visionis beatificæ, Sanctosque integra beatitudine non fruturos nisi post resurrectionem. Cum iis et Tertulliano mitius agendum qui forsitan Dei gloriam videre non inficiati sunt. LE PA.

(d) Quid? ampliationem vis esse post mortem. Eleganter ait interrogando, *Quid? ampliationem vis esse post mortem?* Ex more judiciorum, amplari reus dicitur, de quo nihil pronuntiat, sed ob confusas et incertas judicum sententias in aliud sive tempus, sive tribunal differtur. RIC.

non de ipsis cruciatibus corporis et gloriari et gaudere sola consuevit. (a) Respice ad Mutii animam, cum dexteram suam ignibus solvit. Respice (b) ad Zenonis, cum illam Dionysii tormenta prætereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt juventutis, ut (c) in Cyro ursi cicatrices. Adeo novit et apud inferos anima et dolere et gaudere sine carne; quia et in carne illæsa si velit dolet, et læsa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex judicio Dei post mortem! Sed nec omnia opera cum carnis ministerio anima partitur; nam et solos cogitatus et nudas voluntates censura divina persequitur (*Matth.*, V): *Qui viderit ad concupiscendum, jam adulteravit in corde*. Ergo (1) propter hoc congruentissimum est animam, licet non expectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit. Sic et ob cogitatus pios et benevolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur. Quid nunc, si et in carnalibus prior est,

quæ concepit, quæ disponit, quæ mandat, quæ impellit? Et, si quando invita, prior tamen tractat, quod per corpus actura est. Nunquam denique conscientia posterior erit facto. Ita huic quoque ordini competit, eam priorem pensare mercedes, cui priori debeantur. In summa, cum carcerem illum, quem Evangelium demonstrat, inferos intelligamus, et novissimum quadrantem modicum quodque delictum (d) mora resurrectionis illic luendum interpretemur (2); nemo dubitabit animam aliquid pensare penes inferos, salva resurrectionis plenitudine per carnem quoque. Hoc etiam Paracletus frequentissime commendavit, si quis sermones ejus ex agnitione promissorum charismatum admiserit. Ad omnem, ut arbitror, humanam super anima opinionem, ex doctrina fidei congressi, justæ dumtaxat ac necessariae curiositati satisfacimus (3). Enormi autem et otiosæ tantum decrit discere, quantum libuerit inquirere.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Vel *add. Par. Gelen. Jun.*

(2) Intelligimus — interpretamur *Rhen. Pan.*

(3) Satisfecerimus *cod. Nouw.*

COMMENTARIUS.

(a) *Respice ad Mutii animam.* Mutii Scævola.

LE PR.

(b) *Ad Zenonis.* Zeno hic est Eleates, qui contemptum mortis e philosophia contingere, cum assereret apud Dionysium, ab eodem tormentis immanibus cruciatus, responsionis suæ veritatem sua constantia comprobavit. LE PR.

(c) *In Cyro ursi cicatrices.* Tradit illum Xenophon,

lib. I, inter venandum cum urso congressum fuisse Cyrum minorem, quem idem Cyrus acceptis vulneribus interimit. LE PR.

(d) *Mora resurrectionis illic luendum interpretemur.* In mora resurrectionis purgari animas, et modicum quodque delictum eluere, quid aliud quam purgatorii pœna? LE PR.

QUINTI SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI DE CARNE CHRISTI.

Argumentum.

De carnis Christi veritate disputaturus Tertullianus, imprimis scripti occasionem significat; quod, qui resurrectionis fidem inquietarent, etiam carnem Christi questionibus distraherent. Cap. I.

Ad institutum autem veniens, adversus Marcionem, qui ejus historiam ex Evangelio auferebat; traditionis apostolicæ præscriptione Christi nativatem probat. Cap. II.

Deinde neque impossibile fuisse aut inconvenientem Deo. Cap. III.

Neque etiam Deo indignam, neque stultam. Cap. IV.

Non itaque in phantasmate, sed vere crucifixum et mortuum (quantumvis etiam id negaret Marcion), vere quoque natum Christum. Cap. V.

Jam adversus Apellem deducit, Christum de sideribus et substantiis superioris mundi carnem non esse mutatum. Cap. VI.

Interserens, nihil pro illis facere illud Christi: Quæ mihi mater, et qui mihi fratres? Cap. VII.

Addens, angelum illum igneum Apellecianorum, secundum eos etiam cælestia ex poenitentia delicti instituisse; atque adeo si de sideribus structa, peccatricem fuisse carnem Christi. Cap. VIII.

Et vero, omnia veræ carnis signa in Christo fuisse. Cap. IX.

Rursum, adversus alios quosdam, neque animale fuisse Christi carnem deducit. Cap. X.

Neque etiam carnalem. Cap. XI.

Venisse etiam Christum, non ut anima seipsam cognosceret, sed ut ipsam salvam faceret. Cap. XII.

Fuisse item in Christo diversas substantias, carnem, et animam. Cap. XIII.

Solum etiam Christum fuisse salificatorem, non angelum. Cap. XIV.

Adversus autem Valentinum, Christi carnem spiritalem non fuisse, prosequitur. Cap. XV.

Sicuti etiam adversus Alexandrum quemdam, peccatri-